5. BASKI

ERICH FROMM

PSİKANALİZ VE ZEN BUDİZM

Çeviri: İlhan Güngören

.3
.P

YOL YAYINLARI

Meditasyon yapan bir Zen ustası, Shi Ko (Sekaku), 10. yy. başları

ERICH FROMM

PSİKANALİZ VE ZEN BUDİZM

Çeviri: İlhan Güngören

YOL
YAYINLARI

YOL
YAYINLARI

İlhan Güngören
Ankara Cad., Hoşağası İşhanı, 107/18
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 573 85 10 - 519 45 80
Faks: (0212) 527 87 93

Beşinci Baskı

Yayın Hakkı: © Yol Yayınları 1978

ISBN 975-7569-07-0

Kapak Düzeni: Ayşegül Tolgay

1. Baskı: Mayıs 1978
2. Baskı: Şubat 1979
3. Baskı: Kasım 1981
4. Baskı: Ekim 1990
5. Baskı: Mart 1997

Baskı, Cilt: Özgün Ajans
Klodfarer Cad. Aksoy Han 31/1, İstanbul
Tel.: (0212) 517 85 92

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
ÇEVİRENİN SÖZÜ 9

PSİKANALİZ VE ZEN BUDİZM 13
I. GÜNÜMÜZÜN RUHSAL BUNALIMI VE PSİKANALİZİN ROLÜ 16
II. FREUD'UN PSİKANALİZ KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİNİN DEĞERLERİ VE AMAÇLARI 20
III. ESENLİĞİN YAPISI - İNSANIN RUHSAL GELİŞİMİ 29
IV. BİLİNCİN YAPISI, BASKI VE BASKININ YOK EDİLMESİ 43
V. ZEN BUDİZM'İN İLKELERİ 71
VI. BASKININ YOK EDİLMESİ VE AYDINLANMA 84

KENDİ AĞZINDAN ERICH FROMM 117
DİZİN 129

Bodhidharma (Daruma), Miyamoto Musashi, 17. yy. başları...

ÖNSÖZ

Bu kitap 1957 yılı Ağustos ayının ilk haftasında Meksika, Cuernavaca'da Özerk Meksika Ulusal Üniversitesi, Tıp Fakültesi Psikanaliz Bölümünün çağrısı üzerine yapılmış bir toplantıdaki çalışmalarla bağlantılı olarak yazılmışıtır.. [1]

Bundan yirmi yıl önce bir ruhbilimci meslektaşlarının Zen Budizm gibi gizemci, dinsel bir sistemle ilgilendiğini duysa şaşırır, hatta apışır kalırdı: Hele meslektaşlarının çoğunun yalnız ilgilenmekle kalmayıp adamakıllı bu işin içinde olduklarını ve birlikte geçirmiş oldukları hafta içinde Dr. Suzuki'yi yakından tanımanın, görüşlerini izlemenin, üzerlerinde en azından son derece uyarıcı ve tazeleyici bir etki yapmış olduğunu öğrenmiş olsaydı şaşkınlığı büsbütün artardı.

Bu değişime neden olan etkenler bu kitapta anlatıla-

[1] *Toplantıya, gerek Meksikalı, gerek Amerikalı elli kadar ruh hekimi ve ruhbilimci katıldı. Katılanların çoğunluğu psikanalistlerden oluşuyordu.*

caktır. Burada kısaca özetlemek için bu nedenleri psikanaliz kuramındaki yeni gelişmelere, Batı dünyasındaki hem düşünsel, hem ruhsal ortam değişikliğine ve kitaplarıyla, konuşmalarıyla, kişiliğiyle Batı dünyasını Zen Budizm'le tanıştırmış olan Dr. Suzuki'nin çalışmalarına bağlayabiliriz.

Ben bu toplantıda yaptığım konuşmayı bütünüyle yeni baştan gözden geçirerek bu kitabı meydana getirdim. Hem biraz genişlettim, hem de içeriğinde bazı değişiklikler yaptım. Bu değişiklikleri yapmama toplantının benim üzerimde yaptığı etki neden oldu. Gerçi toplantı öncesinde de Zen Budizm'le ilgili edebiyatla tanışıklığım vardı; gene de toplantının üzerimde yaptığı uyarıcı etki ve konu üzerinde sonradan da düşünmemi sürdürmüş olmam, görüşlerimde değişmelere ve önemli gelişmelere yol açtı. Bu sözlerimle yalnızca Zen konusundaki anlayışımdaki değişimi değil, ama aynı zamanda bilinçdışını oluşturan şeylerin neler olduğu, bilinçdışının bilince dönüştürülmesi ve psikanaliz yoluyla tedavinin amacı gibi psikanalizle ilgili görüşlerimde olan değişimi de anlatmak istiyorum.

ERICH FROMM

ÇEVİRENİN SÖZÜ

Erich Fromm'un önsözünden 1957 yılında Meksika Üniversitesi'nde *Zen Budizm ve Psikanaliz* konusunda elli kadar ruh hekimi ve ruhbilimcinin katıldığı bir sempozyum düzenlenmiş olduğunu öğreniyoruz. Burada çevirisi sunulan kitap bu sempozyumda yapılmış başka iki konuşmayla birlikte *Zen Buddhism and Psychoanalysis* adı altında tek bir kitap olarak yayınlanmıştır [1]. Öteki konuşmalar *D. T. Suzuki*'nin [2] ve *Richard de Martino*'nun [3]...

Kuşkusuz Zen Budizm denilince ilk akla gelen ad Suzuki'ninki... Batı için Zen Budizm'i anlaşılır duruma getirmekte o kadar etkili olmuş olan Suzuki'nin, sözü geçen kitaptaki yazısı, küçük bir grup ruh hekimi ve ruhbilimciyi karşısına alan bir konuşmadan kaynaklandığından öteki yazılarından farklı olarak, bana Zen'le tanışıklığı az ya da

[1] Zen Buddhism and Psychoanalysis, *New York, Harper and Row, 1960.*

[2] *Lectures on Zen Buddhism.*

[3] *The Human Situation and Zen Buddhism.*

hiç olmayan kimselerce kolay okunacak bir yazı olduğu kanısını vermedi. Richard de Martino'nun yazısı için de hemen aynı şeyler söylenebilir.

Buna karşın Erich Fromm, çevirisini sunduğumuz yazısında, konuların özünden hiç bir şey yitirmeden, çok açık, çok kolay anlaşılır bir dille genel olarak psikanaliz kuramı ve kendisinin *insancı psikanaliz* görüşleriyle Zen Budizm'in temel ilkelerini ve özellikle *satori* adı verilen aydınlanma yaşantısının içyapısını büyük bir yetkiyle anlatmayı başarmış. Yazı, Zen Budizm'in psikanalize kazandırabileceği yeni boyutlarla ilgili bir öneriyle sonuçlanıyor. Bu nedenlerle beni son derece etkileyen bu yazıyı ayırıp bir kitap olarak yayınlamayı uygun buldum.

Ayrıca bu kitap Türk okuruna Erich Fromm'u tanıyıp değerlendirme konusunda yeni bir açı da getirmiş olacak. Freud sonrasının en ünlü ruhbilimcilerinden biri olan Erich Fromm, ruhbilim bakımından Freud ve Rank'ın etkisiyle toplumbilim bakımından Marx'ın etkisini, Freud'cu analistlikle toplumsal ruhbilimi birleştirmiş önemli bir düşünür... Bu kitap bunun dışında Erich Fromm'un Batı düşüncesiyle Doğu görüşü arasında da bir bireşime ulaşmış olduğunu ortaya koyuyor.

Bu kitaptaki yazısının ilk kez yayınlandığı günden beri geçen on sekiz yıl içinde Batı'da Zen Budizm'e ilgi daha da artmıştır. Erich Fromm bu artışın nedenlerini yazısında yeterince açıklamış olduğundan bu konuya fazla bir şey eklemeyi gereksiz sayıyorum. Gene de Suzuki'nin kitapta konu edilen bir sözünü buraya getirmeden edemedim. "*Mutlu olabilmek, birbirimize sevgi duyabilmek için bütün yeteneklerimiz var da genellikle bu gerçeğe gözlerimizi kapıyoruz.*" Acaba, Batı'da bu gerçeğe gözlerini açmak

isteyenler mi çoğalıyor?

Benim bundan çok kısa bir süre önce yayınlanan *Zen Budizm, Bir Yaşama Sanatı* adlı denemem dışında yurdumuzda Zen Budizm konusunda hemen hiç bir kitap yok. Onun için çağımızın bu çok ünlü ruhbilimcisinin bu konudaki tanıklığının büyük bir değeri olacağına, kültür yaşamımızdaki bir eksiği dolduracağına inanıyorum.

Nisan 1978, Florya

"Kökü isteyen yaprakları kendine dert etmez."

PSİKANALİZ VE ZEN BUDİZM

Zen Budizm'le psikanaliz arasında bir ilişki kurmaya çalıştığınız zaman, insanın doğal yaratılışıyla ve insanı esenliğe ulaştırmayı amaçlayan kuramlarla uğraşan iki ayrı sistemi karşılaştırmış oluyoruz. Bunlardan birincisi ne kadar Doğu düşüncesinin özelliklerini yansıtıyorsa öteki de o kadar Batı'nınkileri yansıtıyor. Zen Budizm, Hintli'nin akılcı ve soyut düşünce biçimiyle Çinlinin somuta ve gerçekçiliğe dönük zihin yapısının bir karışımı... Zen ne kadar Doğuluysa psikanaliz de o kadar belirgin bir biçimde Batılı; Batı'nın insancılık ve akılcılığıyla, on dokuzuncu yüzyılın akılcılıktan bir kaçış özlemiyle doğaüstü karanlık güçlerin peşinde bir romantik arayış içinde oluşunun ürünü. Bunun yanında, insanın ruh sağlığı konusuna bu bilimsel yaklaşımın köklerini, daha da gerilere, eski Yunan bilgeliğiyle Musevî ahlâkçılığına kadar da götürebiliriz.

Ama gerek psikanalizin, gerek Zen'in insanın doğal yaradılışı ve insana yeni bir biçim vermeye dönük uygulamalarla uğraşmaları bir yana, birbirlerine benzemeyen

yanları benzeyen yanlarından daha ağır basıyor gibi görünüyor. Psikanaliz her yanıyla dinle ilgisi olmayan bilimsel bir yöntem. Buna karşın Zen "aydınlanmaya" ulaşmayı amaçlayan bir kuram ve uygulama: Batı'da dinsel ya da gizemci diye adlandırılabilecek bir yaşantı. Psikanaliz ruh ve akıl hastalıklarının bir tedavi yolu; Zen'se bir manevi kurtuluş yolu. Bu durumda psikanalizle Zen Budizm arasındaki ilişki konusunda yapılabilecek bir karşılaştırma ikisi arasında keskin ve aşılmaz ayrılıklar olduğunu ortaya koymaktan başka bir sonuç verebilir mi?

Gene de psikanalistler arasında Zen Budizm'e karşı, giderek artan bir ilginin varlığı tartışma götürmeyecek bir açıklıkla görülüyor [1]. Bu ilgi acaba nereden kaynaklanıyor? Bu ilginin anlamı nedir? Bu küçük kitabın uğraşı bu sorulara yanıt aramak olacak.

Bu kitapta Zen Budizm'in düşünsel yapısının sistemli bir sunuluşu söz konusu değildir. Zaten böyle bir işi üstlenmek benim bilgimi de yaşantılarımı da aşar. Öbür yandan psikanalizin ayrıntılı bir sunuluşunun da bu kitabın

---

[1] *Jung'un D.T. Suzuki'nin "Introduction to Zen Buddhism" adlı yapıtına yazdığı önsöz (Londra, Rider, 1949); Fransız ruh hekimi Benoit'nın "The Supreme Doctrine" (Yüce Doktrin) adlı Zen Budizm'le ilgili yapıtı (New York. Pantheon Books, 1955); Karen Horney'in ölümünden önceki son yıllarında Zen Budizm'le çokça ilgilenmiş olması: bu kitapçığın yazılmasına neden olan Meksika, Cuernavaca'da yapılan toplantı psikanalistlerin Zen Budizm'e duydukları ilginin başka bir belirtisidir. Ruhsal sağlık ve tedavi yöntemleriyle Zen Budizm arasındaki ilişkiler konusuna Japonya'da da büyük ilgi vardır. Koji Sato'nun "Psychotherapeutic Implications of Zen" (Ruhsal Sağlık ve Tedavi Konusuna Zen'in Etkileri) adlı yazısını, (Psychologia, An International Journal of Psychology in the Orient, cilt 1, sayı 4, 1958) ve aynı sayıda çıkan başka yazılarla karşılaştırınız.*

boyutlarından dışarı taşacağı kuşkusuz. Gene de kitapçığın birinci bölümünde psikanalizin bazı yanlarını, psikanaliz ve Zen Budizm arasında en göze çarpan ilişkileri gösterebilecek oranda biraz ayrıntılı olarak ele alacağım. Bir bakıma psikanalizin bu yanları benim bazen *insancı psikanalizm* diye adlandırdığım Freud'un analiz uygulamasının bir devamı olan temel düşünceleri de içine alıyor. Bu çalışmamla Zen Budizm'i incelemenin yalnız benim için değil, psikanalizi inceleme konusu yapmış olan herkes için ne kadar önemli olduğunu gösterebilmiş olmayı umuyorum.

I. GÜNÜMÜZÜN RUHSAL BUNALIMI VE PSİKANALİZİN ROLÜ

Konuyu incelemeye girişirken bu çetin tarihsel dönemde Batılı insanın geçirmekte olduğu bunalımı ve bu bunalımda psikanalizin işlevini öncelikle ele almalıyız.

Batı'da yaşayan insanların büyük çoğunluğu Batı kültürünün geçirmekte olduğu bunalımın pek farkında gözükmüyorlar ama zaten büyük bir olasılıkla, insanların çoğunluğu hiç bir zaman bunalımlı durumların kesinkes ayırdında olmamışlardır. Buna karşın bazı dikkatli gözlemciler çağımızda bir bunalımın varlığıyla, bu bunalımın yapısı konusunda tam bir uyuşma içindeler. "Huzursuzluk"; "bıkkınlık", "çağın hastalığı", "hayatın donuklaşması", "insanın otomatikleşmesi"; "insanın kendinden, çevresinden ve doğadan yabancılaşması" olarak nitelendirilerek anlatılmaya çalışılan işte bu bunalımdır [2]. İnsanlar akılcılığı öyle bir noktaya kadar getirdiler ki akılcılığın o derecesi akılsızlığın en aşırı biçimi durumuna geldi. Descartes'dan başlayarak insanlar giderek düşünceyle duygunun arasını açtılar. Yalnız düşünce akla uygun kabul edilip duygu, yapısı gereği akıldışı olarak nitelendi;

[2] *Kierkegaard, Marx, Nietzsche ve çağdaş varoluşçu filozoflardan Lewis Mummford, Paul Tülich ve Erich Kahler, David Riesman ve ötekilerle karşılaştırınız.*

kişiliğimizden, "benden", "beni" ve doğayı denetim altına alabilecek ve "benliği" oluşturan anlama ve yargılama yeteneği, akıl bölünüp ayrımlaştı. Anlama yeteneğinin yardımıyla doğanın denetim altına alınabilmiş ve daha çok, daha değişik şeyler üretilebilmiş olması sanki yaşamdaki en önemli amaçmış gibi ele alındı. İnsan bu süreç içinde kendini bir eşya durumuna dönüştürdü. Değer sıralamasında yaşama, mülkiyetten daha alt sıraya geçti, sahip olma, var olmanın üstüne çıktı. Batı kültürünün kökleri eski Yunan ve Musevi kültüründedir. Bu her iki kültürde de amaç insanı *mükemmelleştirmekti*. Günümüzün insanına gelince, insanın mükemmelliği yerine maddesel şeylerin mükemmelliği, bunların nasıl daha mükemmel yapılabileceği konusundaki bilgiler başlıca ilgisini oluşturuyor. Batılı insan duygulanmak yeteneğini tıpkı bir içe kapanık ruh hastasında olduğu gibi yitirmiştir. Bu nedenle kuşkudan, ruhsal yıkıntıdan ve tasadan kendini kurtaramıyor. Hâlâ mutluluk, bireycilik, özgür girişim gibi ezberlenmiş basmakalıp lâkırdılar ediyor ama aslında hiç bir amacı yok. Niçin yaşadığını, bütün bu çabalarının amacının ne olduğunu sorun bakalım. Yanıt bulmakta güçlük çekecek. Bazıları çoluk çocuğu için yaşadıklarını söyleyebilir, ötekiler yaşamın keyfini çıkarmaktan, bir başkaları para kazanmaktan söz edebilirler ama gerçekte hiç kimse niçin yaşadığını bilmiyor; yalnızlıktan ve güven yoksunluğundan kendilerini kurtarmaktan başka hiç bir dilekleri yok.

Bugün üyelik ödentisi veren kilise üyelerinin sayısının gelmiş geçmiş her dönemden daha çok olduğu, din konusu üzerine yazılmış kitapların en çok satan kitaplar arasına girdiği ve her dönemdekinden daha çok sayıda insanın

Tanrı'dan söz açtığı bir gerçek. Ama bütün bu din alış verişi yalnızca derinlemesine maddeci ve dine karşı olan bir tutumu gözlerden saklamaya yarıyor. Bu tutum Nietzsche'nin ünlü "*Tanrı öldü*" sözlerinde dile getirilmiş olan on dokuzuncu yüzyılın dine karşı olan eğilimine ideolojik bir tepki olarak gelişen ve güvensizlikten kurtulma ve kurulu düzenle uyum içinde olma isteminden nedenini alan bir davranış olarak değerlendirilebilir. İçten gelen bir dinsel davranış olarak hiç bir gerçekliği yok.

Bir bakıma on dokuzuncu yüzyılda Tanrıcı düşüncelerin bir yana bırakılabilmiş olması küçümsenemeyecek bir başarı sayılabilir. Böylelikle, olaylara doğrudan, dolaysız, tam bir nesnellikle bakabilecek bir tutum içine girilmiş oldu. Dünya evrenin merkezi olmaktan çıktı; insan Tanrı'nın öteki yaratıklara buyruk olmak yargısıyla yarattığı en orta yerdeki yerini ve işlevini yitirdi. İnsanın gizli kalmış güdülerini yeni, nesnel bir açıdan inceleyen Freud her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Tanrı düşüncesinin kökünün insan varlığının çaresizliğinden ve bu çaresizliğe bir çözüm bulmak için her işte kendisine yardımcı bir baba ya da ana'ya benzettiği, yerlere göklere egemen bir Tanrı inancında saklandığını fark etti. Freud insanı ancak kendi çabasıyla kendinin kurtarabileceğini anladı. Büyük yol göstericilerin öğretileri, anasının, babasının, arkadaşlarının, sevdiklerinin gücünü sevgiden alan yardımları yararlı olabilir ama ancak insan varoluşun sorumluluğunu üstlenip ona göre bütün gücüyle ve yüreklilikle gerekeni yaparak kendi kendine yardımcı olabilir.

İnsanlar tıpkı anaları babalarıymışçasına onlara her işlerinde yardımcı olacak bir Tanrı yanılgısını gerilerde

bıraktılar, ama onunla birlikte bütün insancı dinlerin gerçek hedeflerinden de vazgeçmiş oldular. Bunlar da bencil bir benliğin dar sınırlamalarını aşmak, sevmeyi başarmak, nesnellik, alçakgönüllülük, yaşamın amacının yaşamak olduğunu ortaya koyacak biçimde yaşama saygılı olmak, insanın gerçek yeteneklerinin ortaya çıkmasına, olanaklarını geliştirmesine engel olmamak gibi şeylerdi. Bunlar başlıca Batı dinlerinin hedefleri olduğu gibi, başlıca Doğu dinlerinin hedefleri de bunlar. Ama Doğu dinleri Batı'nın özlemle anımsadığı doğaüstü kurtarıcı bir baba Tanrı kavramı gibi bir yükün altına girmemiş... Taoculuk ve Budizm akılcılık ve gerçekçilikten yana bu bakımdan Batı dinlerine üstün... İnsana gerçekçi ve nesnel bir açıdan bakıyorlar. Bu dinlerde insana yol gösterecek kendinden önce uyanmış, aydınlanmış olanlardan başka kimse yok: Bir yandan da her insanın içinde uyanmak, aydınlanmak yeteneği olduğunu, kendi yolunu kendi kendine bulabileceğini savunuyorlar. İşte Doğu dinlerinin düşünce biçiminin, Taoculuk ve Budizm ve bunların karışımından oluşan Zen Budizm'in bugün Batı için böylesine bir önem kazanmış olmasının asıl nedeni budur. Zen Budizm insanlara varoluş sorununa bir yanıt bulmakta yardımcı olmaya çalışıyor. Öyle bir yanıt ki işin özüne bakacak olursak Musevî - Hıristiyan - İslâm geleneğinin yanıtının bir benzeri ama gene de çağımız insanının o kadar önemsediği akılcılığa, gerçekçiliğe, özgürlüğe ters düşmeyecek bir yanıt. Çok yadırgatıcı görünse de Doğu dinlerinin düşünce yapısı Batı'nın akılcı düşünce yapısına Batı dinlerininkinden daha uygun düşüyor.

II. FREUD'UN PSİKANALİZ KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİNİN DEĞERLERİ VE AMAÇLARI

Psikanaliz Batılı insanın içine düştüğü ruhsal bunalımı çok anlatımlı bir biçimde ortaya koyuyor ve buna bir çözüm getirmeye çalışıyor. Özellikle psikanalizdeki yeni gelişmeler, "insancı" ya da "varoluşçu" (*existentialist*) analiz bakımından bu böyle... Kendi "*insancı psikanaliz*" konusundaki düşüncelerimi anlatmaya girişmeden önce bu konudaki yaygın kanıya ters düşse de Freud'un öğretisinin "hastalık" ve onun "tedavisi" yöntemlerini, ruh ya da akıl hastasının nasıl iyileştirileceğini göstermekten daha önde "insanın kurtuluşu" konusuyla ilgili olduğunu belirtmek istiyorum. Şöyle bir yüzeyden bakınca Freud ruh ve akıl hastalıklarının yeni bir tedavi yönteminin yaratıcısıymış, başlıca ilgisinin odaklaştığı araştırma konusu buymuş, çabalarını buraya harcamış gibi görünebilir ama daha derinlemesine bakacak olursak nevrozun hekimlik ilkeleri içinde tedavisi kavramının arkasında bütünüyle. değişik bir ilginin varlığını sezebiliriz. Bu ilgisini Freud çok seyrek olarak dile getirirdi. Belki bu ilgisini kendisi de tam olarak bilinçleştirememişti. Açıkça ortaya koymamakla beraber gene de fark edilebilen bu düşünce, öncelikle hastalık ve hastalığın iyileştirilmesiyle değil de hastalık ve tedavi kavramlarını aşan bir şeyle ilgilenmekte olduğuydu. Bu

şey neydi? Freud'un kurucusu olduğu psikanaliz akımının içeriği neydi? Kurucusu olduğu bu akımın üzerine dayandığı dogma neydi?

Freud, bu soruya belki de en açık, en saydam biçimde şu sözlerle bir yanıt vermiş oldu; "*Id'in* (İlkel Benlik) *olduğu yerde Ego da* (Benlik) *olacaktır.*" Freud'un amacı akıldışı ve bilinçdışı tutkulara aklın üstün çıkabileceğini anlatmaktı. İnsanı bilinçdışının etkisinden kurtarmak insanın olanakları içindeydi. İnsan kendi içindeki bilinçdışı güçlere üstün gelmek, onları denetim altına alabilmek için öncelikle onları fark edip, ayırt edebilmeliydi. Freud'un amacı olabildiğince doğru bilgi edinmekti. Elbette doğru bilgi gerçeği yansıtacaktı. Böyle bir bilgi insana yol gösterecek tek ışık olarak ele alınmalıydı. Bu amaçlar akılcılığın, aydınlanma felsefesinin, Püriten ahlâkçılığın da geleneksel amaçlarıydı, ama din ve felsefe kendi kendini denetim altına almanın bu amaçlarını bir "düşülkü" diye tanımlayabileceğimiz tartışma dışı bir kavram olarak ele alırken Freud ilk defa bilinçdışında yaptığı bir araştırma sonucu bu amaçları bilimsel bir tabana oturtuyor ya da öyle yaptığını sanıyordu. Böylece bu amaçların gerçekleştirilebilme yollarını da göstermiş oluyordu. Freud bir yandan Batı akılcılığının doruğuna ulaşırken bir yandan da üstün dehasıyla akılcılığın yüzeyde kalan bir iyimserlikten ve sözüm ona akılcılıktan oluşan başka bir yanıyla da baş edebilmiş, on dokuzuncu yüzyıl insanının duygusal ve akıldışı yanına da saygı duyup akılcılığa karşı çıkan romantizm akımıyla akılcılığı bağdaştırmayı becerebilmiştir [3].

[3] *Freud'un kurucusu olduğu psikanallz akımının yarı dinsel yapısının ayrıntılı olarak incelenmesi için örneğin benim "Sigmund Freud's*

Bireyin tedavisi konusunda da Freud genellikle sanıldığından daha çok konunun felsefe ve ahlâka dayalı yanlarıyla ilgileniyordu. Psikanalizi tanıtmak amacıyla yazmış olduğu "*Giriş Konuşmalarında*" bazı gizemci uygulamaların kişilikte temel bir değişim yapmaya çalıştıklarını söz konusu ediyor ve açıklamalarını sürdürerek "*psikanaliz tedavi çalışmalarının benzer bir yaklaşım yöntemi seçmiş olduğunu kabul etmek zorundayız*" diyordu. "*Psikanalizin yapmak istediği şey Ego'yu* (Benlik) *güçlendirerek, onu Super-Ego'dan* (Üst-Benlik) *daha bağımsız yapmak, böylece gözlem alanını büyüterek Id'in* (İlkel Benlik) *başka yeni yanlarıyla Ego'yu* (Benlik) *uyum içine sokmaktır. Böylelikle Id'in* (İlkel Benlik) *yerini Ego* (Benlik) *almış olacaktır. Zuyder gölünün su altındaki topraklarını tarıma elverişli duruma koymak gibi bir şey bu*" diyordu: Gene bu yolda sözü sürdürerek psikanaliz yoluyla tedavinin "*insanı nevrotik belirtilerden, baskılardan ve karakter bozukluklarından kurtarmak*" amacını güttüğünden söz ediyor [4], analistin işlevine de öyle bir açıdan bakıyordu ki bu açıdan bakınca analistin durumu hastasını tedavi eden bir hekimin durumunu aşmış oluyordu. Şöyle diyordu "*eğer analist hastası için çözüm bekleyen bazı durumlarda bir örnek, diğer durumlarda da bir öğretmen olarak görev yapacaksa birçok bakımlardan hastasından daha üstün bir durumda olmalıdır.*" [5] Freud sözlerini şöyle bitiriyordu. "*En son olarak diyebileceğim*

Mission" (Sigmund Freud'un Üstlendiği Önemli Görev) adlı kitabıma bkz. World Perspective Series, ed. R. N. Anshen (New York. Harper, 1959).

[4] *"Analysis Terminable and Unterminable" Collected Papers, Hogarth Press, V. 316 (İtalikle belirtilmesi benim katkım E.F.).*

[5] *Aynı yapıt. S. 351 (Italikle belirtilmesi benim katkım E.F.)*

şu; analistle hastası arasındaki ilişki her türlü yapmacığı, her türlü aldatmacayı dışarda bırakarak gerçeği üstlenmeye dayanan gerçekseverlik üzerine kurulmuş olmalıdır "[6]

Freud'un psikanaliz konusundaki görüşlerinin alışılmış hastalık ve tedavi kavramlarını aşan başka özellikleri de var. Doğu düşüncesiyle, özellikle Zen Budizm'le tanışıklığı olanlar burada sözünü edeceğim özelliklerin Doğulunun düşünce ve zihin yapısıyla bütünüyle ilgisiz olmadığını kolayca görüp anlayabileceklerdir. Burada ilk ortaya konması gerekli ilke Freud'un bilginin bir değişime yol açtığı, kuramlarla uygulamanın birbirlerinden ayırtlmaması gerektiği ve bir kimsenin kendini tanıma. işlemiyle kendi kendini de değiştirmiş olacağı konularındaki görüşleridir. Çağımızın ya da Freud'un çağının bilimsel ruhbiliminin bilgiyi yalnızca kuramsal bilgi olarak ele aldığı ve bilgiden; bilgi edinen kimsede bir değişim oluşturmak gibi bir işlev beklemediği göz önüne alınınca bu görüşlerin ne kadar değişik olduğu ortaya çıkar.

Freud metodunun Doğu düşüncesiyle. özellikle Zen Budizm'le yakın benzerliği olan bir yanı daha var. Freud, Batılı insanın başlıca özelliğini oluşturan,bilinçli düşünce sistemine biçilen çok yüksek değer konusundaki kanıları paylaşmıyordu. Bunun tersine bizim bilinçli düşüncemizin içimizde kaynaklanan karanlık, akıldışı ve aynı zamanda bilinçdışı güçlerle karşılaştırılınca bizde oluşan ruhsal süreçlerden ancak küçük ve önemsiz bir parçacığından başka bir şey olmadığına inanıyordu. Freud, kişiliğin gerçek yapısına bir içgörü kazanabilmek isteğiyle bilinçli düşünce sisteminin içinden *özgür çağrışım* yöntemiyle bir geçit aralamaya çalıştı. Özgür çağrışım, mantıklı, bilinçli,

[6] *Aynı yapıt, S. 352 (İtalikle belirtilmesi benim katkım E.F.)*

durmuş oturmuş düşüncenin arasından içeri sızıvermek yöntemiydi: Özgür çağrışım kişiliğimizin kaynağına, yani bilinçdışına ulaşabilmek olanağı veriyordu.

Freud'un yorumladığı biçimiyle bilinçdışının içeriğine ne tür eleştiriler yöneltilirse yöneltilsin şu gerçek değişmiyor; mantıklı düşüncenin -karşısına özgür çağrışım çıkarılınca alışılagelmiş akılcı düşünce en temel bir noktada aşılmış oluyordu. Doğu düşüncesinde bu aşkınlık çok daha keskin ve çok daha ileri bir aşamaya kadar geliştirilmiştir.

Freud'un çağımızın Batılı tutumundan kesinlikle ayrıldığı bir başka nokta daha var. Bu nokta onun bir kimseyi bir, iki. üç, dört, beş ya da daha uzun yıllar analiz yapmaya istekli oluşudur. Bu yöntem aslında Freud'a yöneltilen eleştirilerden büyük bir kısmının nedeni olmuştur. Elbette herkes elinden geldiğince etkin bir analiz yapmaya çalışacaktır ama benim burada vurgulamak istediğim şey Freud'un bir kimsenin kendi kendini tanıyıp anlamasına yardımcı olmak için yıllar harcamak gerektiğini söylemekten çekinmemiş olmasıdır. Yararlılık açısından, kazanç kayıp açısından böyle bir harcama anlamsız görülebilir. Bir kimseyi olumlu yönde değiştirmenin toplumsal etkileri öne alınmış olsa, böyle uzun bir analiz için harcanan zamanın zahmetine değmeyeceği söylenebilir. Freud'un yöntemi ancak amaçla, amaca ulaşmak için yapılan harcama arasında ya da bilanço yaprağında alacakla verecek arasında denge kurulması gibi çağdaş kârlılık düşünceleri, aşılırsa bir değer kazanabilir: Eğer bir insanın hiç bir şeyle karşılaştırılıp ölçülemeyecek değerde olduğu, yani onun özgürlüğünün, ruh sağlığının, mutluluğunun, aydınlanmasının ya da bunun yerine ne tür bir sözcük kullanırsak kullanalım, bunların "en yüce" konular olduğu gibi bir tutum benimsenirse, bu uğurda harcanacak para

ve zaman ne kadar çok olursa olsun önemsenmeyebilir. Tek bir kimseyle uzun süre ilgilenmeyi gerektiren böyle bir yöntem ortaya koyabilecek yürekli bir görüş açısına sahip oluşu, Freud'un alışılagelmiş Batılı düşünceden önemli bir yerde ayrılmış olduğunu gösteriyor.

Yukardaki açıklamalardaki amaç Freud'un Doğulu düşünce biçimleriyle, hele özellikle Zen Budizm'le, bilinçli bir yaklaşım içinde olduğunu dolaylı olarak anlatmak değildir. Yukarda sözünü ettiğim öğelerden çoğu açıkça söylenmemiş, belirtilmekle yetinilmiştir. Freud'un zihninde bile bilinçli olmaktan çok bilinçsiz olarak oluşmuştur. Freud bir tanışıklığı olsa bile Zen Budizm'de açıklandığı biçimiyle Doğu düşüncesine yakınlık duyamayacak kadar Batı uygarlığının, özellikle on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl Batı düşüncesinin çocuğudur. Freud'un çizdiği insan portresi on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki filozofların ve ekonomi bilginlerinin geliştirdikleri imgeye uyularak çizilen portrenin belirleyici özelliklerini taşır. Onlar insanı en önde başarı için yarışma içinde, toplumdan yalıtılmış, tek başına gelişmiş bir yaratık olarak görüyorlardı. Öteki insanlarla ilişkilerini yalnızca içgüdüsel ya da ekonomik gereksinimlerini karşılıklı olarak değiş tokuş yoluyla doyurulması zorunluluğuna bağlıyorlardı. Freud'a göreyse insan *libido*'nun yönettiği ve *libido*'nun taşkınlıklarını en alt düzeyde tutma ilkesine göre ayarlanan bir makineden başka bir şey değildi; insanı salt içgüdüsel isteklerinin karşılıklı olarak doyurulması zorunluğuyla öteki insanlarla ilişki kuran ve özünde bencillik yatan bir yaratık olarak görüyordu. Freud'un gözünde haz, bir sevinç ve kıvanç yaşantısı olmaktan çok gerilimden kurtulup gevşemekten daha ileri bir şey değildi; insanı da anlama ve yargı yeteneğiyle, akılla duyguları arasında ikiye

bölünmüş olarak görüyordu; Freud'un insanı bütünlüğü olan insan değildi. Daha çok aydınlanma çağı filozoflarının yalnız anlama ve yargı yeteneğinden oluştuğunu varsaydıkları akılcı benliğe (*intellect - self*) indirgenebilirdi; insanları kardeşçe sevmekse gerçeğe uymayan olmayacak bir istekti; gizemci yaşantıysa çocukluk dönemi özseverliğine (*narcissism*) gerileme isteği olarak değerlendirilmeliydi.

Bu açıklamalarımla Zen Budizm'e açıkça ters düşen bu çelişkiler ortadayken gene de Freud'un sisteminde alışılagelmiş hastalık ve onun tedavisi kavramlarını, alışılagelmiş bilinç konusundaki akılcı düşünceleri aşan ve Zen Budizm'le daha doğrudan, daha olumlu bir yakınlaşmaya yol açmış olan psikanalizdeki yeni gelişmelerin nedeni olan öğelerin de varlığını işaretlemeye çalışıyorum.

Bir yandan da "insancı psikanalizle" Zen Budizm arasındaki benzerliklerin incelenmesine girişmeden önce psikanalizdeki yeni gelişmeleri anlamak için çok önemli bir değişime de değinmek istiyorum: Bu da analiz yaptırmak için gelen hastaların ve bu hastaların getirdikleri sorunların değişmiş olmasıdır.

Yüzyılın başında ruh hekimine gelen hastalar görünür hastalık belirtilerinden şikâyeti olan kimselerdi. Kolu felçli olan, ya da sudan, yıkanmaktan korkmak gibi saplantıları olanlar ve bunun gibi kendilerini kurtaramadıkları başka saplantılardan zoru olanlardı. Daha açıkçası hekimlerin kullandıkları anlamda bir hastalığı olanlardı; normal diye adlandırılan kimseler gibi toplumsal işlevlerini yerine getirmelerine hastalıkları engel olan kimselerdi. Bunlara benzer şikayetleri olanların tedavi konusundaki düşünceleri de hastalık konusundaki düşünceleriyle aynı doğrultudaydı.

İstedikleri şev hastalık saydıkları belirtilerden kendilerini kurtarmaktı; iyileşmekten anladıkları şey, hasta olmamaktı. Onlar orta derecede sağlıklı bir kimse ne kadar sağlıklıysa o kadar sağlıklı olmak istiyorlardı; ya da belki şöyle de söyleyebiliriz, toplumumuzda yaşayan sıradan kimselerden daha çok huzursuz, daha çok mutsuz olmak istemiyorlardı.

Bunlar bugün de deva aramak için psikanaliste başvuruyorlar ve onlar için psikanaliz, hastalık belirtilerinden kurtulmalarını, toplum içindeki işlevlerini üstlenebilmelerini sağlayabilecek bir tedavi yöntemidir. Ama bir zamanlar psikanalistin müşterilerinin çoğunluğunu oluşturan bu kimseler şimdi azınlığa düşmüşlerdir. Belki bunların sayısını eskisiyle karşılaştırınca salt sayı olarak bir azalma görülmeyebilir ama toplum içinde görev yapabilen, genellikle kabul edilen anlamda bir hastalığı olmayan, gene de yukarda sözünü ettiğimiz "çağın hastalığından", "huzursuzluktan", "içten içe donuklaşmadan" yakınan çok sayıda yeni tür hastayla karşılaştırılınca onlara oranla sayıları azalmıştır. Bu yeni "hastalar" sızlanma nedenlerinin tam olarak ne olduğunu bilmeden psikanaliste geliyorlar. Bunalım içinde olmaktan, uykusuzluktan, evlilikte mutsuzluktan, işlerini sevememekten ve bunlara benzer birçok güçlüklerden yakınıyorlar. Genellikle . şu ya da bu belirli bir güçlüğün tek sorunları olduğunu ve eğer o güçlüğü yenerlerse sorunlarının çözümleneceğini sanıyorlar. Gerçekte bu hastalar sorunlarının bunalım ya da uykusuzluk. evlilikteki, işlerindeki falan sorunları olmadığını anlayamıyorlar. Bu çeşitli yakınmalar aslında şöyle ya da böyle belirli bir güçlükten sızlanan çeşitli kimselerin kültürümüzün izin verdiği oranda açıklayabildikleri çok daha derinde yatan bir şeyin bilinçlerine ulaşabilen dış görüntüleridir. Yakınmaların

gerçek; ortak nedeni. insanın kendinden. çevresindeki insanlardan ve doğadan yabancılaşmasıdır: Yaşamın parmaklarının arasından kum gibi akıp gitmekte olduğunun; yaşamadan ölüp gideceğinin bolluk içinde yaşanan yaşamın bile sevinçten, kıvançtan yoksun olduğunun farkına varmış olmasıdır.

Bu "çağın hastalığından" yakınanlara psikanalist ne gibi bir vardım yapabilir? Bu yardım toplumsal işlevlerini yerine getiremeyen hastalara yaptığı gibi hastalık belirtilerini ortadan kaldırmaktan öteye geçmeyen bir yardımdan kesinlikle değişik bir yardım olmalıdır. Çünkü bu yabancılaşmadan yakınanlar için çözüm, hastalığın yok edilmesi değil, esenlik kazanmaktır. Gene de esenliği tanımlamaya çabaladığımız zaman adamakıllı. güçlüklerle karşılaşıyoruz. Eğer Freud sisteminin içinde kalacak olsak esenliğin libido kuramının sınırlamaları içinde tanımlanması gerekecekti, yani cinsel işlerlilik bakımından tam yeterlilik ya da başka bir açıdan derinlerde saklanan Oedipus durumlarının ayırdında olmak... Bu tanımlamalar benim kanımca insan varlığının gerçek sorununa ya da bütün olarak insanın esenliğe ulaşması konusuna dolaylı bir yaklaşımdan daha ileri gidemiyor. Esenlik sorununa bir yanıt bulmak deneyimi için her girişim Freud'cu düşüncenin çerçevelediği sınırlamaları aşmalı ve insancı psikanalizin bütün eksikliklerine rağmen asıl konusunu oluşturan insan varlığının temel sorunlarına yönelmelidir. Ancak böylelikle psikanaliz ve Zen Budizm arasında karşılaştırma vapabilmek için ortak bir temel bulunmuş olabilir.

III. ESENLİĞİN YAPISI - İNSANIN RUHSAL GELİŞİMİ

İlk yaklaşımda "*esenlik*", *doğal yapıyla, doğal yaratılışla uyum içinde olmaktır* diye tanımlanabilir. Gene de bu kalıp tanımlama içinde sunulmuş sözlerin derinliğine gitmek istenirse ortaya şu sorular çıkabilecektir: Doğal yaratılışla, doğal yapıyla uyumlu koşullar içinde olması gerekli insan varlığı nasıl bir varlıktır? Bu koşullar hangi koşullardır? İnsan varlığının ortaya koyduğu bir sorun var. İnsan bu dünyaya bu konudaki istemi sorulmadan geliyor, gene giderken de istemine bakılmıyor. Hayvanlarda içgüdüsel olarak doğayla bütünlük içinde yaşamasını sağlayan bir çevreye uyum mekanizması olmasına karşın insan bu içgüdüsel mekanizmadan yoksun. Yaşam onu yaşatacağına o yaşamı yaşamak zorunluluğunda. İnsan doğanın içinde ama doğadan kopmuş, kendi kendinin ayrı bir varlık olarak avırdında olması, kendini dayanılmaz derecede yalnız, güçsüz ve kaybolmuş hissetmesine neden oluyor. Bu dünyaya gelmiş olmak durumu, bir sorun yaratıyor. İnsan doğduğu anda yaşam insana bir soru sormuş oluyor. İnsan bu soruyu her an yanıtlamak zorundadır. Yalnız zihniyle, yalnız gövdesiyle değil ama o düşünen, düş gören. uyuyan, karnını doyuran, ağlayan ve gülen adam - bir bütün olarak insan - bu soruya bir yanıt bulmalıdır. Yaşamın ortaya koyduğu bu soru nedir? Soru şudur: Bu

ayrıklık, bölünmüşlükten gelen yalnızlık yaşantısının acısından, mahpusluğundan. utancından kendimizi nasıl kurtarabileceğimiz, kendi kendimizle çevremizdeki insanlarla ve doğayla nasıl birlik kurup bütünleşebileceğimiz? Şu yolda ya da bu yolda insan bu sorulara bir yanıt bulmak zorundadır; hatta deliler bile benliklerinin kabuğuna çekilerek böylece ayrıklığın, bölünmüşlüğün korkusunu yenmeye çalışarak, kendilerinin dışındaki gerçeği silip yok ederek, bu soruya bir yanıt bulmuş oluyorlar.

Soru her zaman aynıdır. Gerçi birçok yanıt vardır ama yanıtlar temel olarak ikiye indirgenebilir. Birincisi bu ayrıklıktan, bölüklükten kurtulmak, bütünleşmeyi sağlamak için ayrıklığın. bölüklüğün ayırdında olmadığımız döneme, yani doğum öncesine kadar gerilemektir. İkinci yanıt tam anlamıyla doğmaktır. İnsanın, bilmek, fark etmek yeteneğini, aklını, sevme gücünü, kendi bencilliğinin dar çemberini aşana kadar, kendisiyle ve dünyayla yeni bir uyuma, bir bütünleşmeye ulaşana kadar geliştirmektir.

Doğumdan söz ettiğimiz zaman genellikle tohumlanmadan dokuz ay kadar sonra oluşan fizyolojik olayı anlatmak istiyoruz. Ama birçok bakımdan bu doğumun önemi abartılıyor. Doğumdan bir hafta sonra bebeğin yaşamının önemli birçok yanları yetişkin bir erkek ya da kadının yaşamından çok, ana karnındaki doğum öncesi duruma daha yakındır. Gerçi doğumun bütünüyle kendine özgü bir yanı var: Göbek bağının koparılması ve bebeğin ilk kez nefes almaya başlaması... Ama bundan böyle bağların koparılması ancak gerçekten yeni bir etkinlik kazanıldığı oranda olabilecektir.

Doğum tek bir olay değil, bir süreç, bir olaylar dizisidir.

Yaşamın amacı tam olarak doğmaktır. İşin asıl acıklı yanı şu: Çoğumuz böyle tam olarak doğmadan ölüyoruz: Yaşamak doğumu her dakika sürdürmektir. Doğum tamamlanınca ölüm gelir. Fizyoloji açısından bizim hücre sistemimiz sürekli bir doğum süreci içindedir. Ruhbilim açısından gerçek şu; çoğumuzun doğumu bir yerde sona eriyor. Bazıları tam olarak ölü doğmuşlardır. Fizyolojik olarak yaşamayı sürdürürler ama kafa bakımından özlemleri analarının karnına, toprağa, karanlığa, ölüme geri dönmektir. Bunlar delidir, ya da aşağı yukarı öyle sayılabilirler; ötekiler yaşam yolunda ilerlemeyi sürdürürler. Ama gene da göbek bağını tam olarak kesemezler. Yaşamlarını sürdürebilmek için analarına, babalarına, soylarına, ırklarına, milletlerine toplumsal durumlarına, paraya, Tanrı'ya ve bunlar gibi şeylere göbek bağıyla bağımlı kalmak zorundadırlar. Bu yüzden de tam olarak doğmuş olmazlar [7].

Varoluş sorununa bir yanıt bulmak için gerileme

---

[7] *İnsanın ana baba bağımlılığından tam bağımsızlığa ve aydınlanmaya ulaşana kadar geçirdiği evrim Meister Eckhart'ın "Benedictus Kitabı" adlı yapıtında pek güzel bir şekilde açıklanmıştır. "İlk aşamada içine açılan insan ya da St. Augustine'in dediği gibi yeni insan iyi, dinine bağlı kimselerin izinden gider. O henüz ana kucağında bir yavrudur."*

"İkinci aşamada, O hatta iyi insanların örneklerini bile körü körüne izlemez. Doğru öğretilerin, Tanrı öğütlerinin, kutsal bilgeliğin peşini bırakmaz. Sırtını insanlara ama yüzünü Tanrı'ya çevirmiştir. Ana kucağını bırakıp göklerdeki Babasına gülümser."

"Üçüncü aşamada giderek anasından uzaklaşır, onun koynundan kendini koparır. Ana gözetiminden kaçar, korkuyu yener. İnsanlara yapacağı kötü davranışların haksızlıkların cezasız kalacağını bilse de böyle davranışlar ona zevk vermez. Çünkü Tanrı aşkı öylesine içini kaplamıştır ki içinde iyilik yapmaktan

girişimleri değişik biçimler alabilir; hepsinin ortak yanı hiç birinin başarılı bir sonuca ulaşmaması ve acı çekmeye yol açmasıdır. İnsan bir kere doğayla insanlık öncesi bu cennet benzeri beraberlikten ayrıldı mı bir daha geri dönemez; ateşten kılıçlarını çekmiş iki melek bu dönüşü engeller. Ancak ölümle ya da delilikle,bu dönüş gerçekleştirilebilir. Yaşadıkça ve akıllı kaldıkça geriye dönüş yoktur.

İnsan gerileme sonucu elde edebileceği bütünleşmeyi çeşitli düzeylerdeki derecelemelerde elde etmeye çalışır. Bu düzeyler derecelemeler aynı zamanda ruhsal bozukluğun, akıl hastalığının da derecesini gösterir. Ana karnına, ana toprağa, ölüme dönmek tutku derecesinde bir saplantı olabilir. Eğer bu tutku denetim altına alınamayacak, bütün varlığı kaplayacak dereceye gelmişse sonuç kendini öldürmek ya da tümüyle aklını yitirmektir.

---

başka bir düşünceye yer kalmamıştır. Tanrı öylesine içini sevinçle, kutsallıkla, aşkla doldurmuştur ki Tanrı'yla uyumsuz, Tanrı'ya yabancı olan her şey ona değersiz gelir, tiksinti verir."

"Dördüncü aşamada Tanrı sevgisi daha da büyümüş. köklenmiştir. Artık her türlü savaşımı. her türlü deneyimi. her türlü karşı çıkışları, acı çekmeyi içtenlikle, memnunlukla .kıvançla üstlenmeye hazırlanmıştır."

"Beşinci aşamada iç barışa ulaşmıştır. Sözlere sığdırılması olanaksız en yüce bilgeliğin bütünlüğünün tadını çıkarmaktadır."

"Altıncı aşamada Tanrı'nın öncesiz ve sonrasız olma durumu onu yeniden biçimlemiştir. Artık eksiksizliğe, kusursuzluğa ulaşmıştır. Yaşamın geçiciliğine karşı kayıtsız, kendini Tanrı'nın bir imgesine dönüştürmüş, gerçekten Tanrı'nın çocuğu olmuştur. Bundan daha ileri, bundan daha yukarı bir aşama yoktur. Bu sonsuz huzur, sonsuz mutluluk katıdır. Böylece içine açılan yeni insanın ulaştığı son aşama, öncesiz ve sonrasız yaşama erişmektir." Meister Eckhart. (Çeviri: C. de H. Evans Londra. John M. Watkins; I952; II. 80-81).

Bu bütünleşmeyi aramanın daha az çekinceli ve ruhsal bozukluğun daha hafif biçimleri ana koynundan ya da ana eteğinden kopamamak, baba buyruğundan çıkamamaktır. Bu çeşitli amaç farklılıkları kişilik farklılıklarından ileri gelir. Ana kucağından kopamayan, ömür boyu bir meme çocuğu kalacaktır. Sevildiği, gözetildiği, korunduğu, övüldüğü sürece keyfi yerindedir. Ana sevgisinden yoksun kalacağı kuşkusuyla karşılaştığı zamansa dayanılmaz kaygılara sürüklenir. Baba buyruğundan çıkamayanlar bir dereceye kadar bir girişkenlik ve iş. başarma gücü geliştirmiş olabilirler, gene de her zaman buyruk veren, gereğinde öven, gereğinde kınayıp ceza veren sorumlu bir kimsenin yönettiği bir ortama gereksinim duyarlar. Bir başka gerileme çeşidiyse yıkıcılıkta saklanır; bunlar her şeyi, herkesi yıkıp, kırıp, yok ederek bu ayrıklığı, bölüklüğü gidermeye çalışırlar. Bu amaçla da dünyayı, kendi dışında kalan her şeyi " sanki bir yiyecekmiş gibi yiyip bitirmek, bütün bütün yok etmek isterler. Bu ayrıklığın, bölünmüşlüğün acısına bir çare aramanın başka bir yoluysa kendi Egosunu (Benlik) daha da güçlendirip daha da ayrık, yıkılmaz bir "şey" yapıp kapamaktır. 0 zaman insan kendini, kendi malı, kendi gücü, kendi saygınlığı, kendi anlama ve yargı yeteneği (*intellect*) olarak bir yaşantıya dönüştürmüş olur.

Birey bütünleşme için gerilemekten kendini kurtardığı zaman özseverlikten de (*narcissism*) kendini yavaş yavaş kurtarmaya başlamış olur. Bebek doğumdan hemen sonra duyu algılaması anlamında kendi dışında bir gerçeğin ayırdında değildir; o ve anasının meme uçları, ana koynu, hâlâ kendisinden ayırt edilemeyecek şeylerdir. Bu özne - nesne ayrımlaşmasının oluşmasından önceki aşamadır. Bir

süre sonra her çocuk özne - nesne arasındaki pek açık farkı ayıracak derecede gelişir, ama duygusal yönden her şeye güçlüymüş, her şeyi bilirmişçesine özseverlik tutumunun aşılabilmesi, eğer bu aşamaya ulaşabilirse, tam yetişkinliğe erişmekle sonuçlanacak bir gelişmeyi gerektirir. Bu özseverlik tutumunu çocukların ve nevrotik kimselerin davranışlarında açıklıkla izleyebiliyoruz. Şu farkla ki, bu tutum çocuklarda bilinçli, nevrotik kimselerdeyse bilinçsizdir. Çocuk gerçeği olduğu gibi kabul etmez. Gerçeğin kendi isteğine uygun olmasında diretir. İstekleri doğrultusunda yaşar. Onun için gerçek, olmasını özlediği gerçektir. Eğer istekleri gerçekleşmezse öfkeye kapılır. Öfkesinin amacı anasının ve babasının yardımıyla dünyayı kendi isteklerine uyacak bir duruma getirmektir. Çocuğun doğal gelişim süreci içinde bu davranış, gerçeğin farkında, ayırdında olacak ve onun yasalarını, zorunluluklarını kabullenecek biçimde olgunlaşır. Nevrotiklerse hiç şaşmaz bir kesinlikle bu noktaya erişemezler ve gerçeğin özseverce yorumundan vazgeçemezler, gerçeğin kendi düşünceleri doğrultusunda olması gerekliliği üzerinde diretirler. Böyle olmadığını da görünce ya içtepiyle gerçeği istekleri doğrultusunda oluşmaya zorlamak için bir takım davranışlar yaparlar - elbet bu da olanaksız olanı yapmaya çaba harcamaktır - ya da olanaksız olanı yapamamaktan bir yeniklik, güçsüzlük duygusuna kapılırlar. Bu kimseler için özgürlük anlayışı ister bunun farkında olsunlar, ister olmasınlar, özseverce bir her şeye güçlü olmak anlayışıdır. Buna karşın tam olgunluğa erişinceye kadar gelişmesini sürdürmüş kimse için özgürlük anlayışı gerçeği ve gerçeğin yasalarını tanımak ve zorunlulukların kuralları içinde davranmaktır: Kendi düşünce ve duygulanma gücüyle

dünyayı anlayıp en verimli bir 'biçimde kendini dünyaya uydurmaktır.

Bu çeşitli hedefler ve onlara ulaşma yolları, işin özüne bakılacak olursa birbirinden çok değişik düşünce sistemleri değildir. Bunlar varlığını sürdürmenin değişik yollarıdır. İnsanın, varlığının bütünlüğüyle, yaşamın sorduğu soruya verdiği değişik yanıtlardır. Aslında dinler tarihini oluşturan çeşitli dinsel sistemlerin vermiş olduklarıyla aynı yanıtlardır. İlkel yamyamlıktan Zen Budizm'e kadar insanlık varoluş sorununa ancak birkaç yanıt verebilmiştir. Çok defa böyle yaptığını bilmese de her insan kendi yaşamında bu yanıtlardan bir tanesini seçiyor. Bizim Batılı kültürümüzde herkes Hıristiyan ya da Musevî dinlerinin ya da aydın Tanrı tanımazlığın yanıtını verdiğini sanıyor. Oysa eğer herkesin kafasındaki düşünceleri röntgen ışınından geçirme olanağı olsa ne kadar çok yamyamlık yanlısı, toteme tapan, çeşit çeşit putlara tapanlar olduğunu, pek az sayıda da Hıristiyan, Musevî, Budist ve Taocu olduğunu görüp şaşacağız. Din, insanın varoluş sorununa verdiği biçimsel ve özenle ayrıntılandırılmış bir yanıttır. Bunun için de bilinçli olarak törenlerde başka kimselerle paylaşılabilir. En ilkel dinler bile başka kimselerle birlik olmanın verdiği güven ve akla yatkın olma duygusu yaratır. Gerileme isteği toplumla paylaşılmadığı, toplumun bilinciyle ve istekleriyle ters düştüğü zaman, bu isteği kişisel gizli b:r din, bir nevroz sayabiliriz.

Birey olarak hastayı ya da herhangi bir kimseyi anlayabilmek için onun varoluş sorununa verdiği yanıtın ne tür bir yanıt olduğunu ya da daha değişik bir deyişle onun bütün tutkularının, çabalarının üzerinde kümelendiği, kişisel dininin, nasıl bir din olduğunu bilmek gereklidir.

"Ruhbilimin sorunları" sayılan konuların büyük çoğunluğu bu temel "yanıt"ın ikinci önemdeki nedensel sonuçlarıdır. Bunun için de bu temel yanıt yani o kimsenin gizli kişisel, özel dini tam olarak anlaşılmadıkça o kimsenin tedavi edilmeye çalışılması yarar sağlamaz.

Şimdi esenlik sorununa geri dönersek yukardan beri anlatageldiklerimizin ışığında esenliği nasıl tanımlayabiliriz?

Esenlik aklın tam gelişmişlik durumuna ermiş olmasıdır: Akıl deyince anlatmak istediğimiz şey yalnızca akla vurup, anlamak, yargıya varmak anlamında akla dayalı yargı değil ama Heidegger'in deyimini kullanırsak gerçeği "*olduğu durumuyla*" kavrayıp anlamaktır. Esenlik bir kimsenin özseverliğini (*narcissism*) yendiği oranda olabilir; bir kimse ne kadar açık, duygulu, duyarlı, uyanık ve Zen'in kullandığı anlamda "*boş*" olursa; o oranda olabilir. Esenlik insanın insana ve doğaya duyguyla bağlı olması demektir, ayrılıktan, bölüklükten, kopukluktan, yabancılaşmadan kendini kurtarıp var olan her şeyle bir olduğunu bir yaşantı durumuna getirmek demektir. Ama bir yandan da ayrı bir varlık olarak benlik yaşantısını da aynı zamanda sürdürmek demektir. Esenlik tam olarak doğmak, olanaklarını sonuna kadar geliştirmek demektir; son dereceye kadar sevinç ve keder duyabilecek gücü olmak demektir. Başka deyişle orta yetenekteki insanların sürekli olarak içinde bulundukları ayakta uyuklama durumundan kendini kurtarıp tam olarak uyanmaktır. Aynı zamanda yaratıcı olmaktır; yani kendine, başkalarına ve var olan her şeye bir yanıt vermek, bir karşılık vermektir, gerçek insan olarak, varlığının bütünlüğüyle, herkese ve her şeye o kimseyi ya da o şeyi olduğu gibi kabul ederek bir yanıt, bir karşılık vermektir. Böyle

içten gelen bir yanıt, içten gelen bir karşılıkta yaratıcılık yatar. Dünyayı olduğu gibi görmeli ve *benim dünyam* olarak yaşamalı, dünyayı yaratıcı anlayışımla biçimlendirip kavramalıyım ki böylece dünya "şu" *yalan dünya* olmaktan çıksın, benim dünyam olabilsin. Sonuç olarak esenlik Ego'yu (Benlik) bir yana atmak, Ego'yu büyütmek ya da korumak peşinde koşmaktan vazgeçip benliğini varoluşun işlevi içinde yaşantıya dönüştürmektir. Yoksa sahip olmak, korumaya çalışmak, hırsla sarılmak. kullanmak değildir.

Yukardaki açıklamalarımla bireyin gelişimiyle dinin tarihsel gelişimi arasındaki paraleli ortaya koymaya çalıştım. Bu kitapçığın psikanalizle Zen Budizm arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmakla uğraştığını göz önünde tutarak dinsel gelişimin hiç olmazsa ruhbilimle ilgili bazı yanlarının üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durmak zorunluğunu duyuyorum.

İnsana salt varolması nedeniyle bir soru sorulmuş olduğunu söyledim. Ancak bu soru kendi içinde tutarsız... Çünkü burada hem doğanın içinde kalmak, hem de kendinin ayırdında olan yaşam olarak, doğanın üstüne çıkmak gibi bir durum var. Kendisine sorulan bu soruya kulak veren, bu soruyu her şeyden daha önemli bir şey olarak üstlenen ve bu soruya yalnız düşünceyle değil varlığının bütünlüğüyle bir yanıt bulmaya çalışan kimse, dinsel bir kimsedir; böyle yanıtlar arayan, öğreten ve aktaran bütün sistemlere de "din" denebilir: Öbür yandan varoluş sorununa kulaklarını tıkayan, her insan, her kültür, dine karşıdır. Varoluş sorununa kulaklarını tıkayanlara yirminci yüzyılda yaşayan; bizlerden daha güzel bir örnek gösterilebilir mi? Şu malı bu malı edinme, üne kavuşma, söz geçirip istediğini yaptırabilen bir kimse olma, üretim,

eğlence ve en son olarak da varolduğumuzu unutmaya çalışmakla bu sorudan kaçmaya çalışıyoruz. Ne kadar çok Tanrı'yı düşünürse düşünsün, ne kadar çok ibadet yerlerine giderse gitsin, istediği kadar dinsel öğretilere inanmış olsun, eğer o kimse varlığının bütünlüğüyle varoluş sorununa sağırsa, eğer o soruya verecek bir yanıtı yoksa, kendi üretisi olan milyonlarca eşyadan biri gibi yaşayıp ölüyor, zamanını dolduruyor demektir. Tanrı olmayı bir yaşantı durumuna getireceğine, Tanrı'yı düşünmekle yetiniyor demektir.

Dinlerin varoluş sorununa bir yanıt bulmaktan başka ortak bir yanları olduğunu düşünmek bir yanılgı olur. Dinlerin içeriğine bakınca aralarında tam bir beraberlik bulamazsınız. Bunun tersine, temelde karşıt, iki ayrı yanıtla karşılaşırsınız. Bireyle ilgili olarak bu yanıtlardan yukarda söz edilmişti : Bir yanıt insanlık öncesi, bilinç öncesi yaşama biçimine geri dönmek, aklı bir yana atıp hayvan olmak, böylece gene doğayla bütünleşmektedir. Bu isteğin ortaya konuş biçimleri çok çeşitlidir. Bir kutupta "*Berserkers*" (tam sözcük anlamı ayı gömlekliler) adı verilen ilkel Alman gizli örgütünü bulabiliyoruz. Bunlar kendilerini ayıyla özdeşleştirirler ve örgütün eriştirme töreninde (initiation) "delikanlı, azgın yırtıcı hayvanın kudurgan saldırganlığı içinde insanlığından çıkar [8]. (Bu insanlık öncesi duruma dönerek doğayla bütünleşme eğiliminin yalnız ilkel toplumlara indirgenemeyeceği "*ayı gömlekliler*"le Hitler'in "*Kahverengi gömlekliler*" arasındaki bağıntıyla daha da saydamlaşır. Nasyonal Sosyalist Partisinin geniş bir kesimi dünyasal, çıkarcı,

[8] *Mircea Eliade, "Birth and Rebirth" (Doğum ve Genedoğum) (New York, Harper; 1958) S. 84*

acımasız, güçlü olmak çabasında politikacılar, dar kafalı, dar görüşlü birtakım Prusyalı soylular, generaller ve iş adamları; bürokratlardan oluşurken Hitler, Himmler, Goebbels üçlüsünün oluşturduğu çekirdek özünde kendi dinsel düşlerini gerçekleştirebilmek için yıkıp kırmayı amaçlayan bir kutsal öfkeden güçlerini alan ilkel "ayı gömlekliler"den_ pek farklı değildi. Bu yirminci yüzyılın "ayı gömleklileri" yeniden töresel öldürme törenleri efsanelerini Yahudileri öldürmekle canlandırarak en derin isteklerinden birini yüzeye çıkartmış oluyorlardı : Adam öldürme törenleri... Adam öldürme törenini önce Yahudilere sonra, başka milletlere, daha sonra Alman milletine uyguladılar. En son her şeyi yıkıp yok etme töreninde kendi karılarını, çocuklarını ve kendilerini de öldürdüler.) İnsanlık öncesi doğayla bütünleşmenin daha az ilkel türleri de vardır. Totem hayvanıyla boy'un (kabile) kendini özdeşleştirdiği ilkel dinlerde ya da ağaçlara, göllere, mağaralara tapınmanın esas alındığı dinsel sistemlerde, bir arada cinsel yakınlaşmayla sona eren bereket ayinlerinde, hepsinde amaç, bilinci, aklı ve vicdanı yok etmektir. Bütün bu dinlerde kutsal olan şey insanı, insanlık öncesi doğanın bir parçası durumuna dönüştüren "düş"le ilgili olan şeylerdir. "Kutsal adam" (örneğin şaman) bu amaçta en ileriye gidebilmeyi başarmış olan kimsedir.

Öteki kutupta varoluş sorununa aradığı yanıtta insanlık öncesi durumdan bütün bütün sıyrılma yolunu bulan, özellikle insana özgü akıl ve sevgi olanaklarını geliştirerek insanla insan, insanla doğa arasında yeni bir uyum sağlayan dinler vardır.

Böyle girişimlere, görece olarak ilkel diyebileceğimiz toplumların bireyleri arasında da rastlayabilmek olanağı

varsa da gene de tüm insanlık ele alınınca ayırım çizgisinin İ Ö 2000 yıllarıyla İsa'dan sonra başlayan dönemin ilk yılları arasında olduğu anlaşılıyor. Uzak Doğu'da Taoculuk ve Budizm, Mısır'da Ikhnaton'un dinsel devrimi, İran'da Zerdüşt dini, Filistin'de Musa dini, Meksika'da Quetzalcoatl dini [9] insanlığın bu dönemde tam bir dönüşüme girdiğini açıklıyor.

Bütün bu dinlerde bireylik öncesi, bilinç öncesi bir cennet özlemiyle uyum sağlamak için gerileme yerine yeni bir düzlemde bir bütünleşme bulunmaya çalışılıyor: Bu bütünleşmeye ancak insan ayrıklığın, bölünmüşlüğün acısını yaşadıktan, kendinden, dünyadan yabancılaştıktan ve tam olarak doğduktan sonra erişebilir. Bu yeni bütünleşmenin temel koşulu insanın aklının, gerçeğin sezgiyle, doğrudan kavranışına engel olmayacak bir aşamaya kadar geliştirilmesidir. Bu yeni, amaç için geçmişe değil de geleceğe dönük *Tao* gibi, *Nirvana* gibi, *Aydınlanma* gibi, *İyilik* gibi, *Tanrı* gibi simgeler ortaya konmuştur. Bu simgelerin aralarındaki farklar, çıktıkları toplum ve kültürlerin farklı olmasının neden olduğu farklardır. Batı geleneğinde "hedef" olarak seçilen simge en güçlü bir Kral ya da boy başkanının sert ve başına buyruk kişiliğidir, ama daha Kutsal Kitabın Eski Ahit döneminde bile bu kişilik, bütün bütün keyfine buyruk bir yönetici olmaktan çıkarılıp, yapmış olduğu anlaşmayla ve bu anlaşmadaki vaatleriyle kendini bağlı tutan bir yöneticiye dönüştürülmüştür. Peygamberler yazınında hep insanla doğa arasında yeni bir uyumun sağlanacağı bir kurtuluş çağı konusunda müjdeler vardır: Hıristiyanlıkta Tanrı insan olup gözükür.

[9] *Laurette Sejournee'nin "Burning Waters" adlı yapıtına başvurulabilir (Londra, Thames and Hudson, 1957).*

Maimonid felsefede de [10], gizemcilikte de insan biçimli ve keyfine buyruk sert yönetici öğesi hemen bütün bütün yok olmuştur. Ama Batı dinlerinin halkça benimsenmiş biçimlerinde pek büyük bir değişime uğramadan olduğu gibi kalmıştır.

Hıristiyan - Musevî dinlerinin görüşüyle Zen Budizm görüşü arasında ortak olan yan, tam anlamıyla yaşamak, uyanık olmak, duygulu olmak için istenci bir yana bırakmak gerekliliğinin ayırdında olmakta birleşmeleridir. İstenci bir yana bırakmaktan amaç benim içimdeki ve dışımdaki dünyayı isteklerimin olması için zorlamak, o yöne çevirmeye çalışmak, boğazına sarılıp egemen olmaya çabalamaktan vazgeçmek... Zen dilinde bu durum "*kendini boş bir duruma getirmek*" sözcükleriyle anlatılır. Böylece anlatılan durum olumsuz bir davranış değildir. Kendini alıcı, her şeye açık bir duruma getirmektir. Hıristiyanların deyiş biçimiyse "*kendi nefsini öldürüp Tanrı'nın buyruğuna boyun eğmektir.*" Hıristiyan yaşantıyla Budist vaşantı arasında yalnız bu iç durumu sözcüklere döküp dillendirmekten oluşan ayrılığın ortaya çıkardığı küçük bir fark var. Gene de halk çoğunluğunun benimsediği yorum ve yaşantı söz konusu olunca bu sözlerle dillendirilen özet anlatımın ardındaki anlam, kendi bir karara varmak yerine kararı yukardan onu gözleyip, onun için neyin iyi, neyin kötü olduğunu daha iyi ayırabilecek, her şeyi bilen, her

[10] *Musa Bin Maimon'un felsefesi (1135-1204). Maimon, Aristo felsefesiyle Kutsal Kitabı uzlaştırmaya çalışmıştır. İspanya'da doğmuş sonra Yahudilere yapılan zulümden kaçmış, önce Kudüs'e sonra Kahire'ye Yerleşmiştir. Yapıtlarının çoğunu Arapça yazmış bir Musevi din adamı olan Maimon Selâhaddini Eyyubi'ye de hekimlik yapmıştır. (Ç. N.)*

şeye güçlü Baba Tanrı'ya bırakmaktır. Hiç kuşkusuz bu yaşantı da insan kendini alıcı, her şeye açık bir duruma getirmiş olmuyor, söz dinleyip boyun eğiyor. Tanrı'nın istencinin yolunda gitmekten amaç, bencillikten bütün bütün vazgeçmekse, bu en iyi biçimde Tanrı düşüncesi olmadan yapılabilir. Biraz çelişkili görünse de asıl Tanrı'nın buyruğunu izlediğim zaman Tanrı'yı unuttuğum zaman oluyor. Zen'in boşluk kavramıyla anlatmak istediği şey, bir kimsenin putlaştırılmış, her işte yardımcı bir Baba Tanrı imgesinin arkasına gerilemek çekincesi olmadan kendi kişisel istencini bırakabilmesidir.

IV. BİLİNCİN YAPISI, BASKI VE BASKININ YOK EDİLMESİ

Yukardaki ayrımda insancı psikanalizin hedeflerini oluşturan insan ve insanın varoluş sorunuyla ilgili düşünceleri ana çizgileriyle açıklamaya çalıştım. Ancak psikanaliz bu genel düşünceleri başka insancı felsefelerle ve dinsel görüşlerle paylaşmaktadır. Şimdi psikanalizin hedeflerini gerçekleştirebilmek için konuya kendine özgü yaklaşım biçimini incelememiz gerekiyor.

Psikanaliz yaklaşımında hiç kuşkusuz en kendine özgü öğe bilinçdışında olanı bilince çıkartma girişimidir. Freud'un sözlerini tekrarlayacak olursak, Id'i (İlkel Benlik) Ego (Benlik) durumuna getirmektir. İlk bakışta bu sözler yeteri kadar açık ve kolay anlaşılır gibi görünüyor ama hiç de öyle değil. Hemen ortaya sorular çıkıyor: Bilinçdışında olan nedir? Bilinç nedir? Bastırılma nedir? Bilinçdışı nasıl bilince dönüşür? Eğer böyle bir şey olabiliyorsa bundan çıkabilecek sonuçlar nelerdir?

Öncelikle "bilinç" ve "bilinçdışı" deyimlerinin çeşitli değişik anlamlarda kullanıldığını aklımızdan çıkarmamalıyız. İşlevsellik (*functional*) diye tanımlayabileceğimiz bir anlamda "bilinç" ve "bilinçdışı" denilince, bireyin içinde bulunduğu öznel durum anlatılmak isteniyor. "Şu ruhsal durumun bilincindedir" dediğimiz zaman bu

konudaki duyguların, isteklerin, yargıların vb. ayırdında olduğunu söylemiş oluyoruz. Bilinçdışı da aynı anlamda kullanılıyor. Burada da anlatılmak istenen şey o kimsenin iç yaşantılarından habersiz oluşu... Duyular da içinde olmak üzere eğer tüm yaşantılarından tam bir habersizlik söz konusuysa, baygınlıkta olduğu biçimiyle bir bilinçsizlikten söz edilebilir. Bir kimsenin belirli duyguların vb. bilincinde olduğu söylenince bu belirli duyguların bilince ulaştığının, belirli duyguların bilinçdışında kaldığı söylenince, bunların bilince ulaşmadığının söylenmek istendiğini anlarız. Şurasını hatırdan çıkarmamalıyız, bilinçsizlik içtepilerin, duyguların, isteklerin, korkuların vb. var olmayışı demek değildir. Yalnız bu içtepileiin var olduğunun ayırdında, farkında olmama demektir.

Bilinçdışının işlevsel (*functional*) anlamından adamakıllı değişik başka bir kullanımı da insan kişiliğinin belirli bölümleri ve bu belirli bölümlerin içeriği anlamındadır. "Bilinç" ve "bilinçdışı" sözcükleri yalnız başlarına kullanıldıkları zaman genellikle bu anlamda kullanılmış olur. Burada "bilinç" insan kişiliğinin belli bir içeriği olan bir yanı, "bilinçdışıysa" kişiliğin gene belli bir içeriği olan başka bir yanı olarak ele alınmış oluyor. Freud'un görüşüne göre bilinçdışı daha çok akıldışının egemen olduğu alandır. Jung'un düşünce biçimindeyse bilinçdışının anlamı hemen hemen bunun tersidir; bilinçdışı daha çok bilgeliğin en derin kaynağının bulunduğu alandır. Buna karşın bilinç yalnızca kişiliğin anlama ve yargı yeteneğinden oluşan akılcı (*intellectual*) parçasıdır. Bilince ve bilinçdışına bu gözle bakınca bilinçdışı sanki evin üst bölümünde koyacak uygun bir yer bulunmadığından ele geçen her şeyin üst üste atılıp yığıldığı bir bodrummuş

gibi görünüyor. Freud'un bodrumunda hemen hemen yalnız insanın kötü yanları var. Jung'unkindeyse hemen hemen yalnız bilgelik yanı...

H. S. Sullivan'ın belirttiği gibi bilinçdışının sanki bir yermiş gibi anlatılmaya çalışılması bilinçdışının içeriğini oluşturan ruhsal gerçekleri tanıtabilmek için zayıf ve yetersiz bir benzeti. Hemen şurasını da ekleyelim. İşlevsel düşüncelerden çok, bu tür maddesel düşüncelerin üstün tutulmasının nedenini çağdaş Batı Kültürünün "olan" deyimi yerine "var" deyimiyle sunulan konuları kavramaya daha yatkın olması gibi bir genel eğilime bağlayabiliriz. "Bir huzursuzluğum var, bir uykusuzluk sorunum var, bir çöküntü durumum var, bir psikanalistim var..." Tıpkı "bir otomobilim var, bir evim var, bir çocuğum var" der gibi... Aynı söyleme biçimini sürdürerek bir de "bilinçdışım" var. Birçok kimsenin "bilinçdışı" yerine "bilinçaltı" deyimini kullanması öyle rasgele ağızdan çıkan bir söz değildir. Onlar daha iyi yerine oturduğu düşüncesiyle böyle söylüyorlar; kolaylıkla "bu benim bilincimin dışında" denebilirse de "bu benim bilincimin altında" demekteki güçlük ortada...

Bilincin kavram kargaşasına yol açan bir anlamı daha var. Bilinç düşünen, anlayıp yargılara varan akıl (*reflecting intellect*) yeteneğiyle özdeşleştirilir, bilinçdışı da düşünmeden ulaşılan yaşantılarla özdeşleştirilir. Elbet "bilinç" ve "bilinçdışı"nın bu anlamda kullanılışına karşı çıkmak için bir neden yok. Yeter ki öteki iki anlamla bir karışıklık doğurmasın, anlam açık olsun. Bu kullanışın çok başarılı olduğunu sanmıyorum. Düşünce ve yargı sonucu varılan bilgi her zaman "bilinçli" de, her "bilinçli" olan bilgi bir düşünce ve yargı sonucu varılan bir şey değil.

Bir kimseye baktığım zaman o kimsenin ayırdındayım, farkındayım, o kimseyle ilgili olarak içimden geçenlerin farkındayım, ayırdındayım ama ancak kendimi o adamdan özne-nesne arasına bir açıklık koyarak ayırırsam, böyle bir bilinçlilik düşünce ve yargı , sonucu varılan bilgiyle özdeşleştirilebilir. Aynı şey nefes alıp verdiğimin ayırdında olmam durumu için de söylenebilir. Nefes alıp verdiğimin farkında olmam başka şey, nefes alıp vermem konusunda düşünmem başka şey; bir kere nefes alıp vermem konusunda düşünmeye başlayınca nefes alıp verdiğimi de fark etmemeye başlarım. Beni dünyaya bağlayan yaşamımı sürdürmeme yarayan bütün eylemlerimde de bu böyledir. Bu konuyu ilerde biraz daha inceleyeceğiz.

Bilinç ve bilinçdışından kişiliğin her birinin kendine özgü içeriği olan bölümleri olarak değil de fark edip avırt etme ya da fark etmeyip ayırt edememe durumları olarak söz etmeye karar verdiğimize göre şimdi bir yaşantının bilincimize ulaşmasını, yani, onun farkında, ayırdında olmamızı nelerin engellediğini incelememiz gerekiyor.

Ama bu konuyu incelemeye girişmeden yanıtlamamız gereken bir soru var. Eğer psikanalitik bir tutarlılık içinde bilinçten ve bilinçdışından söz edeceksek bilincin bilinçdışından daha değerli olduğunu tartışmasız olarak kabul etmemiz gerekli. Eğer bu böyle olmasaydı niçin bilinci genişletmek için çaba harcamış olalım? Gene de bilincin şu gördüğümüz durumuyla pek büyük bir değeri olmadığı da meydanda. Aslına bakarsanız insanların bilinçli zihinlerinin çoğu uydurma şeylerle, yanılgıyla dolu. Bunun böyle olması insanların gerçeği görüp tanımaktaki yetersizliğinden gelmiyor, toplumun işlevsel düzeninden geliyor. Eğer bazı ilkel toplumları dışarda bırakırsak,

insanlık tarihinin başlıca özelliği bir küçük azınlığın çoğunluk üzerinde egemenlik kurarak onları sömürmesidir. Bunu başarabilmek için de azınlık genellikle zor kullanmıştır; ama zor kullanma yetmeyince, sürekliliği sağlamak için çoğunluğun sömürülmeye gönüllü olarak katlanması gerekiyordu. Böyle bir şey de ancak kafaların çeşit çeşit. uydurma şeylerle, yalanlarla doldurulmasıyla olabilir. Ancak bu yolla çoğunluk, azınlığın kendi üzerindeki egemenliğini haklı bulabilir ve buna katlanabilir. Hiç kuşkusuz insanların, kendileri, başkaları, toplum ve bu gibi konularda bilinçlerine ulaşabilen şeylerin uydurma şeyler olmasının tek nedeni bu değil... Tarihsel gelişim içinde her toplum yaşamını sürdürebilmek için gereksinmelerini karşılamanın kendine özgü bir yolunu buluyor, genellikle bu yoldan yaşamını sürdürürken de bütün insanlar için ortak birtakım insancıl amaçları da bilmezlikten geliyor. Bu insancıl amaçlarla toplumsal amaçlar arasındaki çelişki de çeşit çeşit yalanların, uydurma inançların üretilmesine neden oluyor. İnsancıl amaçlarla o belirli toplumun amaçları arasındaki çelişki bu uydurma inançlar, bu yalanlarla sözüm ona akılcı bir kılıfa sokularak gözden saklanmaya çalışılıyor.

Bu böyle olunca bilincin içeriğinin çoğunun yanılgıya ve uydurmaya dayandığını, bu nedenle de kesinlikle gerçeği yansıtmaktan uzak olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumuyla bilinç öyle pek de övünülecek bir şey değil. Ancak gizlenmiş olan (yani bilinçdışında olan) gerçek, kendini gizlenmişlikten kurtarırsa (yani bilince ulaşırsa) o zaman değerli bir şey başarılmış olur. İlerde bu konuya gene geri döneceğiz. Şimdi burada belirtmek istediğim şey bilincimizin içindekilerin çoğunun toplumun kafamıza

doldurduğu gerçeğe uymayan kavramlardan, uydurma şeylerden oluşturulmuş olan "düzmece bilinç" olduğudur.

Toplumun etkisi yalnız bir huniyle bilincimize uydurma şeyler doldurmakla bitmiyor, bir yandan da gerçeği fark etmemizi. gerçeğin ayırdında olmamızı önlüyor. Bu noktayı daha da açıklamaya giriştiğimiz zaman dosdoğru asıl temel sorun olan bastırılma işleminin ya da bilinçdışının nasıl oluştuğu sorununa gelmiş oluyoruz.

Hayvanlar çevrelerindeki şeylerin bilincindedirler. Buna R. M, Bucke'nin deyimini kullanırsak *"yalın bilinç"* diyebiliriz. İnsanın beyninin yapısı hayvanlarınkinden daha ayrıntılı ve daha karmaşık olduğundan, insanın bilinci hayvanların yalın bilincini aşıyor ve özbilinçlilik, kendi kendinin bilincinde olma durumuna yol açıyor. Yani yaşantısının öznesi olarak kendinin ayırdında olmak... Ama belki de son derece karmaşık olmasından ötürü [11] insanın ayırt edebilme gücü çeşitli olanaklar içinde bir düzene konabilir. Böylece bilince ulaşabilen herhangi bir yaşantı bilinçli düşünceyi düzene koyan kategoriler içinde anlaşılabilir. Uzay ve zaman gibi bazı kategoriler bütün insanlarda ortak algı kategorileridir ve bazıları, örneğin nedensellik (neden - sonuç bağımlılığı) büyük çoğunluk için geçerli de olsa gene de tüm insanların bilinçli algılarına ulaşmaz. Öteki kategoriler genelleştirmeye daha da az elverişlidir ve bir kültürden ötekine daha da büyük değişiklikler gösterir. Gerçek şu: Bir yaşantının bilince ulaşabilmesi ancak o yaşantının bir düşünce sisteminin ve onun kategorilerinin düzeniyle bağdaşması, onlarla bağıntılı olması durumunda algılanabilmesiyle olabiliyor [12]. Düşünce

[11] *Dr. William Wolf'Ia yaptığım kişisel görüşmeler beni bilincin nörolojik temeli konusunda büyük oranda uyarmıştır.*

sistemi toplumsal gelişimin oluşturduğu bir şey. Her toplumun yaşama çabası için de, yaşam biçimine bağımlı olarak bir duygulanma ve algılama yolu geliştirmiş olması, nelerin bilince ulaşacağını, nelerin. bilince ulaşmayacağını belirleyen bir kategoriler sisteminin oluşmasına neden oluyor. Bu sistem sanki "toplumun koşulladığı bir süzgeç" gibi görev yapıyor; bu süzgeçten geçemeyen yaşantılar bilince ulaşamıyor.

Öyleyse asıl sorun daha somut olarak bu toplum koşullarının zihnimize yerleştirdiği süzgecin nasıl çalıştığı, bazı yaşantıların geçmesine izin verirken ötekileri nasıl süzüp bilince girmesini engellediği sorunudur:

Öncelikle birçok yaşantıların kolay kolay algılanıp bilince ulaşamadığına dikkatlerimizi çevirelim. Ağrılar belki de gövdeyle ilgili yaşantılar içinde en kolay algılayabilip fark edebildiklerimizdir; cinsel istek, açlık vb. bunlarda kolaylıkla algılanabilirler; hiç kuşkusuz bireyin ya da toplumun yaşamının sürdürülmesiyle ilgili duyumlar da kolayca fark edilir. Ama örneğin sabah erkenden güneş

---

[12] *Aynı düşünceler E. Schachtel'in "Memory and Chlldhood Amnesia" (Bellek ve Çocukluk Unutkanlığı) adlı çok aydınlatıcı yazısında da açıklanmıştır (Psychiatry, cilt X, No. 1, 1947). Adından da anlaşıldığı gibi çocukluk anılarının unutulmasını konu edinen bu yazıda özellikle çocukların kullandıkları kategorilerle "Schematas" yetişkinlerin kullandıkları kategoriler arasındaki aykırılıklar üzerinde duruluyor. İlk çocukluk yaşantılarının yetişkinlerin belleğinin düzeni ve kategorileriyle uyumsuz oluşu büyük ölçüde yetişkinlerin belleğinin esas alınmış olmasından ileri geliyor. Benim görüşüme göre çocukların da, yetişkinlerin de belleği konusunda söyledikleri çok yerinde ancak bu aykırılıklar yalnızca çocukların kategorileriyle yetişkinlerinkiler arasında değil, değişik kültürlerin insanları arasında da var. Bundan başka sorun bellek sorunu da değil, genel olarak bilinç sorunu.*

yavaş yavaş doğarken, havada sabah ayazı varken, üzerinde bir çiğ taneciğiyle bir gül goncası görmek ve kuş sesi duymak gibi daha ince, daha karmaşık yaşantılara gelince bu yaşantılar bazı kültürlerde, diyelim ki Japonya'da kolaylıkla bilince ulaşır da buna karşın aynı yaşantılar bizim çağdaş Batı kültürümüzde genellikle dikkat çekecek kadar "önemli" ya da "olaylı" görülmez. Böyle ince duygusal yaşantıların fark edilip ayırt edilebilmesi o kültürde buna benzer yaşantıların üzerinde durulup işlenmiş olmasına bağlıdır. Pek çok duygusal yaşantılar vardır ki bir kültürde bu yaşantıları dile getirecek tek sözcük bile yokken ötekinin bu duyguları dile getirmek için çok sayıda sözcükleri vardır. Örneğin İngilizcede cinsel sevgiden, kardeşlik sevgisi ve ana sevgisine kadar bütün yaşantıları dile getirmek için tek bir sözcük var, "*love*" sözcüğü. Eğer bir dilde değişik duygusal yaşantılar değişik sözcüklerle dile getirilemiyorsa bir kimsenin böyle bir yaşantıyı fark edip ayırt edebilmesi bilmesi hemen hemen olanaksızdır. Tersine eğer değişik duygusal yaşantılar için değişik sözcükler varsa bunların bilinçleştirilmesi kolaylaşır. Konuyu genelleştirirsek eğer bir dilde o yaşantıyı dile getirecek bir sözcük yoksa o yaşantının bilince ulaşabilmesi çok az rastlanan bir olasılıktır.

Dilin süzgeç olarak yaptığı işlevin bu yalnızca bir yanıdır, Diller arasındaki farklılığın bir tek nedeni belirli duygusal yaşantıları dile getirmek için kullandıkları sözcükler arasındaki ayrılıklar değildir. Bir yandan da sözcüklerinin sözdizimi, dilbilgisi ve kök anlamı gibi bakımlardan da farklılaşırlar. Yaşam konusunda belirli bir tutuma göre biçim almış olan bir dil bu tutumun dışındaki yaşantıları dile. getirebilmek bakımından donmuş,

kıvraklığını yitirmiş olur [13].

İşte bir iki örnek: Öyle diller vardır ki o dillerde örneğin "yağmur yağıyor" eylem kipi benim yağmur altında olup ıslanmama ya da benim yağmur yağdığını kulübenin içinden görmüş olmama ya da bir başkasının bana yağmur yağdığını söylemiş olmasına göre başka başka şekillerde çekilir. Kuşkusuz bir olayın yaşantı biçimine dönüştürülmesinin bu çeşitli kaynaklarında dilin taşıdığı ağırlık insanların bu olayı yaşantıya dönüştürme biçimlerinde çok büyük etki yapar (örneğin, salt akılla bilginin kavranmasına bütün ağırlığını koymuş olan çağdaş kültürümüz için bir olayın nasıl, bilinebilmiş olması yani doğrudan yaşantıyla mı, dolaylı olarak ya da bir yerden duyulmak yoluyla mı öğrenilmiş olması arasındaki farklılıklar pek azönem taşır). İbrani dilinde bir fiil çekiminde ana öğe o eylemin tamamlanmış olup olmamasıdır. Eylemin zamanı yani geçmişte, şimdide ya da gelecekte olması ancak ikinci önemde açıklanır. Latincede her iki öğe de yani eylemin tamamlanmış olup olmaması ve zamanı, ikisi birden aynı önemde belirtilir. Buna karşın İgilizcede ağırlık daha çok eylemin zamanı üzerine aktarılmıştır. Söylemeye bile gerek yok, eylemlerin çekimindeki bu farklar yaşantılarda da farklılıklara neden oluyor [14].

Gene başka bir örnek eylemlerin ve adların bir dilden

---

[13] *Benjamin Whorf'un yeni ufuklar açıcı nitelikteki "Meta Linguistic" konusundaki derlenmiş yazılarıyla karşılaştırınız. (Washington, D.C., Foreign Service Institute, 1952)*

[14] *Bu farkın önemini ortaya çıkaran bir örnek Kutsal Kitabın Eski Ahit bölümünün İngilizce ve Almanca çevirileridir; İbranice metinde "her zaman" sevmek gibi duygusal yaşantılar için birleşik zaman kullanılmıştır. Anlamı tam olarak "severim" olmak gerekirken çeviren yanlış anlamış ve "sevdim" diye çevirmiştir.*

ötekine hatta aynı dili konuşan halklar arasında bile var olan kullanımlarındaki farklılıklardır. Ad'la "bir şey", eylem'le bir "etkinlik" anlatılmış olur. Bir şeyin oluşunu ya da etkinliğini anlatacak deyimler kullanmak yerine o şeye sahip olma durumunu dile getirecek şekilde düşünmeyi yeğ tutanların sayısı giderek artıyor; bu kimseler de kurdukları cümlelerde fiiller yerine adları kullanmayı seçmiş oluyorlar.

Sözcükleriyle, dilbilgisiyle; sözdizimiyle, bütünlüğü içinde biçim alıp kemikleşen düşünce yapısıyla dil, algılarımızı nasıl yaşantılaştıracağımızı ve hangi yaşantılarımızın bilince ulaşabileceğini ayarlıyor.

Hangi kültürü ele alırsak alalım insanların düşüncelerine yön veren ve ancak belirli şeylerin bilince ulaşmasına izin veren süzgecin başka bir yanı da mantıktır. Tıpkı insanların çoğunun dillerini doğal bir şeymiş gibi kabul edip yalnızca başka dillerin aynı şeyleri söylemek için değişik sözcükler kullandıklarını sanmaları gibi, insanların çoğu, doğru düşünmenin kurallarını belirleyen mantığın da doğal ve evrensel olduğunu, sanıyorlar; yani onlara göre bir kültürde mantıksız olan şey başka kültürlerde de mantıksızdır. Çünkü doğal mantıkla çelişmektedir. Gerçekte bunun böyle olmadığına en iyi örnek Aristo mantığıyla paradoks mantığı arasındaki farklılıktır.

Aristo mantığı (A'nın A'ya eşit olduğu) ilkesine dayanan eşitlik yasası, (A'nın A olmayana eşit olmadığı ilkesine dayanan) karşıtlık yasası ve (A'nın hem A olmayana hem de A'ya eşit olamayacağı) ilkesine dayanan ortadakini dışta bırakma yasasına dayanır. Aristo'nun söylediği gibi "*Bir şeyin aynı zamanda aynı bakımdan, aynı şeye hem ilişkin*

olması hem de olmaması olanaksızdır. ..... öyleyse ilkelerin en kesin olanı budur" [15]

Aristo'nun mantığıyla karşılaştırılınca paradoks mantığı diyebileceğimiz mantıkta A ve A olmayan X'in yüklemleri olarak birbirlerini dışarda bırakmazlar. Paradoks mantığının Çin ve Hint düşüncesinde, Heraklit felsefesinde ve Hegel'le Marx'ın düşünce sistemlerinde ağırlıklı bir yeri vardır. Paradoks mantığının genel ilkesi Lao-tzu'nun (Lao Tse) şu sözlerinde çok açık biçimde belirtilmiştir. *"Kesinlikle doğru olan sözler paradoks gibi görünür"* [16]. Gene Chuang-tzu'nun sözleriyle *"Bir, birdir, bir yandan da bir, bir değildir ve gene de bir birdir."*

Aristo mantığının doğruluğundan hiç kuşku duyulmayan bir kültürde yaşayan kimsenin Aristo mantığıyla çelişen, bu nedenle de kendi kültürü açısından mantıksız olan yaşantıların ayırdında olabilmesi olanaksız değilse bile son derece güçtür. Buna Freud'un karşıt duygular kavramı güzel bir örnek olarak alınabilir. Freud'a göre bir kimse aynı insana karşı aynı anda hem sevgi hem de nefret duyabilir. Bu karmaşık duygu paradoks mantığı açısından tam olarak mantığa uygundur. Oysa Aristo mantığı açısından mantığa ters düşer. Bu nedenle de insanların çoğunluğu için de böyle karşıt duyguların farkına varabilmek son derece güçtür: Eğer sevdiklerinin bilincindeyseler nefret ettiklerini fark edemezler. Çünkü

---

[15] *Aristo, Metaphysics, Gamma Kitabı, 1005b 20. Aristo'nun metafiziğinin R. Hope'un yaptığı çevirisinden (Columbia Univ. Press, New York, 1952).*

[16] *Lao-tzu, (ya da Lao Tse) Tao-Te-Chlng, "The Sacred Books of the East (Doğu'nun Kutsal Kitapları)" F. Max. Mueller baskısı, cilt X (Oxford University Press, Londra, 1927, S. 120).*

aynı kimseye karşı aynı zamanda iki karşıt duygu taşıyabilmek onlara son derece mantıksız görünmektedir. [17]

Süzgecin dil ve mantıktan başka bir yanı da yaşanılan yaşantının içeriğidir. Her toplumun düşünülmesine, hissedilmesine ve söze dökülmesine izin vermediği düşünceler ve duygular vardır. Öyle şeyler vardır ki bunların yalnız söylenmesi, yapılması değil düşünülmesi de yasaktır. Örneğin başka boylardan olanları öldürüp mallarını yağma etmekle geçimlerini sürdüren bir boydan olan bir kimsenin başkalarını öldürüp mallarını yağma etmeye karşı bir tiksinti duymuş olabileceğini düşünelim. Bu. kimsenin bu duygusunun farkına varabilmesi pek az olasılık taşır. Çünkü böyle bir duygu boy'un öteki üyelerinin duygulanma biçimiyle uzlaştırılamaz. Böyle uzlaşmaz duyguların farkına varıp ayırdında olmak bütün bütün yalnızlığa, toplum dışına itilmek demek olacaktır. Bu nedenle de böyle bir tiksinti duyan kimse bu duygusunun bilincine ulaşmasına izin verecek yerde büyük bir olasılıkla kusmak gibi psikosomatik bir belirti geliştirecektir.

Buna karşın bunun tersine tarımla uğraşan barış sever bir boydan olan bir kimsede başka boylardan olanları öldürüp mallarını yağma etme konusunda bir içtepi oluşabilir. Büyük olasılıkla o kimse böyle bir içtepinin bilincine ulaşmasına izin vermeyecektir. Onun yerine örneğin, çok ağır korku bunalımlarına kapılmak gibi belirtiler geliştirebilecektir. İşte bir örnek daha: Bizim büyük şehirlerimizde bir giysiye büyük gereksinim içinde olup da en ucuzunu bile alabilecek parası olmayan

[17] *Bu konuyu daha ayrıntılı olarak incelediğim "The Art ot Loving (Sevmek Sanatı)" adlı kitabımla karşılaştırınız. (World Perspectlves Series, Harper and Bros, New York, 1956, S. 72). .*

müşterileri olan pek çok dükkân sahibi vardır. Bu dükkâncılar arasında müşterisine ödeyebileceği paraya giysiyi satmak gibi doğal, insancıl içtepiyle davranabilecek birkaç dükkâncı çıkabileceğini düşünebiliriz. Ama bu dükkâncılardan acaba kaç tanesi böyle bir içtepinin bilinçlerine ulaşmasına izin verebilir? Sanırım ki pek azı... Çoğu, böyle bir duyguyu bastıracaktır ve müşterisine karşı bu bilinçdışı içtepiyi gizlemek için saldırgan bir davranışta bulunabilir ya da ertesi akşam bir düş bu içtepiyi açığa vurabilir.

Toplumun izin verdikleriyle uzlaşmayan içerikteki düşüncelerin bilincin egemen olduğu alana girmesine izin verilmediği konusundaki savımız iki sorunun ortaya çıkmasına neden oluyor. Bazı konular neden bazı toplumlarla uzlaşamıyor? Bundan da daha öte, niçin böyle uzlaşmayan, yasaklanmış düşüncelerin bilince ulaşmasından birey bu kadar korkuyor?

Birinci soruya bir yanıt bulmak için "Toplumsal karakter" kavramını söz konusu etmem gerekiyor. Hangi toplum olursa olsun yaşamını sürdürebilmek için kendi üyelerinin kişiliklerini öylesine yoğurmalıdır ki yapmaları gerekeni içten gelerek isteyerek yapsınlar. Toplumsal görevleri onların içlerine yerleştirilmeli, yapmaya zorunlu oldukları bir şey olmaktan daha çok kendiliklerinden yapmaya gerek duydukları bir şey durumuna getirilmelidir. Hiç bir toplum bu örneğe uymayan bir uygulamaya izin veremez. Çünkü eğer bu "Toplumsal karakter" tutarlılığını ve kesinliğini yitirirse o zaman bireylerden birçoğu kendilerinden beklendiği biçimde davranmamaya başlayacaklar, o zaman da, o toplumun, o belirli düzen içinde yaşamını sürdürmesi tehlikeye düşürülmüş

olabilecektir. Kuşkusuz toplumlar bu toplumsal karakteri bireylere zorla kabul ettirmek ve bu toplumsal karaktere bağlılığı sürdürebilmek konusundaki tutumlarındaki katılık bakımından birbirlerinden farklılıklar gösterirler ama her toplumda tabular vardır ve bu tabulara karşı çıkmanın bedeli toplum dışına atılmaktır.

İkinci soru birey toplumun dışına atılmak tehlikesiyle karşılaşınca neden o kadar korkuyor, yasaklanmış içtepilerin bilincine ulaşmasına niçin izin vermiyor? Bu soruya karşılık vermek için başka bir yerde ayrıntılı olarak yazmış olduklarımı kaynak olarak alıyorum [18]. Özet olarak şöyle diyebiliriz: İnsan bütün bütün aklını yitirmedikçe şöyle ya da böyle öteki insanlarla ilişkilerini sürdürmek zorundadır. Tam anlamıyla öteki insanlarla bağlantısızlık o kimseyi deliliğin sınırına kadar getirir. Hayvan olarak en çok korktuğumuz şey ölmek, insan olarak en çok korktuğumuz şey yalnızlığa itilmektir, Bu korku Freud'un ileri sürdüğü hadımlık (*castration*) korkusundan da daha önde gelir, tabu olan duyguların ve düşüncelerin bilince ulaşmasına izin vermez. Bu durumda bilincin de bilinçdışının da toplumca koşullandırıldığı sonucuna varmış oluyoruz. Ancak toplumun koşulladığı üç tabakalı süzgeçten, yani dilin, mantığın ve toplumsal tabuların süzgecinden geçebilen düşünceler ve duyguların ayırdında olabiliyorum. Bu süzgeçten geçemeyen yaşantılar bilince ulaşamıyor; bilinçdışında kalıyor [19].

---

[18] *Bu düşünceleri incelemiş olduğum "Escape from Freedom" (Özgürlükten Kaçış)" (New York, Rinehart, 1955) ve "The Sane Society" (Sağlıklı Toplum) (New York, Rinehart, 1955) adlı yapıtlarımla karşılaştırınız.*

[19] *Bilince böyle çözüm getirilmesi, şu sözlerinde özetlediği biçimiyle*

Bilinçdışının toplumsal yapısıyla ilgili olarak iki nitelik üzerine eğilmek gerekiyor. Bunlardan birincisi pek açık olarak görülen bir şey: Bu da toplumsal tabulardan başka bir de bu tabuların bir aileden ötekine değişen bireysel önem ve ağırlıkları olması; çocuk bazı yaşantıların özellikle bireysel olarak kendi ailesi için tabu olduğunu fark etmiş olduğundan, aile dışında bırakılmak korkusuyla, baskı altına alınmış toplumsal tabulara ek olarak, süzgecin bireysel yanının bilince ulaşmasına izin vermediği bu duyguları da baskı altında tutar. Öbür yandan öyle ana babalar da vardır ki açık düşünceli oluşları ve çocuklarına fazla baskı yapmamaları nedeniyle toplumsal süzgecin (ve Super-Ego'nun) geçirmezliğini azaltmış, darlığını genişletmiş olurlar.

Öteki nitelik daha karmaşık bir olguyla ilgili... Biz yalnız toplumsal örneğe uymayan kıpırdanmalar üzerine baskı yapıp onların bilince ulaşmasını engellemekle kalmıyoruz, öbür yandan da tam insan olarak büyüme ve biçim alma ilkesiyle çelişen, kişiliğin son dereceye kadar gelişmesi amacı için sesini yükselten insancı vicdanla çelişen kıpırdanmaları da baskı altına alıyoruz.

Yıkıcı tepiler, ana karnına geri dönme ya da ölmek isteme tepisi, yakınlık duyduğu kimseleri yemek isteme tepisi, bunlar ve bunlar gibi daha pek çok gerileme tepileri, toplumsal karaktere ister uygun düşsün ister düşmesin elbette hiç bir koşul altında insan yapısının özünde var

---

Karl Marx'ın da aynı sonuca vardığını gösteriyor: "İnsanların yaşama biçimlerini belirleyen bilinçleri değildir. Bunun tersine toplumsal yaşama biçimleri bilinçlerini biçimleyip belirliyor" "Zur Kritik der Politischen Oekonomie" (Berlin, Dletz, 1924, Önsöz S. IV).

olan evrimin hedefleriyle uzlaşmaz. Bir bebek emzirilmek, kucakta taşınmak istediği zaman bu olağan bir istektir. Yani çocuğun içinde bulunduğu gelişme aşamasına bu istek uygun düşer, ama yetişkin bir kimse aynı şeyi istediği zaman, o kimseyi hasta saymak gerekir. O kimsenin bu isteği yalnızca geçmişin etkisinden ileri gelmiyor da tüm ruhsal yapısının neden olduğu bir durumdan ileri geliyorsa o kimse şu anda hangi noktada olduğunu ve hangi noktada olması gerektiğini hissetmiş olmalıdır. Hangi noktada olması gerekliliğinden söz ettiğim zaman bunu ahlaksal anlamda bir gereklilik olarak değil ama kromozomlarda var olan ve gelecekteki gelişiminde fizik biçimini, gözlerin rengini vb. şeyleri belirleyen evrimin hedefi gibi bir anlamda kullandım.

İnsan yaşadığı toplumsal grupla bağlarını koparırsa tam bir yalnızlığa itilmekten korkuyor, bu korkusu nedeniyle de "düşünülmemesi gerekli olan şeyler"i düşünmek yürekliliğini gösteremiyor. Ama insan bir yandan da kendi içinde varlığını sürdüren vicdanının simgelediği insanlığından da uzaklaştırılmak istemiyor. Bütün bütün insanlığından soyutlanmak da gerçekten ürkütücü bir şey. Gerçi tarihsel kanıtlar gene de toplumun dışına sürülmekten daha az ürkütücü olduğunu ortaya koyuyor. Yeter ki tüm toplum insanlık dışı davranış ilkelerini benimsemiş olsun. Bir toplum insancı yaşam ilkelerine yaklaştıkça toplumdan ya da insanlıktan uzaklaşmak durumlarından ya biri ya ötekiyle karşılaşmak gibi çelişkiler azalmış olur. O toplumun amaçlarıyla insancı amaçlar arasındaki karşıtlık çoğaldıkça iki çekinceli kutup arasında yalnızlığa itilmek korkusu içinde insan kendini paralar durur. Söylemeye bile gerek olmayan bir nokta da şu; bir kimse aydın olma ve

ruhsal gelişme durumuyla insanlıkla bir .bütünleşme sağlayabildiği oranda toplum dışına itilmeye daha kolay katlanma gücü gösterebilir. Bunun tersine, insanlıkla bütünleşmeyi sağlayamayanlar, toplum dışına itilmeye katlanamazlar. Bir kimsenin vicdanının doğrultusunda davranabilme yeteneği o kimsenin kendi toplumunun koyduğu sınırları aşıp bir dünya vatandaşı, bir kozmopolit olabilmesine bağlıdır.

Birey kendi kültürünün örneklediği kalıplarla bağdaşmayan düşünce ve duyguların bilincine ulaşmasına izin veremez. Bu nedenle de bunları baskı altında tutmaya zorunludur. Konuya biçimsel açıdan bakınca bilinçli olan ve bilinçdışı olan şeyler (bireysel ve aile koşullamalarıyla ve insancı vicdanın etkileriyle birlikte) toplumun yapısına ve o toplumun örneklediği düşünce ve duygulanma kalıplarına göre şekil almış oluyor. Bilinçdışının içeriği konusuna gelince, bu konuda hiç bir genelleştirme yapılamaz. Yalnız söylenebilecek tek şey, her zaman tüm karanlık ve aydınlık yanlarıyla, tüm olanaklarıyla insanın bütünlüğünü yansıttığıdır; her zaman varoluş sorununun ortaya çıkarabileceği sorulara insanın verebileceği çeşitli yanıtların özü orada vardır. Hayvansal yaşama dönüş eğiliminde olan en aşırı biçimde gerilemeye dönük, en uçtaki kültürlerde bu gerileme isteği öteki isteklere baskın çıkar ve bilinçlidir. Buna karşın bu düzeyi aşma konusundaki her tür çabalamalar baskı altına alınmıştır. Gerileme düzeyinden manevî gelişim amacına yönelen kültürlerdeyse karanlığı simgeleyen güçler bilinçdışındadır. Ama hangi kültürde olursa olsun insanın içinde her yöne gelişme olanakları vardır. Bir yandan tarih öncesi insan, yırtıcı hayvan, yamyam, puta tapan insan ama öbür yandan

da akıl, adalet ve sevme yeteneği de olan aynı insan... Öyleyse bilinçdışının içeriği ne iyi ne de kötü, ne akılcı ne de akıldışı, hem biri, hem de öteki, her şey, insan olan her şey var içinde. Bilinçdışı, insanın toplumla ilgili küçük parçacığı dışında kalan bütünlüğüdür. Bilinçse insanın toplumsal yanı, bireyin istese de istemese de kendisini içinde bulduğu tarihsel durumların meydana getirdiği rastlantısal sınırlamalardır. Bilinçdışı kökü evrende olan insanı, evrensel insanı yansıtıyor. İnsanın içindeki; bitkiyi, hayvanı, özü yansıtıyor; insanlığın ilk ortaya çıktığı güne kadar geçmişini yansıtıyor; insanın tam olarak insan olacağı güne kadar geçecek geleceğini yansıtıyor; doğanın insanlaşacağı ve insanın da doğalaşacağı güne kadar geçecek geleceği yansıtıyor.

Bilinci ve bilinçdışını böylece tanımladıktan sonra bilinçdışını bilince çıkarmak ya da bilinçdışının bilince çıkmasını önleyen baskıların yok edilmesi sözleriyle ne anlatmak istediğimizi inceleyelim.

Freud'un düşüncesine göre bilinçdışını bilince çıkarmanın gördüğü işlev sınırlıdır. Öncelikle Freud, bilinçdışının başlıca içeriğinin, uygar, toplumla uzlaşmadığı oranda baskı altına alınan içgüdüsel isteklerden oluştuğunu. varsayıyordu. Freud yakın akrabalar arasında cinsel ilişki isteği gibi, hadımlık (castration) korkusu, erkek cinsel organına sahip olmamaktan duyulan eziklik vb. gibi belirli bir bireyin yaşam öyküsünde bastırılmış tek tek konularla uğraştı. Bastırılmış tepinin bilince çıkabilmesi olayını da sonunda üstün gelen Ego'nun bilince çıkabilen tepi üzerinde egemenliğini sağlayabilmesi biçiminde yorumluyordu. Kendimizi Freud'un belirli sınırları olan düşüncelerinden sıyırabilir de yukarda sunduğumuz biçimiyle konuya

bakabilirsek o zaman Freud'un bilinçdışının bilince dönüştürülmesi (Id'in Ego'laştırılması) konusundaki amacı daha geniş, daha derin bir anlam kazanmış olacaktır. 0 zaman bilinçdışını bilince çıkarmak insanın evrenselliğini bir düşünce olmaktan çıkaracak, canlı bir yaşantı durumuna getirecektir; insancılığı bir yaşantı olarak gerçekleştirmek demek olacaktır.

Freud, son derece açık olarak, bastırılmış düşüncelerin, duyguların o kimsenin gerçeği olduğu gibi kavramasına olumsuz yönde etki yaptığını ve baskı yok edilince gerçeğin yeni ve gerçekçi bir boyut içinde değerlendirilmesinin olanak içine girdiğini gördü. Freud bu bilinçdışı kıpırdanmaların gerçek imgesini bozup çarpıtıcı etkisini anlatmak için "aktarma" (*transference*) deyimini kullandı. Daha sonraları H. S. Sullivan aynı olayı anlatmak için "ilintisiz çarpıtma" (*parataxic distortion*) deyimini kullandı. Freud, hastayla analist arasındaki ilişkide en başta hastanın analisti gerçek kimliğiyle görmediğini, çocukluğunda önemsediği kimselere karşı beslediği umutları, istekleri, kaygıları analiste yansıttığını fark etti. Hasta ancak kendi bilinçdışıyla iyice tanıştıktan sonra kendi yaratısı olan bu çarpıklıkların üstesinden gelebiliyor, ancak o zaman analisti de kendi anasını babasını da gerçek kimlikleriyle görebiliyor.

Burada Freud'un bulmayı başardığı şey, gerçeği çarpıtılmış bir biçimde görmekte olduğumuz olgusudur. Bir kimseyi olduğu gibi görebildiğimizi sandığımız zaman gerçekte görebildiğimiz şey, kendimiz de farkında olmadan o kimseye yansıttığımız bir kişilik imgesidir. Freud yalnız aktarmanın (*transference*) bozucu, çarpıtıcı etkisi olduğunu fark etmekle kalmadı, bunun dışında baskının daha birçok

bozucu, çarpıtıcı etkileri olduğunu da fark etti. Bir kimse (toplumsal gerçeğin istemlerine uygun olan) bilinçli düşüncesine ters düşen kendisinin de bilemediği içtepilerle güdülmek gibi bir durumla karşılaşırsa kendi bilinçdışının kıpırdanışlarını başka bir kimseye yansıtır ve böylece kendi içinde olanlardan habersiz görünür, ama "yansıttığı" başka kimsede onları öfkeyle izler ya da kendisinde aslında bütün bütün başka bir nedenle kaynaklanan tepiler için mantığa uydurmaya çabaladığı kılıflar bulmaya çalışır. Bilinçdışı gerçek güdülerini saklamak. için bilinçle mantıklı kılıflar bulma olayına Freud "akla uygun neden uydurma" (*rationalization*) adını verdi. İster aktarmayı, yansıtmayı, ister akla uygun neden uydurmayı söz konusu edelim, o kimsenin bilincine ulaşabilen şeylerin çoğunluğu gerçeğe uygun olmayan şeylerdir, yanılgıdır, buna karşın baskı altına alınmış (yani bilinçdışında saklanan şey) gerçektir.

Yukardan beri söz konusu ettiğimiz toplumun, gerçeği olduğu gibi tanımamızı engelleyen etkisi ve bunun yanında bilinçdışının ve bilincin nasıl oluştuğu konusunda bizim daha geniş bakış açımızın ışığında bilinçdışı ve bilinç konusunda yeni bir anlayışa varmış oluyoruz. Şöyle söyleyerek sözü sürdürebiliriz; ortalama sıradan insan uyanık olduğunu sandığı zaman yarı yarıya uykudadır. "Yarı uykudadır" dediğim zaman gerçekle olan ilişkisinin son derece bölük pörçük olduğunu söylemek istiyorum. (Kendi içinde ve dışında) gerçek sandığı şeylerin çoğunluğu zihninin yaratısı olan bir takım yanılgılar, yanılsamalar... Ortalama sıradan insan gerçeği ancak toplum içinde yapmakla görevli olduğu işlevin gerektirdiği kadar ayırt edip fark edebiliyor. Çevresindeki insanları onlarla bir arada işlevini sürdürmek için birlik kurmak gerekliliği oranında

fark ediyor; maddesel ve toplumsal gerçeği de onlardan yararlanmak için kullanmak olasılığı oranında fark edip ayırt ediyor. Gerçeği de ancak yaşamını sürdürmek için böyle bir bilişin zorladığı oranda fark edip ayırt edebiliyor. (Uyku durumundan farklı olarak yarı uyku durumunda uyanıklık dış gerçeğin fark edilebilmesi gerekliliği zorladığı zaman gene çalıştırılmak üzere askıya alınmıştır. Zorunluluk anında kolaylıkla hemen harekete geçirilebilir; delilerde ise zorunluluk anında da harekete geçirilemez.) Orta derecedeki insanın bilinci çoğunluğu yanılgı ve yanılsamalardan oluşan "düzmece bilinçtir". Buna karşın bilincine çıkamamış şey gerçektir. Böylece bir kimsenin bilinçli oluşuyla, nelerin bilincinde olduğu konularında bir ayırım yapabiliriz. Bilinçli olduğu şeylerin çoğunluğu uydurma şeyler. Ama bu uydurmaların arkasında gizlenen gerçeği de bilincine çıkarabilmesi de olanaksız değil.

Bilinçdışının yukarda incelediğimiz ilkelerin dışında kalan bir yanı daha var. Bilincin; toplumun biçim verdiği örneğe uygun yaşantılardan oluşan, yaşantımızın küçük bölümü olmasına karşın, bilinçdışının evrensel insanın derinliğini ve zenginliğini yansıtması... Bilinçdışının baskı altına alınması, ben'in yani rastlantısal, toplumsal insanın, insanın bütünlüğünden koparılmış olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkıyor. Ben, asıl benliğime yabancıyım ve aynı oranda herkes de bana yabancı. Ben insanlığın yaşantı alanının büyük bir bölümünden koparılmışım; kendimde de; başkalarında da gerçek olan insanca yaşantılardan ancak küçük bir bölümünü yaşayabilen güdük kalmış bir yarım adam gibi yaşamımı sürdürüyorum.

Buraya kadar baskıların gerçeği bozup çarpıtıcı işlevini söz konusu etmiş bulunuyoruz. Baskının gerçeği bozup

çarpıtmaktan başka bir yanı daha var: 0 da bir yaşantıyı gerçek dışı duruma getiren düşünselliğin öne geçişidir. Bununla şu gerçeğe dokunmak istiyorum: Gördüğümü, anladığımı sandığım zaman görüp anladıklarım yalnızca sözcükler; duygulandığımı sanıyorum ama gerçekte duygulanmıyorum yalnızca duygulandığımı düşünüyorum. Böyle düşünselliğini öne geçirmiş insan, yabancılaşmış insandır. Platon'un mağara alegorisinde gölgeleri görüp de gölgeleri gerçek sanan adam gibidir.

Bu düşünsellik süreci dilin yeteri kadar belirgin olmamasına bağlanabilir. Bir yaşantı bir sözcükle dile getirilebildi mi bir yabancılaşma oluyor; bütün bu yaşantının yerine bir sözcük koyabiliyorsunuz: Bütün bu yaşantı ancak dile getirilebildiği ana kadar gerçek varlığını koruyordu. Bu genel düşünsellik süreci her halde tarihin hiç bir döneminde günümüzün ileri çağdaş kültüründe olduğu kadar yoğun ve yaygın olmamıştı. Bilimsel ve teknik başarının koşulladığı, bir olgu olarak ve bununla ilgili olarak eğitim ve okumuşluğun saygınlaşması nedeniyle akla dayalı bilginin önemini artırması sonucu, giderek sözcükler yaşantıların yerini aldı. Ama söz konusu kimsenin bu olgudan haberi yok. 0 bir şey gördüğünü, bir şey hissettiğini sanıyor, aslında anıların ve düşüncelerin dışında bir yaşantısı yok: Gerçeği kavradığını sandığı zaman onu yalnız zihinsel benliğiyle kavrıyor, buna karşın yüreğiyle ve gövdesiyle hiç bir şeyi kavrayamamıştır. Yaşadığını sandığı yaşantıyı bütün benliğiyle paylaşmıyor.

Bilinçdışının bilince dönüşme sürecinin nasıl oluştuğu konusuna tekrar dönelim. Bu soruya bir yanıt aramadan gene en iyisi konuyu bir formül içine koyalım. Gerçekte bilinç diyebileceğimiz ve bilinçdışı diyebileceğimiz de bir

şey yok. Bilinçli ayırdında olma ve bilinçsiz ayırdında olmama .dereceleri var. 0 zaman sorumuz şöyle olmalı: Daha önce ayırdında olmadığım bir şeyi fark edip ayırt ediverince ne oluyor? Yukarda dile getirmeye çalıştıklarımızla aynı doğrultuda bu soruya verebileceğimiz genel yanıt bu süreçte atacağımız her adımın "normal" bilincimizin gerçeğe uymayan, düzmece yapısını anlamamıza yardımcı olacağıdır. Bilinçdışındakini bilince çıkarmak, böylece bilinci genişletmek, gerçekle hem akılcı açıdan, hem duygusal açıdan daha yakın bir ilişki kurmak demek olacaktır. Bilinci genişletmek, uyanmak, gerçeği örten perdeyi kaldırmak, mağaradan dışarı çıkmak, karanlığı aydınlığa çıkarmak demek olacaktır.

Sakın bu Zen Budist'lerin "aydınlanma" adını verdikleri şeyle aynı yaşantı olmasın?

Bu konuya daha sonra dönmek üzere şimdi psikanalizdeki en çetin soruyu yani bilinçdışının bilince dönüşmesini sağlayan içgörü ve bilginin niteliği konusunu incelemek istiyorum [20]. Kuşkusuz psikanaliz araştırmalarının ilk yıllarında Freud da, yaygın olan akılcı inanca uyarak, bilgi deyince akla dayalı, kuramcı bilgiyi anlıyordu. Analistin hastada belirli gelişmelerin oluşma nedenini ve hastanın bilinçdışında ne bulduğunu hastaya açıklamasının yeteceğini sanıyordu. Yorum adı verilen bu akla dayalı bilginin hastada bir dönüşüm yapacağını varsayıyordu. Ama çok geçmeden Freud ve öteki analistler Spinoza'nın "*akılcı bilgi ancak aynı zamanda duygusal*

[20] *Bu dönüşümü dile getirebilecek belirli bir sözcük yok. "Baskının kaldırılması" diyebiliriz ya da daha somut olarak "uyanma" sözcüğünü kullanabiliriz. Ben baskının yok edilmesi sözcüğünü öneriyorum.*

bilgiyi de içerdiği oranda dönüşümü gerçekleştirebilir", yollu sözlerinin ne kadar doğru olduğunu anladılar. Akla dayalı bilginin hiç bir dönüşüm sağlayamadığı meydana çıktı, yalnız belki bilinçdışı kıpırdanışlar konusunda akılcı bilgi onların daha iyi denetim altına alınmasını sağlayabilir, bu da, psikanalizin amaçları arasına girmekten daha çok geleneksel ahlâkın amaçları arasına girer. Hasta kendini araştırmalarının konusu olan bir nesne olarak görüp tarafsız bilimsel gözlemci tutumunu sürdürdükçe, kendi bilinçdışıyla ilişki kuramaz, olsa olsa bilinçdışı konusunda düşünebilir; kendinde varolan daha geniş, daha derin gerçeği yaşantı durumuna getiremez. Bir kimsenin kendi bilinçdışını bulabilmiş olması kesin olarak akla dayalı bir eylem değildir, ama sözcüklerle dile getirilmesi olanaksız bir duygusal yaşantıdır. Bu demek değildir ki düşünce ve kurgu, bulguya yol açamaz. Ama zaten bulgu eylemi her zaman kendi başına bütünlüğü olan bir yaşantıdır. Bütünlükten amaç insanın ancak bütünlüğüyle bulguyu yaşantılaştırabileceğine işaret etmek içindir. Bu yaşantının başlıca özelliği birdenbire ve kendiliğinden oluşumudur. İnsanın gözleri birdenbire açılıverir, kendisi ve dünya birdenbire değişik bir ışık içinde, değişik bir görüş açısından gözüküverir. Genellikle bu yaşantının öncesinde insan bir hayli huzursuzluk duyar, ama sonradan da yepyeni bir güç ve kesinlik duygusu içini kaplar. Bilinçdışının keşfedilmesi olgusu akla dayalı ve kuramsal bilgiyi aşan derinlemesine hissedilen ve giderek yaygınlaşan bir dizi yaşantılarla ortaya çıkar.

Bu tür deneysel bilginin önemi, öznel akılcı gözlemcinin kendisini bir nesne varsaydığı türden bir bilgiyi ve böyle bir bilginin ayırdında olma durumlarını ve bu nedenle

de bizim Batılı akılcı bilgi düşüncemizi aşması gerçeğinde saklanıyor, (Batı geleneğinden, yaşantısal bilgi konusunda ayrılanlar: Spinoza'nın bilginin en yüce biçimi saydığı; sezgi; Fichte'nin akılcı sezgisi; Bergson'un yaratıcı bilincidir. Bütün bu sezgi kategorilerinde özne - nesne ayrıklığının bilişi aşılmış oluyor. Bu tür yaşantının Zen Budizm bakımından önemi ilerde Zen incelenirken açıklanacaktır.)

Bizim çok özet olarak, psikanalizin temel öğelerini sıralamak yoluyla çizdiğimiz bu küçük şema içinde sözü edilmesi gerekli bir konu da psikanalistin işlevidir. Önceleri bu işlev hastasını iyi etmeye çalışan herhangi bir hekiminkinden değişik değildi. Ama birkaç yıl sonra durum kökünden değişti. Freud analistin kendisine de analiz yapılması, yani sonradan hastasını geçireceği süreçten kendisinin de geçmesi gerektiğini anladı. Analistin analizden geçirilmesi gerekliliğinin nedenini, analisti kendi içindeki tutarsızlıklardan, nevrotik eğilimlerden ve bunlar gibi bozukluklardan kurtarmak olarak açıkladı. Ama eğer Freud'un daha önceleri söylemiş olduğu ve bizim yukarlarda alıntı olarak sunduğumuz analistin bir "örnek" bir "öğretmen" olması kendisiyle hastası arasındaki ilişkinin her türlü "yapmacığı" her türlü "aldatmacayı" dışarda bırakan "gerçekseverlik" üzerine kurulmuş olması gerekliliği konusundaki sözlerini düşünürsek, Freud'un bu bakış açısına göre bu açıklama yetersiz kalıyor. Freud'un analistin hastasıyla olan ilişkisinin bir hekimin görevini aştığını fark etmiş olduğu anlaşılıyor. Ama gene de analistin yansız, bağlantısız bir gözlemci ve hastasının da gözleminin konusu olduğu yolundaki görüşünü değiştirmiyor. Psikanalizin gelişimi içinde bu yansız, nesnel, bağlantısız

gözlemci görüşü iki bakımdan değişime uğradı. önce Ferenczi yaşamının son yıllarında analistin gözlemesinin ve yorumlamasının yetmeyeceğini, bir yandan da hastasını, hastasının çocuklukta gereksinim duyup da elde edemediği tür gerçek bir sevgiyle sevmesi gerektiğini bir temel ilke olarak ortaya getirdi. Ferenczi'nin aklından geçirdiği analistin hastasına karşı cinsel istekle karışık bir sevgi duyması değildi, daha çok baba ya da ana sevgisi ya da daha genel bir deyimle sevgiyle bakıp gözetmek diyebileceğimiz bir tür sevgi [21]... H. S. 5ullivan'ın aynı noktaya yaklaşımıysa başka bir yandan... Sullivan'ın görüşüne göre analist yansız bağlantısız bir gözlemci tutumunda olmamalı, yaşantılara "katılan" bir tutum sürdürmeli, böylece analistin yansız bağlantısız olması gerekliliği konusundaki dar ve katı görüşü aşmalıdır. Benim görüşüme göre Sullivan analistin rolünü anlatırken yeteri kadar ileri gitmemiştir. Analistin işlevini yaşantılara katılan, yaşantıları paylaşan gözlemci olmaktan daha çok, katıldığı, paylaştığı yaşantıları gözleyen bir kimse olarak tanımlamak daha uygun olur. Ama gene de katılan, paylaşan deyimi de burada anlatılmak istenen şeyi tam olarak dile getiremiyor; katılmak, paylaşmak ne de olsa dışarda olmak demek. Başka bir kimseyi bilebilmek, onun içinde olmayı gerektiriyor, .Analist hastasını ancak bütün hastanın içinde olup bitenleri kendi içinde yaşayarak anlayabilir; bu böyle olmadıkça hastası hakkında edineceği bilgi akla dayalı

[21] *S. Ferenczi'nin, Clara Thompson'un yayınladığı "Collected Papers" (Derlenmiş Yazıları) (Basic Books Inc) ve Ferenczi'nin düşüncelerinin incelendiği Izette de Forest'in "The Leaven of Love" (Sevgi Mayası) (New York, Harper, 1959) adlı çok ilginç etüdüyle karşılaştırınız.*

bilgiden öteye geçemez. Hastasının içinden gerçekten neler gelip geçmekte olduğunu bilemeyeceği gibi hastasına yaşantılarını anladığı ya da paylaştığı kanısını da veremez. Hastayla analistin böyle verimli bir bağlantı içinde olmaları, analistin hastayı uğraşının tüm konusu edinmesi, hastasına karşı bütünüyle açık ve alıcı durumda olması, sanki merkezleri üst üste oturmuş iki çembermişler gibi baştan aşağı hastasıyla dolu olması, psikanalitik anlayış ve tedavi koşullarından en temel olanıdır [22]. Analist bir yandan hastasının yerini almalı ama öbür yandan kendisi olarak da kalabilmelidir; bir hekim olduğunu unutmalı ama bir hekim olmanın bilincini de yitirmemelidir. Ancak bu çelişkiyi üstlenebilirse kökleri kendi yaşantısında olan yetkili ve geçerli bir yorum yapabilir. Analist hastasını analiz yaparken hastası da analisti analiz yapar. Çünkü analist hastasının bilinçdışını paylaşarak istese de istemese de kendi bilinçdışını da açığa çıkarmış, hastasını tedavi ederken kendisini de tedavi etmiş olur. Analist hastasını anlamakla kalmaz, hastası da onu anlamış olur. Bu aşamaya gelinince de analistle hastası arasında bir dayanışma, bir uyuşma oluşur.

Hastasıyla olan ilişki gerçekçi ve duygusallıktan uzak olmalıdır. Ne analist ne de her kim olursa olsun, bir kimse başka bir kimseyi kurtaramaz. Ancak bir yol, gösterici ya da bir ebe gibi davranabilir; yolu gösterebilir, engelleri aradan kaldırabilir, bazan doğrudan yardımlarda da bulunabilir ama hiç bir zaman hastanın kendisi için yapa-

[22] *Benim Rellgion and Culture serisinden W. Leibrecht tarafından yayınlanan "The Limitations and Dangers of Psychology" (Ruhbilimin Sınırları ve Tehlikeleri) adlı kitabımla karşılaştırınız (New York, Harper, 1959).*

bileceğini hastası için yapamaz. Bunun böyle olduğunu da iyice hastasının aklına sokması, yalnız sözleriyle değil, davranışlarıyla da bunu iyice hastasına anlatması gereklidir. Diğer yandan bu ilişkinin iki kimse arasında olabilecek bir ilişkiden bile daha sınırlı olduğu konusundaki gerçekçi durumu da iyice vurgulamalıdır. Eğer analist bir yandan da kendi özel yaşamını sürdürecek ve yalnız bir hastaya değil de aynı zamanda çok sayıda hastaya birden bakacaksa elbet zaman ve yer bakımından bir takım sınırlar olacaktır. Ama hastayla analistin karşılaştığı burada ve şu anda hiç bir sınır yoktur. Analiz oturumunda karşılaştıkları zaman, birbirleriyle konuştukları zaman, hem analist için, hem hastası için dünya yüzünde ikisinin birbirleriyle konuşmalarından daha önemli bir şey olmamalıdır. Analist hastasıyla yıllar süren ortak çalışmalarının sonucunda hekimin alışılagelmiş işlevinin dışına, ötesine taşar, bir öğretmen, bir örnek ve belki de bir usta olur, yeter ki analist kendisini tam uyanıklık ve özgürlüğe ulaşıncaya kadar yabancılaşmadan, kopukluktan bütün bütün kurtarıncaya kadar yeterince analiz olmuş saymasın. Analistin öğretim için analiz uygulamasından geçirilmesi bu işin sonu değil ama giderek aydınlanmaya götürecek olan, sürekli olarak kendi kendini analiz etmenin başlangıcıdır.

V. ZEN BUDİZM'İN İLKELERİ

Yukardaki ayrımlarda Freud'cu psikanaliz ve onun devamı olan insancı psikanalizin ana çizgilerle bir özetini vermiş oldum. İnsan varlığını ve bu varlığın ortaya çıkardığı sorunları; yabancılaşmanın, bölünmüşlüğün, ayrıklığın üstesinden gelmek olarak tanımladığım esenliğin yapısını; psikanalizin amacını gerçekleştirmek için, yani insanın bilinçdışının içine girebilmek için uyguladığı kendine özgü yöntemi inceledim. Bilincin ve bilinçdışının yapısı "biliş" ve "ayırdında olma" durumlarının psikanaliz bakımından ne anlam taşıdığına değindim. En son olarak da bu uygulamada psikanalistin rolünü inceledim.

Zen'le psikanaliz arasındaki ilişkileri tartışma konusu yapmadan önce gerekli ortamı hazırlayabilmek için Zen Budizm'in de sistemli bir açıklamasını yapmam gerekiyor.

Dr. Suzuki'nin sözler içine konabildiği kadarıyla Zen öğretisinin anlayışını aktarabilmek amacıyla yazdığı "Zen Budizm Konusunda Konuşmalar" adlı yazısı (ve bu yazı kadar öteki yazıları) beni böyle bir girişimde bulunmak yükünden kurtardığı için çok mutluyum. Ama, gene de psikanalizle yakın ilişkisi olan ilkelere değinmek gereğini duyuyorum.

Zen'in bütün özü aydınlanmayı (*satori*) başarabilmekte düğümlenir. Bu yaşantıyı gerçekleştirememiş kimse hiç bir şekilde Zen'i tam olarak anlamış sayılamaz. Ben satori yaşantısını gerçekleştirememiş bir kimse olduğum için ancak Zen'e değinmekle yetinebilirim. Zen'i tam olarak

yaşantıya dönüştürmüş bir kimse gibi, nasıl konuşulması gerekliyse öyle konuşamam. Ama bunun böyle olması C.G. Jung'un söylediği gibi satori'nin Batılıların anlamaları hemen hemen olanaksız bir aydınlanma yolu ve yöntemi olmasından ileri gelmiyor [23]. Karşılaştıracak olsak Zen, Batılılar için Heraklit'ten, Meister Eckhart'dan ya da Heidegger'den daha güç değil... Güçlük, satori'ye erişmek için harcanması gerekli büyük çabadan geliyor. Bu çaba çok kimsenin altına girmek isteyeceğinden daha ağır. Bu nedenle satori Japonya'da bile az rastlanan bir şey. Gene de Zen konusunda yetkiyle konuşamasam da Dr. Suzuki'nin kitaplarını okumuş olmam. çok sayıda konuşmalarını dinlemiş ve Zen Budizm konusunda elime geçirebildiğim her şeyi okumuş olmam bana Zen'in ne olduğu konusunda hiç olmazsa gerçeğe yaklaşık bir bilgi vermiş olabilir. Bu bilginin Zen Budizm'le psikanaliz arasında bir karşılaştırma girişiminde bulunmamda bana yetecek derecede olduğunu umuyorum.

Zen'in başlıca amacı nedir? Buna Suzuki'nin ağzından bir yanıt verecek olursak *"Zen, öncelikle bir kimsenin kendi yaradılışının niteliğini görebilme sanatıdır. Zen bağımlılıktan özgürlüğe giden yolu işaret eder... Zen hepimizin içinde yeterli oranda ve doğal olarak var olan, ama normal koşullar altında eyleme dönüşebilmek için uygun bir yol bulamadığından sıkışıp kalmış olan enerjinin açığa çıkmasına olanak sağlar... Öyleyse Zen'in amacı aklımızı kaçırmaktan ve zihinsel olanaklarımızı yeterince kullanamamak yüzünden bir kötürüm, bir yarım adam olmaktan bizi korumasıdır. Özgürlük diyerek anlatmayı*

[23] *D. T. Suzuki'nin "Introductlon to Zen Buddhism" adlı yapıtının önsözü (Londra, Rider. 1949) S. 9-10.*

amaçladığım şey budur; her zaman içimizde zaten doğal olarak var olup, bütün yaratıcı, iyiliğe dönük güçlere kendilerini açığa çıkartmak olanağı tanımak anlamındadır. Mutlu olabilmek, birbirimize sevgi duyabilmek için bütün yeteneklerimiz var da, genellikle bu gerçeğe gözlerimizi kapıyoruz." [24] Biraz daha üzerinde durmak isteyeceğim bu açıklamaların Zen'in başlıca ilkeleriyle ilgili yanları var: Zen bir kimsenin kendi yaradılışının niteliğini görebilme sanatıdır; bağımlılıktan özgürlüğe çıkış yoludur; bizi aklımızı kaçırmaktan ve bir kötürüm, bir yarım adam olmaktan korur ve içimizdeki mutluluk ve sevgi olanaklarını ortaya çıkarır.

Zen'in son amacı satori denilen aydınlanma yaşantısını gerçekleştirmektir. Dr. Suzuki gerek konuşmalarında gerek başka yazılarında bu konuda sözle anlatılabilecek her şeyi açıklamaya çalıştı. Bu açıklamalardan Batılı okuyucu ve özellikle ruhbilimciler için önemli olanlar üzerine biraz daha eğilmek istiyorum. Satori anormal bir zihinsel durum değildir. Gerçeğin silinip yok edildiği bir trans durumu da değildir. Ne de bazı dinsel uygulamalarda rastlanılan zihnin bir özseverlik (*narcissism*) durumudur. *"Eğer bir şey söylemek gerekirse ona zihnin son derece normal bir durumudur diyebiliriz..."* Chao-chou'nun (Joshu)[25] dediği gibi *"Zen sizin her günkü düşüncelerinizdir. İşin aslı, kapının menteşesinin ne tür takıldığındadır. Kapı içeriye de açılabilir dışarıya da"* [26]. Satori'yi yaşantıya dönüştüren

---

[24] *D. T. Suzuki, Zen Buddhism (New York, Doubleday Anchor Book, 1956), S. 3.*

[25] *Çinli Zen ustası Chao-chou'nun (778-897) adının Japonca söyleniş biçimi Joshu'dur (çevirenin notu).*

[26] *D.T. Suzuki, Introduction to Zen Buddhism (Londra, Rider, 1947) S. 97.*

kimse üzerinde satori'nin değişik bir etkisi oluyor. "*Zihin bütün bilip yaşamış olduklarımızdan daha doyurucu, insanın içini iç barışla dolduran, daha çok sevinç ve kıvanç veren bir uyum içinde çalışmaya başlıyor. Yaşamın rengi, ezgisi değişiyor. Zen'e erişmiş kimse kendini yenilenmiş buluyor. Bahar çiçekleri daha canlı, daha renkli, dağdan akıp gelen derenin suyu da daha saydam daha serin görünüyor.*" [27]

Hiç kuşkusuz Dr. Suzuki'nin yukarda açıkladığı biçimiyle satori'yi esenliğin tam olarak gerçekleştirilmesi olarak tanımlayabiliriz. Eğer aydınlanmayı ruhbilimin deyimleriyle anlatmaya çalışırsak; bir kimsenin içindeki ve dışındaki gerçekle tam bir uyum, tam bir ayar içinde olması ve bu durumun da tam olarak ayırdında olması, tam olarak kavraması demek olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun ayırdında olma dediğimiz zaman amacımız zihniyle, beyniyle ya da gövdesinin. herhangi bir yanıyla değil, varlığının her yanıyla, bütün insan olarak bu durumun ayırdında olmaktır. Karşısında duran bir nesnenin düşünülerek kavranışı gibi değil de, tıpkı bir çiçeğin, bir köpeğin, bir insanın, onun, kendisinin, tüm gerçeğin ayırdında olunduğu gibi ayırdında olmaktır.

Uyanan kimse dünyaya karşı açık ve duygulu olur. Çünkü artık dünyaya sanki sahip olunacak bir şeymiş gibi sarılıp kendine saklamaktan vazgeçmiştir, böylece de kendini boş ve alıcı bir duruma getirmiştir. Aydınlanma demek insanın bütünlüğüyle "gerçeğe uyanması" demektir.

Aydınlanmanın insanın gerçekte horul horul uyurken uyanmış olduğunu sandığı bir trans ya da bir çözülme,

[27] *Aynı yapıt S. 97-98.*

ayrışma ¨durumu olmadığını iyice anlamamız çok önemlidir. Kuşkusuz Batılı ruhbilimciler satori'nin öznel bir iç durum olduğuna, kendi kendine telkin yoluyla varılan bir trans durumu olduğuna inanmak eğilimindedirler. Zen'e o kadar ilgi duymuş olan Dr. Jung bile aynı yanlışa düşmekten kendini kurtaramamıştır. Jung şöyle diyor: "*İnsanın hayal gücü de ruhsal bir olgudur, bunun, için de aydınlanma olayı ister gerçek olsun, ister düşsel olsun maddesellikten yoksundur. Satori'ye eriştiğini sanan kimse aydınlanmış da olsa aydınlandığı savında da olsa, her iki durumda da aydınlandığı kanısındadır. Hatta yalan söylemiş de olsa yalan da bir manevî olgudur.*" [28]. Elbette bu düşünceler biraz da Jung'un dinsel yaşantının gerçekliği konusundaki göreci (*relativistic*) tutumuna bağlanabilir: Ben Jung'dan ayrılıyorum, bana göre "yalan" hiç bir zaman manevî olgu olamaz. Ne de başka bir olgu olabilir. Yalan olsa olsa yalandır. Jung'un yukardaki düşüncelerinin değerinin tartışılmasını bir yana bırakarak Jung'un tutumunun Zen Budist'ler tarafından paylaşılmadığını söyleyebilirim. Bunun tersine, onlara. göre gerçek konusunda doğru ve yeni bir bakış açısı getiren gerçek satori'yle isteri ya da çıldırma türünden yalancı bir yaşantı arasında bir ayırım yapmak lâzımdır. Zen öğrencisi satori'ye eriştiğini sandığı zaman Zen ustası yaşantısının satori olmadığını ona iyice anlatmak durumundadır. Zen ustasının başlıca görevlerinden biri öğrenciyi gerçek ve düşsel aydınlanma durumlarına karşı uyarmaktır.

Gerçeği olduğu gibi görebilmeyi sağlayabilecek tam aydınlanmayı gene ruhbilimin deyimleriyle anlatmaya çalışırsak, her şeyin en uygun, en verimlî bir ayar içinde

[28] *Suzuki'ye önsöz "Introduction to Zen Buddhism", S. 15*

olması durumu diye tanımlayabiliriz. Bunun için de. insan dünyayla bir şeyler kazanmak, yararlanmak, biriktirmek için bir pazarlamacı gözüyle değil, yaratıcı olarak (Spinoza'nın anladığı anlamda), yapıcı olarak bir bağlantı kurmalıdır. Tam, en uygun, en verimli bir ayar içinde olma durumunda, ben'i ben olmayandan ayıran perde aradan kalkmıştır. Şu nesne artık bir nesne değildir; benim karşımda olan bir şey değildir. Benimle birlikte olan bir şeydir. Artık gördüğüm gül, düşüncemin konusu olan ve onu gül kategorisine koyarak "*şu gördüğüm şey bir güldür*", diyeceğim biçimde değil de "*Bir gül bir güldür bir güldür*" [29] diyebileceğim şekilde var. Böylece en uygun, en verimli bir ayar içinde olma durumu bir yandan da en yüksek düzeyde yansız, nesnel bir bakış açısı da getiriyor. Karşımdaki nesneyi tutkularımın ya da korkularımın etkisiyle gerçek görüntüsü bozulmuş, çarpıtılmış olarak görmüyorum. 0 şeyi ya da o kimseyi olmasını ya. da olmamasını istediğim biçimiyle değil, gerçekte nasılsa öyle görüyorum. Bu tür algılamada ilintisiz çarpıtma (*parataxic distortion*) yok. Tam olarak yaşamın içinde olmak, öznellikle nesnellik arasında bir sentez var. 0 nesneyi her ne ise, her nasılsa olduğu gibi algılayabilmiş olmayı içten içe yaşıyorum. 0 şey canlanıveriyor beni de canlandırıyor. Satori, gördüğü dünyanın ne kadar zihinsel ve bozulmuş, çarpıtılmış olduğunun ayırdında olmayanlara çok gizemli, akıl almaz bir şey gibi görünebilir. İnsan bir kere bu durumun farkına varabildi mi, birincisine tam anlamıyla ayırdında olmak diyebileceğimiz, çeşitli ayırdında olma dereceleri olduğunu da fark edebilecektir. İnsan böyle bir

[29] *"A rose is a rose is a rose" (bir gül bir güldür bir güldür) Amerikalı yazar Gertrud Stein'in (1874-1946) ünlü bir dizesidir. (Ç. N.)*

durumu şöyle bir göz açıp kapayıncaya kadar görüp gözden kaçırmış olabilir. Ama gene de böyle bir şeyin,nasıl bir şey olabileceğini kafasında canlandırabilir, Elbette yeni piyano çalmasını öğrenen küçük bir çocuk bir piyano ustası gibi çalamaz; gene de ustanın piyano çalışında gizemli, akıl almayacak bir şey yoktur, yalnız çocuğun başladığı yoldan ve aynı temel ilkeler üzerinden mükemmelliğe erişmiştir.

Gerçeğin bozulup çarpıtılmadan ve düşünselliğe, zihinselliğe kaçmadan algılanışı Zen yaşantısının en temel öğelerinden biridir ve şu iki Zen öyküsünde çok açık bir dille anlatılmıştır. . Birincisinde bir keşiş Zen ustasıyla konuşurken soruyor:

"Gerçek yoluna girmek için bir yöntemin var mı?"

"Evet var."

"Yöntemini anlatır mısın?"

"Acıkınca yiyorum, yorgun düşünce de uyuyorum."

"Herkesin de yaptığı bu değil mi? Onların da senin yaptığın gibi gerçek yoluna girmek için bir yöntem uyguladıklarını söyleyebilir misin?"

"Hayır."

"Öyleyse neden hayır?"

"Çünkü onlar yedikleri zaman yemiyorlar, çeşitli başka şeyler düşünüyorlar, böylece de kendi zihinlerini karmakarışık ediyorlar. Uyudukları zaman da uyumuyorlar bin bir türlü şeyin düşünü görüyorlar. Bundan ötürü onlar bana benzemezler." [30]

Öykü açıklamayı gerektirmeyecek kadar açık. Ortalama sıradan insan kendisi ayırdında olmasa da. güvensizliğin, tutkuların kendisini sürüklediği ve gerçekte var olmayıp

[30] *D. T. Suzuki, Introduction to Zen Buddhism, S. 86.*

da sırf kendisinin yansıttığı niteliklerle giydirip kuşattığı bir dünyada buluyor kendini. Bu öykünün geçtiği dönem için bu böyle olunca bugün hemen hepsi içlerindeki görme. işitme ve tat, alma güçlerini kullanacak yerde, düşünceleriyle görüp işiten. hisseden ve tat alan günümüz insanları için bu sözler çok daha geçerli.

Hemen birincisi kadar aydınlatıcı olan ikinci öykü bir Zen ustasının su sözleri... "*Ben aydınlanmadan önce dağlar dağ gibi, nehirler nehir gibiydi. Aydınlanmaya başlayınca artık dağlar dağ gibi, nehirler nehir gibi değildi. Şimdi tam aydınlandığımdan beri gene dağlar dağ gibi, nehirler nehir gibi.*" Burada gerçeğe yeni bir yaklaşım yöntemi izliyoruz. Ortalama sıradan insan Plato'nun mağarasındaki adam gibidir. Gölgeyi görüp gerçeğini gördüğünü sanır. Bir kere bu yanlışı fark etti mi, gölgenin gerçeğin kendisi olmadığını gerçeğinin gölgesi olduğunu anlayabilecektir. Bir kere aydınlandı mı mağaradan dışarıya, karanlıktan aydınlığa çıkacaktır. Orada da gerçeğin kendisini görecektir, gölgesini değil... Artık uyanmıştır, elbette karanlıkta kaldığı sürece aydınlığı tanıyamazdı. (Kutsal kitapta yazdığı gibi karanlıkta bir ışık ışıldıyor ama karanlık onu anlamıyor). Bir kere karanlıktan aydınlığa çıktı mı insan aradaki farkı anlıyor, nasıl eskiden dünyayı gölge olarak gördüğünü şimdi onu gerçekliği içinde gördüğünü ayırt edebiliyor.

Zen'in amacı insanın kendi öz yaradılışını tanımasıdır, kendi kendini tanımanın bir araştırısıdır. Ama burada amaçlanan bilgi ileri çağdaş ruhbilimcinin bilimsel bilgisi değildir. Akla dayalı bilişin kendini bir nesne sayarak gözlemesi türünden bir bilgi de değildir; kendini bilme Zen'de akılcı hiç bir yanı olmayan, kendi kendinden yabancılaşmayan, bilenle bilinenin bir oldukları, insanın

bütünlüğüyle gerçekleştirdiği bir yaşantıdır. Suzuki'nin dediği gibi *"Zen'in temel ilkesi .insanın derin varlığının çalışma düzeniyle tanışmasıdır. Bunu da dışardan katılan hiç bir şeyden destek aramadan, en doğrudan, en doğal yoldan yapmalıdır."* [31]

Bir kimsenin kendi yaratılışını tanımasına yarayan bu içgörü akılcı bir yetenek gibi dışarda kalan bir şey değil, ama yaşantısal, insanın içinde, derininde olan bir şey... Bu akla dayalı bilgiyle yaşantısal bilgi arasındaki fark Zen'deki en önemli nokta... Bir yandan da bu nokta Batılı öğrencinin Zen'i anlamasındaki en büyük güçlüğün de nedeni... Batı, (gizemciler gibi bir kaç ayrı düşen tutum bir yana bırakılırsa) iki bin yıldan beri varoluş sorununa verilebilecek en son ve kesin yanıtın akılla varılabilecek düşünce yoluyla. bulunabileceğine inanıyor; gerek dinlerde olsun, gerek felsefelerde olsun bu yolla varılmış olan "doğru yanıt" en önemli şey olarak değerlendiriliyor. Batının bu konudaki değişmez tutumu doğa bilimlerinin hızla gelişmesine olanak sağladı. Bu bilimlerde "doğru düşünce" varoluş sorununa doğrudan kesin bir yanıt getirmek konusunda bir yarar sağlamış da olsa düşüncenin uygulamaya konabilmesinin, yani tekniğe uygulanmasının gerektirdiği yöntem için zorunludur ve bu yöntemin ayrılmaz bir parçasıdır. Zen'in görüşüyse, yaşam konusundaki en son, en yüce soruya düşünce yoluyla bir yanıt bulunamayacağı ilkesine dayanır. Her şey günlük. düzenli yalağında aktıkça akıl için, yalağın kıvrımlarına kendilerini uydurabilen "*evet*", "*hayır*" yanıtları yeterli olabilir, ama yaşam konusunda en yüce, en son sorular ortaya çıktığı zaman akıl, onlara doyurucu, kandırıcı bir

[31] *Aynı yapıt, S. 4.*

yanıt bulmaya yetmiyor." [32] İşte bu nedenledir ki, satori yaşantısı akıl yoluyla bir kimseden ötekine aktarılamaz. Bu öyle bir yaşantıdır ki "ne kadar açıklamaya çalışırsanız çalışınız, ortaya ne kanıtlar koyarsanız koyunuz, kendisi daha önce bu durumu yaşantılaştırmamış kimseye bu yaşantıyı anlatabilip tattıramazsınız. Eğer satori böyle bir yaşantıyı tatmamış kimseye de kolaylıkla anlatılabilecek bir şey olsa zaten böyle bir satori satori olmaz. Çünkü bir düşünce biçimine dönüştürülebilen satori, satorl olmaktan çıkar, böyle bir şey de Zen yaşantısı sayılamaz. [33] Yaşama verilebilecek en. son ve kesin yanıtın akılcı bir formül içinde verilememesi bir yana. aydınlanmaya erişebilmek için, zihni gerçek içgörünün ortaya çıkmasını önleyen bir çok duygusallıklardan da kurtarmak gereklidir." Zen, insanın zihninin özgür ve bağlantısız olmasını istiyor. Hatta her şeyin bire dönüştürülebileceği her şeyin bir bütünlük oluşturduğu gibi düşünceler bile zihnin önünde duran bir sürçme taşına ya da onun özgürlüğünü boğazlayabilecek bir kurt kapanına benzetebileceğimiz bir tehlikedir [34]. Bundan çıkan sonuç Batılı ruhbilimcilerin o kadar üzerinde durdukları başkalarının duygularını paylaşma ya da duygu sezgisi (*empathy*) denilen olayın Zen için geçerli olmadığıdır. "Paylaşma ya da duygunun sezilmesi" dediğimiz şey, asıl yaşantının akıl yoluyla yorumlanmasıdır, yoksa yaşantı söz konusu olunca, yaşantının. yapısı, bölünmenin hiç bir türlüsüne elverişli değildir. Gerçek şu: Akıl işe karışıyor, yaşantının üzerinde kolaylıkla işlem yapabilmek için onu parçalayıp bölmeye girişiyor, aklın

[32] *Aynı yapıt, s. 67.*
[33] *Aynı yapıt, s. 92*
[34] *Aynı yapıt, S. 41.*

yaptığı işlemse iyiyi kötüden, doğruyu eğriden ayırma, karşıtları ortaya çıkarma gibi şeyler... 0 zaman başlangıçta var olan gerçekle kendini özdeşleştirme duygusu kayboluyor, ondan sonra akıl kendine özgü. gerçeği parçalara bölme işlemine girişiyor. Duygunun paylaşılması ya da duygu sezgisi (*empathy*) böylece aklın işe karışmasının ortaya çıkarttığı bir durum... Kendileri bu durumları yaşantılaştıramamış filozoflar ister istemez paylaşma yolunu seçme eğiliminde oluyorlar [35]

Yalnız, bir tek aklın işe karışması değil, her tür kesin, katı uyulması zorunlu kurallar koyan düşünceler ya da önemli kişilerin yorum ve düşünceleri yaşantının kendiliğinden oluşumunu, içtenliğini engelliyor; bu nedenle Zen "kutsal" sutralara ve onların bilge, bilgin kişilerce yapılmış olan yorumlarına, sırf kutsal oldukları için ya da yorumu yapan kimselerin kişiliklerinden ötürü özel bir önem vermez. Kişisel yaşantı Kutsal Kitaplardan da, ululların, büyüklerin sözlerinden de, vahiylerinden de öne geçer... [36]. Zen'de ne Tanrı'nın varlığı yadsınır ne de üstüne basılarak onaylanır. *"Zen hatta Tanrı'dan bile tam olarak özgür olmak istiyor."* [37] Aynı özgürlüğü hatta Buda'ya karşı da sürdürmek istiyor; bu nedenle şöyle bir Zen deyişi var. *"Buda'nın adi ağzınızdan çıkarsa ağzınızı güzelce yıkayın."*

Zen'in akılcı içgörüyle ilgili bu tutumuna uygun olarak, eğitim konusundaki yöntemi de Batı'da olduğu gibi, giderek öğrenciyi mantıklı düşüncenin daha üst düzeylerine çıkarmaya çalışmak değildir. "Onun yöntemi insanı bir

---

[35] *D. T. Suzuki, Mysticlsm, Christlan and Buddhist, (World Perspective Serles, R. L Anshen yayını, Harper, New York, 1957) S. 105.*

[36] *D.T. Suzuki, Intoduction to Zen Buddhism, s. 34.*

[37] *Aynı yapıt, s. 97*

ikilem içine koymaktır. Bu ikilemi mantık yoluyla çözmek olanaksızdır. Ancak bu ikileme daha üst düzeyde çalışan bir zihinle bir çözüm bulunabilir." [38] Bu nedenle de öğretmen Batılı anlamında bir öğretmen değildir. Öğretmen, kendi zihni üstünde egemenlik kurmuş olan bir ustadır, onun için de öğrenciye tek aktarılabilecek şeyi aktarır; kendi varlığının bilincini... "Usta ne yaparsa yapsın öğrencinin o şeyi yakalamasını sağlayamaz, ta ki öğrenci onu yakalamaya tam olarak kendini hazırlamış olsun... En son kesin gerçeği insan ancak kendi kendine yakalayabilir." [39]

Batılı okuyucu, otorite deyince ya mantıklı bir temele oturtulamayacak kesin, katı kuralların buyruğuna uymaya zorlanarak özgürlüğün kısıtlanması ve özgürlüğün içeriğinin sömürülmesi ya da hiç bir sınır tanımadan, dilediğini yapmak anlamındaki başıbozukluk durumlarından birini seçmeye alışık olduğundan Zen ustasının öğrencisine karşı izlediği tutumu anlamakta güçlük çekebilir. Zen in temsil ettiği başka tür bir otoritedir; akla uygun, "aklıcı bir otorite"dir. Usta öğrencinin peşinde koşmaz; ondan dilediği, istediği hiç bir şey yoktur, İlle uyansın, aydınlansın diye de üstelemez; öğrenci kendi özgür istenciyle gelir ve gene kendi özgür istenciyle gider. Ama eğer ustadan bir şey öğrenmek istiyorsa ustanın usta olduğunu yani ustasının öğrencinin öğrenmek istediği ve şimdilik bilmediği şeyi bildiğini iyice aklına yerleştirmesi gerekir. Ustanın "sözlerle anlatabileceği bir şey de yoktur. Kutsal bir doktrin olarak öğretebileceği bir şey de... Bu sözleri onaylasanız da onaylamasanız da otuz sopa, susmak

[38] *Aynı yapıt, S. 40.*
[39] *D. T. Suzuki, Zen Buddhism, 5. 96.*

da yok konuşmak da [40] Zen ustası bir yandan anlamsız akla uymayan otoritenin karşısında olmasıyla belirginleşirken, bir yandan da kaynağını gerçek görmüş geçirmişlikten alan zorlamasız bir otoriteyi de sıkı sıkıya destekler.

Gerçek içgörünün ancak karakter değişimiyle elde edilebilecek bir şey olduğu iyice kafaya sokulmadan Zen'in anlaşılabilmesi kesinlikle olanaksızdır. Köklerini Budist düşünceden alan Zen görüşüne göre kurtuluşun değişmez koşulu karakteri değiştirmektir. Mal mülk tutkusu ya da başka şeylerin tutkusu, kendini beğenmişlik, kendini yücelmiş görmek, bütün bunlar geride bırakılmalıdır. Geçmişe bakış açısı şükran, şimdiye hizmet, geleceğe de sorumluluk olmalıdır. Zen'i yaşantı durumuna getirmek hem kendine, hem dünyaya en büyük sevgiyi duyan, en büyük değeri veren bir zihinsel tutum izlemekle olabilir. Öyle bir tutum ki bu tutumun altında "Zen uygulamasının tümüyle kendine özgü özelliği olan gizli erdem yatsın. Bu erdem doğal kaynakları boşuna harcamamak, ister manevî, ister ekonomik olsun. yolumuza çıkan her şeyi yeterince değerlendirmek demektir."

"Zen'in bize kazandırmak istediği şey, yaşam yolunu izlemek için bize gösterdiği hedef, her türlü güvensizliği ve korkuyu yenmektir", bağımlılıktan özgürlüğe doğru yol almaktır. "Zen akıl işi değil, karakter işidir. Bunun anlamı şudur: Zen, yaşamın birincil ilkesi olan istençten büyür, gelişir " [41]

[40] *D. T. Suzuki, Introduction to Zen Buddbism, s. 49*

VI. BASKININ YOK EDİLMESİ VE AYDINLANMA

Psikanaliz ve [42] Zen Budizm konularında yaptığım incelemeler ikisinin arasındaki ilişki bakımından bizi nereye getirmiş oldu?

Artık okuyucunun. Zen Budizm'le psikanaliz arasında bir uyum bulunamayacağı görünümünün, her ikisine de yüzeyden bakılmış olmasından ileri geldiğini iyice kavramış olacağını sanıyorum. Tam tersine ikisinin arasında çok açık bir yakınlık olduğu göze çarpıyor. Bu ayrımda bu yakınlığı ayrıntılarıyla açıklamaya çalışacağım.

Şimdi Zen'in amacı konusunda Dr. Suzuki'nin yukarlarda alıntı olarak sunduğumuz sözlerini anımsayalım. "*Zen, öncelikle, bir kimsenin kendi yaradılışının niteliğini görebilme sanatıdır. Zen bağımlılıktan özgürlüğe giden yolu işaret eder... Zen hepimizin içinde yeterli oranda ve doğal olarak var olan, ama normal koşullar altında eyleme dönüşebilmek için uygun bir yol bulamadığından sıkışıp*

[42] *Bu ayrımda psikanalizden söz açtığım zaman anlatmak istediğim şey Freudçu psikanalizden gelişmiş olan insancı psikanalizdir. Ancak bu deyimi Freudçu psikanalizin insancı psikanalizin köklerini oluşturan yanlarını da kapsayacak şekilde kullandım.*

kalmış olan enerjinin açığa çıkmasına olanak sağlar... Öyleyse Zen'in amacı aklımızı kaçırmaktan ve zihinsel olanaklarımızı yeterince kullanamamak yüzünden bir kötürüm, bir yarım adam olmaktan bizi korumasıdır. Özgürlük diyerek anlatmayı amaçladığım şey budur, her zaman " içimizde zaten doğal olarak var olan, bütün yaratıcı, iyiliğe dönük güçlere kendilerini açığa çıkartmak olanağı tanımak anlamındadır. Mutlu olabilmek, birbirimize sevgi duyabilmek için bütün yeteneklerimiz var da genellikle bu gerçeğe gözlerimizi kapıyoruz."

Zen'in amacını açıklayan bu sözleri hiç bir şey değiştirmeden ,olduğu gibi psikanalizin başarmayı umduğu şeyi anlatmak için de kullanabiliriz; bir kimsenin kendi iç yapısı konusunda içgörü kazanması, özgürlüğe; mutluluğa ve sevgiye ulaşması, enerjinin ortaya çıkabilmesine olanak sağlanması, aklını kaçırmaktan ya da olanaklarını tam kullanamayan bir kötürüm, bir yarım adam durumuna düşmekten kurtulmak...

Bu en sonraki aydınlanma ya da aklını kaçırma gibi bir seçenekle karşı karşıya bırakılmış olduğumuz konusundaki sözleri yadırgamış olabilirsiniz. Ama bana kalırsa bu sözler gözlemlenebilir gerçeklere dayanmaktadır. Psikiyatri bazı kimselerin akıllarını kaçırma nedenleriyle ilgilenir, ama asıl sorun insanların çoğunluğunun neden akıllarını kaçırmadığıdır. İnsanın dünyadaki durumunu, ayrıklığını, yalnızlığını, güçsüzlüğünü ve bütün bunların da ayırdında oluşunu göz önünde tutacak olursak, bunların insanların taşıyabileceklerinden daha ağır yükler olduğu ve bu yüklerin altında kendilerini paralayacaklarını sanabiliriz. Çok kimse böyle bir sonuca yaşamın günlük hayhuyuna, tekdüze akımına kendini kaptırarak, sürüye uyup güçlü,

saygın, paralı bir kimse olmaya çalışarak, başka kimselerle paylaşılan dinsel inançların putlarına bağlanarak kendini feda eden bir mazohist yaşam biçimini benimseyerek, özseverce (*narcissistic*) bir şişkinlikle, kısacası kendini bir kötürüm, bir yarım adam durumuna getirerek bir dengeleme mekanizmasıyla karşı koymaya çalışıyor. Bütün bu dengeleme mekanizmaları eğer çalışmalarını engelleyen bir durum ortaya çıkmazsa aklımızı korumamıza yardımcı olabilir. Ama aklını kaçırma olasılığına karşı en köklü, en temelli çözümün, dünyaya karşı takınılacak olumlu, verimli tutumun en mükemmel biçiminin aydınlanma olduğunu söyleyebiliriz.

Zen'le psikanaliz arasındaki asıl temel ilişkiye gelmeden önce bazı başka benzerlikler üzerinde de durmak isteyeceğim.

Önce Zen'le psikanaliz'in ahlâk konusundaki tutumlarındaki benzeyişten söz edebiliriz. Zen'de hedefe ulaşabilmenin birinci koşulu; ister mal mülk için olsun, ister ün şeref için olsun aç gözlülüğü Eski Ahit'in deyimiyle "*doymazlığı*" yenmektir. Tam anlamıyla psikanalizin de amacı budur. Ağız (*oral*) alıcılığından, ağız sadistliğine, dışkıl (*anal*) aşamadan, üretken (*genital*) aşamaya kadar *libido*'nun geçirmekte olduğu evrimle ilgili kuramıyla, Freud'un anlatmak istediği şey sağlıklı bir karakterin aç gözlülük, acımasızlık, cimrilikten etkinliğe, özgürlüğe dönük doğru bir yöneliş içinde gelişmesidir. Freud'un klinik gözlemlerine uygun olarak benim kullandığım deyimler bu yoldaki değerlendirmeye daha da açıklık getirebilir. Bu evrimi belirtmek için benim yaptığım sıralama şöyle: Alıcı aşamadan çıkarcı, istifçi, pazarlamacı ondan sonra da en verimli, en yapıcı bir ayar içinde olma

durumuna yöneliş... [43] Bu durumu anlatmak için ne tür deyimler kullanılmış olursa olsun psikanaliz görüşü açısından da açgözlülük, doymazlık, tutkuyla bir şey!erin peşinde olmak ruhsal bakımdan hastalıklı bir tutum sayılmaktadır; o kimse en verimli bir ayarlılık, doğru bir yöneliş için, yeteneklerini geliştirmedikçe bu açgözlülük, bu tutkuyla bir şeylerin peşinde olma durumu sürer gider. Gene de ne Zen, ne psikanaliz aslında ahlâkçı sistemler değildir. Zen'in hedefi töresel ahlâka dayanan davranışları aşmaktır. Psikanalizinki de öyledir. Onlar, için söylenebilecek tek şey onların hedeflerine ulaşabilmenin ahlâksal açıdan da açgözlülüğü yenmek, tutkulardan kurtulmak, sevgi ve sevecenlik yeteneklerini geliştirmek yoluyla bir değişimi zorlamasıdır: Onların izlediği yol kötü tutkuları, kötü istekleri bastırarak o kimseyi erdemli bir yaşam sürmeye özendirmek değildir, ama umdukları şey kötü tutkuların. kötü isteklerin genişlemiş, büyümüş bilincin aydınlığına, sıcağına dayanamayıp kendiliklerinden eriyip yok olacaklarıdır. Aydınlanmayla ahlâksal açıdan değişim süreci arasındaki nedensel bağlantı ne olursa olsun Zen'in hedefinin açgözlülüğün, kendi kendiyle şişinmenin ve budalalığın üstesinden gelinmesi amaçlarından ayırtılabileceğini sanmak ya da satori'ye alçak gönüllülük, sevgi ve sevecenliğe dönüklük olmadan da erişilebileceğine inanmak son derece önemli bir yanlış olur. Bir kimsenin karakterinde benzer bir değişim oluşturulmadıkça psikarıalizin başarıya ulaşabileceğini sanmak da aynı derecede büyük bir yanılgı olur. Verimli olgunluk düzeyine erişen kimsenin açgözlülüğü kalmaz, bir yandan da kendini

[43] *"Man for Himself (New York, Rinehart 1947), ayrım III.*

büyütmekten vazgeçer, sanki her şeyi bilebilir, her şeye gücü yetermiş yanılgısının bir kuruntu olduğunu iyice kafasına yerleştirir; alçak gönüllülükle kendisini her nasılsa o durumuyla görmeyi başarır. Hem Zen'in hem psikanalizin amaçları ahlâk konusunun dışında kalır ama ahlâksal açıdan değişim sağlanmadıkça bu amaçlara ulaşılamaz.

İki sistemde ortak olan başka bir ilke de her iki sistemin de otoritenin her türlüsünden özgür olmak konusundaki ısrarlı tutumlarıdır. Freud'un dini eleştiri konusu yapmasının başlıca nedeni buydu. Freud dinin özünde, kökü gerektiğinde yardım edip gerektiğinde cezalandıran bir babaya duyulan bağımlılık yerine konmuş bir Tanrıya bağımlılık olan, bir yanılsama olduğunu anlamıştı. Freud'a göre insan yetişkin bir kimseye yaraşacak biçimde kendi gücüne güvenecek yerde Tanrı inancında .çocuksu bağımlılıktan medet umar bir tutumu sürdürüyor. Freud "*Buda'nın adını ağzına alınca ağzını iyice yıka!*" diyen bir dine acaba ne diyecekti? Tanrısız, hiç bir türlü akıl dışı otoriteyi kabul etmeyen ve tüm amacı insanı bağımlılıkların her çeşidinden kurtarıp onu etkin bir duruma getirecek, yazgısının sorumluluğunu üstlenebilecek kendisinden başka hiç, ama hiç kimse olamayacağını iyice aklına sokabilecek bir dine acaba ne diyecekti?

Bununla birlikte bu otoriteye karşı olan tutumlarıyla Zen'de ustanın, psikanalizde analistin önemli kişilikleri bir çelişki oluşturmuyor mu diye bir soru akla gelebilir. Gene bu soruyla Zen'le psikanaliz arasında çok derin bir ilişki noktasına dokunmuş oluyoruz. Her iki sistemde de hastanın (öğrencinin) kendi gözetimi altında geçirmekte olduğu yaşantılardan, daha önce kendisi de geçmiş olan bir yol göstericiye gereksinme vardır. Bunun anlamı

öğrencinin bir ustaya (ya da analiste) bağımlı olması ve bu nedenle de ustanın sözlerinin tartışma götürmeyecek gerçek yerine geçmesi midir? Kuşkusuz psikanaliz böyle bir bağımlılık olgusuyla (*transference*) uğraşır ve bu bağımlılığın güçlü etkisini de iyice tanır. Ama psikanalizin amacı bunu anlamak ve hastanın bilinç dışındaki yaşantılarını bilinciyle bütünleştirmesini sağlayarak, sonunda bu bağımlılığı yok etmek, bu bağımlılık yerine hastayı analiste karşı tam özgürlüğünü kazanacağı noktaya getirmektir. Zen ustasına gelince, psikanalist için söylenenler onun için de söylenebilir. Zen ustası öğrencisinden daha çok bildiği için kendi yargılarının doğruluğuna inanmış olabilir ama bu Zen ustasının kendi görüşlerini, kendi kanılarını zorla öğrencisine kabul ettirmek çabası içinde olması demek değildir. Zen ustası öğrencinin peşinde koşmaz, dilediği zaman öğrencinin kendisini bırakıp gitmesini engellemez, eğer öğrenci kendiliğinden gelir de aydınlanmaya götüren dik ve sarp keçiyolunda kendisine yol göstericilik yapmasını isterse bu isteği geri çevirmez. Yalnız bir koşulu vardır: Usta kendisine yardım etmek isteyecektir ama öğrencinin bu yolda kendi kendine yürümesi gereklidir. Başka bir kimsenin ruhunu kurtarabilmek hiç kimsenin elinden gelmez. İnsan ancak kendisi kendini kurtarabilir, ustanın yapabileceği tek şey ebenin ya da dağa tırmananlara yol göstericilik yapan kimsenin görevini üstlenmektir. Bir ustanın dediği gibi "*Gerçekten sana aktarabileceğim bir şey yok. Uğraşsam bile kendimi sana karşı gülünç duruma düşürmekten fazla bir şey yapamam, zaten ne söylesem benim anlayışımın ürünü olarak kalacak, senin anlayışının yerini tutamaz.*"

Zen ustasının davranışının çok somut ve belirleyici bir biçimde açıklanışını Herrigel'in Okçuluk sanatıyla ilgili yapıtında görüyoruz [44]. Zen ustası akılcı bir otoriteyi yürütmekte ısrarlı bir tutum izliyor. Usta okçuluk sanatında nasıl başarıya ulaşılacağını öğrencisinden daha iyi bildiği için sanatın öğretimi konusunda kesin ve kararlı bir tutumu sürdürüyor ama öğrenci üzerinde nedeni akla dayanmayan, öğrencinin sürekli kendisine bağımlı kalmasını gerektiren bir egemenlik, akıl dışı bir otorite kurmaya da çalışmıyor. Tam tersine öğrenci de bir kere usta oldu mu; o da kendi yolunda gidiyor, ustanın öğrencisinden beklediği tek şey ustanın şöyle bir bakıp öğrencisinin nereye varmış olduğunu anlamasına yarayacak bir fotoğrafını göndermesidir. Zen ustasının öğrencilerini sevdiğinden kuşku duyulmamalıdır, ama onun sevgisi gerçekçi ve olgun bir sevgidir; öğrencinin amacına ulaşmasına yardımcı olmak için hiç bir çabayı esirgemez; gene de öğrencinin yerini alıp öğrencinin sorununa çözüm bulmanın elinden gelmeyeceğini bilir. Zen ustasının bu sevgisi duygusallıktan uzak, insanın yazgısı gereği kimsenin kimseyi kurtaramayacağını kabullenen bununla birlikte başkalarının kendi kendilerini kurtarabilmeleri için elinden geleni esirgemeyen gerçekçi bir sevgidir. Bu sınırların dışına çıkan ve başka birini kurtarabileceğini sanan her tür sevgi büyüklük yanılsamasından ve gerçek dışı tutkulardan kendini kurtaramamış demektir.

Zen ustası için söylenen bu sözlerin psikanalist için de geçerli olduğuna (ya da geçerli olması gerektiğine) başkaca kanıtlar bulmaya 'gerek yok. Freud'un kanısına

[44] *Eugen Herrigel, "Zen in the Art of Archery" (New York, Pantheon Books, 1953). Çevirisi: "Zen ve Okçuluk" (Yol Yayınları, 1993)*

göre hastanın analiste karşı özgürlüğü en güzel biçimde analistin kişisellikten uzak (*impersonal*), ayna örneği davranışıyla sağlanabilir, Ferenczi, Sullivan ve ben ve bazı başka ruhbilimciler hastayla analist arasındaki bağlantıyı analistin hastayı anlamasının kaçınılmaz bir koşulu olarak değerlendiriyoruz, ama bu bağlantı her türlü duygusallıktan, gerçeğe uymayan çarpıtılmış, bozulmuş duygulardan uzak tutulmalıdır, hele amacı ille iyileştirmek bile olsa hastanın hayatına kurnazca dolaylı yollardan el atıp onu düzenlemeye kalkmaktan analist kesinlikle kaçınmalıdır. Eğer hasta iyileşmek, kendini değiştirmek istiyorsa pekâlâ!... Analist yardım etmeye hazırdır. Eğer hastanın değişmeye karşı direnci çok fazlaysa bunun böyle olması analistin sorumluluğuna girmez. Analistin bütün sorumluluğu, hasta bir çıkış yolu ararken, hastaya elinden geldiğince yardımcı olmak için kendini, tüm bilgisini ve çabalarını ortaya koymaktan öteye geçemez.

Analistin tutumu bakımından Zen Budizm'le psikanaliz arasında bir yakınlık daha var. Zen öğretim yöntemi öğrenciyi sanki bir köşeye sıkıştırmaya benzetilebilir. *Koan*'ın çözümünde öğrenci akıldan, zekâdan bir yarar sağlayamaz. Koan, aklın daha ötelere gitmesine olanak vermeyen bir engel gibidir. Analist de benzer bir şey yapar, ya da yapmalıdır. Hastanın düşünmek yerine yaşantılaştırmaya atlamasını engelleyecek yorumlar, açıklamalar yapmak gibi bir yanlıştan kesinlikle kaçınmalıdır. Bunun tersine gerçek yerine uydurulmuş nedenleri (*rationalization*) birer birer ortaya çıkarmalı, koltuk değneklerini hastanın elinden almalıdır ki en sonunda hastaya kaçacak yer kalmasın ve kafasını dolduran yanılgıları yenebilsin. Bu süreç içinde dayanaklarının

böylece elinden alınması çoğu zaman hastanın büyük oranda kaygıya kapılmasına neden olabilir. Eğer analistin yanında oluşunun hastaya sağladığı güven duygusu olmasa bu kaygılar, yanılgıları yenmesini engelleyebilir. Bu güveni sağlayan şeyse analistin hastanın yanında oluşudur, yoksa analistin hastanın yaşantıya dönüştürebileceği şeyleri yaşantılaştırmasına engel olabilecek sözleri değildir.

Buraya kadar yaptığımız karşılaştırmalarda Zen Budizm'le psikanaliz arasındaki benzer yanlara değindik, ama temelde, kökte olan asıl sorun konusunda karşılaştırma yapılmadıkça benzerlik tam, yeterli ve inandırıcı olamayacaktır. Zen'in temel sorunu aydınlanma, psikanalizinkiyse baskının yok edilmesi, bilinçdışının bilince dönüştürülmesidir.

Psikanaliz bakımından bu konuyla ilgili olarak daha önce söylemiş olduğumuz şeyleri özetleyelim. Psikanalizin amacı bilinçdışını bilince çıkarmaktır. Aslında "bilinçten" ve "bilinçdışından" söz ettiğimiz zaman gerçekler yerine sözcükler koymuş oluyoruz. Bilinç ve bilinçdışını sanki bir içerikmiş ya da insanın ruhunun belirli bir yeriymiş gibi ele alacağımıza yalnız işlevleri bakımından ele almalıyız. Tam olarak gerçeği dile getirmek için, çeşitli baskı altında tutulma derecelemelerinden, yani dil, mantık ve içerik bakımından süzgeçten geçebilip de bilince ulaşılmasına izin verilme durumlarından söz etmeliyiz. Kendimi bu süzgeçten kurtarabilip de evrensel insan olduğumu yaşantılaştırabileceğim derece, baskının hafifletilebileceği, kendi içimdeki insanlığın en derin kaynağıyla, yani tüm insanlıkla ilişki kurabileceğim derece... Eğer bütünüyle baskı kalkarsa o zaman bilince karşı duran bir bilinçdışı da kalmaz: 0 zaman doğrudan,

dolaysız yaşantı oluşur. Artık kendim kendime yabancı olmayacağımdan hiç bir şey, hiç bir kimse de bana yabancı kalmaz. Dahası da var, benim bir parçam benden ne derecede yabancılaşırsa, benim bilinçdışım, bilincimden ne derece ayrılırsa (yani ben bütünlüğü olan insan, toplumsal insan olan benden ne derece ayrılırsam) benim görüp kavradığım dünya da birçok bakımdan gerçekliğini yitirir, düzme, gerçek dışı bir görünüm alır. Öncelikle ilintisiz çarpıtma (*parataxic distortion, transference*) bakımından, başka kimseleri varlığımın bütünlüğüyle algılayamıyorum, varlığımın bütünlüğünden bölünmüş çocuksu bir benlikle tanışıyorum, o zaman da o kimseleri gerçek kimlikleriyle değil de çocukluğumda önemsediğim kimseleri onlara yansıtmak yoluyla yaşantılaştırabiliyorum.

Bundan başka, insan baskı altındayken dünyayı düzmece bir bilinçle tanıyor, gerçek olanları değil de düşünsel imgeleri, kuruntuları gerçekler yerine koyuyor ve gerçekleri olduğu gibi göreceğine: düşünsel imgeleri, kuruntuları yansıttığı ışın demetinden gerçeği görüyor. İşte bu düşünsel imge, bu gerçeği çarpıtan perde, tutkularının, kaygılarının nedeni oluyor. Bunun sonucunda da baskı altında kalan kimse gerçek şeyleri, gerçek insanları. yaşantılaştıracağına yaşantıların yerine düşünceleri, düşünselliği koyuyor. Dünyayla ilişkisini sürdürdüğü yanılsaması içindedir. Aslında ilişkisini sürdürdüğü tek şey sözcüklerdir. İlintisiz çarpıtma (*parataxic distortion*), düzmece bilinç ve düşünsellik gerçeğe uygun olmamanın kesin çizgilerle ayrıştığı çeşitli yollar değildir. Bunlar daha çok, evrensel insan, toplumsal insandan ayrık; kopuk kaldıkça ortaya çıkan, gerçeğe uygun düşmeme olgusunun çeşitli, ama gene de birbirleri üzerine taşan görünümleridir.

Biz aynı olguyu *"baskılardan kendini kurtaramamış kimse, yabancılaşmış kimsedir"* sözleriyle başka bir biçimde dile getirmiş oluyoruz. 0 kimse duygularını, düşüncelerini, kararlarını nesnelere yansıtıyor. Ondan sonra da kendi duygularının öznesi olarak kendini yaşantılaştırmıyor da, kendi duygularıyla yüklü nesneler tarafından yönetiliyor.

Yabancılaşmış, bozulmuş, çarpıtılmış, düzme, düşünsel yaşantının karşıtıysa tıpkı bebeklerde ve çocuklarda öğretim ve eğitimin gücüyle değişime uğramadan önce var olduğunu gözlediğimiz dünyanın dolaysız, doğrudan, eksiksiz olarak kavranışıdır. Yeni doğmuş çocukta daha "ben"le "ben olmayan" arasında ayrışma olmamıştır. Bu ayrışma azar azar oluşur. Çocuk "ben" diyebildiği zaman bu ayrışmanın sonuçlandırılmış olduğu açığa vurulmuş olur. Ama gene de çocuğun dünyayı kavrayışı göreli olarak dolaysızlığını ve doğrudanlığını korur. Çocuk bir topla oynadığı zaman gerçekten topun yuvarlandığını görür, tam olarak bunu yaşantılaştırır, bu nedenle de doymak bilmeden, sevincinde, kıvancında hiç azalma olmadan topla oynamayı sürdürür durur. Yetişkin kimse de topun yuvarlandığını gördüğü kanısındadır. Kuşkusuz nesnel topun nesnel döşeme üzerinde yuvarlanmasını görmesi bakımından bu doğrudur. Ama gerçekten yuvarlanma olayını görmez. Topun yerde yuvarlanması olayını düşünür. "Top yuvarlanıyor" dediği zaman onayladığı şey a) oradaki yuvarlak nesneye top adı verilmekte olduğu, b) yuvarlak bir nesne şöyle bir itilecek olursa düz bir yüzeyde yuvarlanacağı konularındaki bilgilerdir. Gözleri bu konulardaki bilgilerini kanıtlamak amacıyla topu izler, böylelikle de kendini bildiği bir dünyada güvenli hisseder.

Baskıdan kurtulmuşluk durumu gene insanın bir

çocuğun doğallığı, içtenliği, zorlamasızlığı, yalınlığıyla gerçeği dolaysız, bozulmamış, çarpıtılmamış olarak kavrama olanağı kazanması durumudur; ancak yabancılaşma sürecinden geçildikten, anlama, yargılama yeteneği gelişimini tamamladıktan sonra ulaşılabilecek baskıdan kurtulmuşluk durumu, o çocukluk saflığına yeniden. daha yüksek bir düzlemde geriye dönmektir; insanın yeniden bu çocukluk saflığına geri dönebilmesi önce bu saflığı yitirdikten sonra olabiliyor.

Bütün bu düşünceler Eski Ahit'te Adem'le Havva'nın cennet'ten dünyaya düşüşleri öyküsünde ve gene ilerdeki bir çağda bir kurtarıcı, bir Mesih'in geleceği yolundaki kâhinliğe davalı inançta açıklıkla belirtilmiştir. Kutsal Kitabın öyküsünde insan cennet bahçesindeyken farklılaşmamış, ayrımlaşmamıştır, bütünle tam bir bütünlük içindedir. Ne bilinç vardır, ne ayrımlaşma vardır, ne seçenek, ne özgürlük, ne de günah vardır. İnsan doğanın ayrılmaz bir parçasıdır, doğayla arasında en küçük bir açıklık olduğundan bile haberi yoktur. Bu başlangıçta var olan bireylik öncesi birlik, bütünlük insanın yaptığı bir seçimle ikiye biçilmiş oluyor. Aynı zamanda bu seçim, ilk buyruk dinlemezlik, ilk özgürlük eylemi... Bu eylemle bilinç de yüze çıkıyor. İnsan artık kendinin kendi olarak ayırdındadır. Havva adı verilen dişiden, hayvanlardan, topraktan ayrıklığının bilincindedir. Bu ayrıklığın yaşantısı onda utanç duygusu uyandırır. Hâlâ da başka insanlardan ayrıklık yaşantısı (bilinçdışında da olsa) bizler için utanç nedeni oluyor. Adem cennet bahçesinden çıkıyor ve insanlığın öyküsü de böylece başlıyor. Artık bundan sonra insan, o her şeyle uyum içinde olduğu önceki durumuna geri dönemeyecektir, ama aklını, nesnel bakış açısını,

tam anlamıyla sevebilme gücünü geliştirerek yeni bir uyum sağlamaya çaba harcayabilir. Ta ki peygamberlerin sözleriyle, "*Okyanuslar suyla dolu olduğu gibi dünya da Tanrı bilişiyle dolsun*". Mesih inancı açısından bakınca tarih, bireylik öncesi, bilinç öncesi uyumdan yeni bir uyumun, yetkinleşerek, mükemmelleşerek aklın gelişimine dayalı bir uyumun oluştuğu alandır. Bu yeni uyum dönemi Mesih'in dönüp dünyada cenneti kuracağı çağdır. İnsanla doğa, insanla insan arasındaki çelişkinin yok olup, çöllerin verimli meyve bahçelerine döneceği, kurtla kuzunun yan yana yaşayacağı, silahların saban demirine dönüşeceği bir çağ başlayacaktır. Mesih çağı cennetten kovulma öncesi çağ gibidir, ama gene de o dönemin tam karşıtıdır. Birliğe, dolaysızlığa, bütünlüğe erişmiş, gelişmesini tamamlamış insan, yeniden çocukluğa dönüyor; bir yandan da çocuksu tutkulardan bütün bütün kendini kurtarıp büyümeyi de başarıyor.

Aynı düşünceler Yeni Ahit'te de açıklanmıştır. "Doğrusu size diyeceğim şu: Kim Tanrı'nın göklerdeki krallığını bir küçük çocuk gibi kabul etmezse asla oraya giremeyecektir." [45] Bu sözlerin anlamı açık: Gene bir çocuk olmalıyız. dünyanın yaratıcı, yabancılaşmamış kavranışını yaşantılaştırmalıyız. Ama çocuk olurken bir yandan da tam yetişkin, olgun bir kimse olarak kalmayı da becerebilmeliyiz. Öyleyse Yeni Ahit'in şu sözlerle anlattığı yaşantıyı gerçekleştirmiş oluyoruz: "Çünkü şimdi aynadan dumanlı ve donuk olarak gördüklerimizi yüz yüze göreceğiz. Şimdi gördüğümüz yalnız bir parçacığıdır ama o zaman bilindiğimiz gibi bileceğiz" [46]

[45] *Luka 18 : 17*

[46] *I. Korintoslulara 13 : 11*

"Bilinçdışını bilinçleştirmenin anlamı baskının üstesinden gelmek, yabancılaşmadan, bana yabancı olan ben'den kurtulmaktır. Uyanmak, yanılsamaları, düzmeleri,yalanları dağıtıp, silkip yok edip, gerçeği olduğu gibi görmektir. Uyanan adam bağımsızlığını kazanan adamdır. Özgürlüğünü ne kendisinin ne de başkalarının kısıtlayamayacağı adamdır.

İnsanın daha önce ayırdında olamadığı şeylerin sonradan ayırdında olabilmesi, bir evrim geçirmesiyle olabiliyor. Gerçek aydınlanmanın kökeninde hem akılla, anlayışla varılan ,yaratıcı düşünce var, hem de gerçeğin sezgiyle, dolaysız kavranışı var. Yalan ancak gerçeğin düşünce olarak yaşantılaştırılabildiği yabancılaşma durumu için söz konusudur. Uyanmışlık durumunda gerçeğe karşı zihnimi açık tutacağımdan yalana yer kalmıyor. Gerçeği tam olarak yaşantılaştırabilmenin etkisiyle yalan eriyip yok oluyor. Sonuç olarak bilinçdışını bilince çıkarmak demek, gerçeği, yalnız gerçeği yaşamak demektir. Gerçek artık yabancılaşmaktan kendini kurtarmıştır. Kendimi gerçeğe açıyorum. Gerçeğin her nasılsa öyle olmasına, olduğu gibi olmasına karşı değilim. Bu nedenle de gerçeğe verdiğim karşılık "içtenlikle doğru" bir yanıttır.

Dünyanın böyle dolaysız, tam olarak kavranışı Zen'in de amacıdır. Dr. Suzuki'nin bilinçdışı konusunda yazmış olduklarına da değinerek psikanalizin görüşleriyle Zen'in görüşleri arasındaki ilişkiye daha da açıklık kazandırmaya çalışacağım.

En başta, deyimlerden gelen güçlüklerin gereksiz yere konuları karmaşık bir duruma soktuğu kanısında olduğumu söylemeliyim. İnsanın varlığının bütünlüğüyle gerçekleştirdiği bir yaşantının daha çok ya da daha az

ayırdında olması gibi işlevsel deyimler kullanacak yerde bilinç ve bilinçdışı gibi deyimler kullanılması anlamayı güçleştiriyor. Eğer bu incelemelerimizde kendimizi deyimlerden gelen güçlüklerden kurtarabilmiş olsak, bilinçdışını bilince dönüştürmekle, aydınlanma kavramı arasındaki ilişkiyi daha kolaylıkla görüp tanıyabilmemizin olanak içine gireceğini sanıyorum.

"Zen'in yaklaşımı doğruca o nesnenin içine girmek ve sanki o nesneyi içinden görmektir". [47] Gerçeğin bu dolaysız kavranışı *"ön kararların, ön yargıların, koşullanmaların bağımlılığından sıyrılmış, yeni çözümlere, yaratıcılığa dönük"* [48] kavrayış olarak da adlandırılabilir. Suzuki bu yaratıcılığın kaynağı olarak Zen'in bilinçdışını görüyor ve sözü şöyle sürdürüyor, *"Bilinçdışı, duyulması hissedilmesi gerekli olan bir şeydir, elbet alışılagelmiş anlamda böyle bir şey olanaksızdır, ama en temel, en köklü anlamda bilinçdışı duyulup hissedilmelidir"* [49]. Bu anlatım biçiminde bilinçdışı kişiliğimizin içinde ayrı, egemen bir ülke, kişiliğimizi aşan bir şeymiş gibi ele alınmış oluyor. Suzuki sözü sürdürerek *"Bilinçdışının hissedilmesi... Temel ve en önde gelen sorundur"* [50] diyor. Bu durumu işlevsel deyimlere çevirerek anlatmaya çalışırsak bilinçdışını hissetmekten söz etmemek gerekli, daha çok alışageldiğimiz yaşantıların bulunduğu alandan değil de daha derinlerde olan şeylerin ayırdında olmaktan ya da başka türlü açıklamak gerekirse. baskının derecesini yani ilintisiz

---

[47] *D. T. Suzuki, "Lectures on Zen Buddhism" (Zen Buddhism and Psychoanalysis, New York. Harper and Row, 19?0), s. 11.*

[48] *Aynı yazı, s. 12.*

[49] *Aynı yazı, s. 14.*

[50] *Aynı yazı, aynı sayfa.*

çarpıtmayı (*parataxic distortion*), imge yansıtmasını (*image projection*) ve gerçeğin dolaysız olarak değil de düşünceyle, çıplak gözle değil de zihnin gözüyle görülmeye çalışılması durumlarını azaltmaktan, hafifletmekten söz etmek gerekli. Suzuki Zen'de yol almış kimseden "*büyük bilinçdışıyla doğrudan bağlantı içinde olan kimse*" [51] diye söz etmeyi seçerken ben, kendi gerçeğinden de, dünyanın gerçek böylesiliğinden de araya bizi gerçekten ayıran bir peçe koymadan ayırdında olma durumuna ulaşmış kimse diye söz etmeyi daha uygun buluyorum. Biraz ötede Suzuki, "*Gerçekten bize en yakın, en içsel olan şey odur* (bilinçdışı), *yakınlığından içselliğinden dolayı da tıpkı gözün kendi kendini görememesi gibi onu istediğimiz gibi evirip çevirmek elimizde değildir. Onun için bilincin bilinçdışını bilinçleştirebilmesi bilincin özel bir eğitimden geçmesini gerektirir.*" [52] diyor. Burada Suzuki'nin seçtiği yol psikanaliz açısından da seçilmesi gerekli olan yolun aynısı: Amaç bilinçdışını bilince çıkarmaktır. Bu amaca ulaşmak için de bilinci özel bir eğitimden geçirmek zorunludur. Acaba bunun anlamı, Zen ve psikanalizin amaçlarının aynı olduğu, bir tek, bilinci eğitmek konusunda geliştirdikleri uygulamalarda farklılaşmaları mıdır?

Bu noktaya dönmeden önce açıklanmasında yarar umduğum birkaç noktaya değinmek istiyorum. Dr. Suzuki görüşlerinl açıklarken benim yukarda psikanaliz görüşlerini incelerken sözünü ettiğim bilmişliğe karşı çocuksu saflık, temizlik konusuna değiniyor. Kutsal Kitap'ta bu saflık ve temizliğin bilmişlikle yitirilişi diye adlandırılan olgu,

[51] *Aynı yazı, s. İ8.*

[52] *Aynı yazı, s. 18 (italikle belirtilmesi benim katkım E.F.).*

İLETİŞİM YAYINLARI OTOPHANE 99

Zen'de ve genel olarak Budizm'de duygusal birikimlerin bulaşıklığı (*klesha*) ya da akla vurmaya, yargıya dayalı anlayış yetisinin egemenliğini kurduğu "bilinçli zihnin" (*vijnana*) işe karışması olarak tanımlanıyor. Anlayış deyimi ortaya önemli bir sorun çıkartıyor. Anlayışla bilinç aynı şey mi? Eğer öyleyse bilinçdışını bilince çıkarmak, anlayışı geliştirmekle varılabilecek bir şey olmalı. 0 zaman da Zen'in amacına tam anlamıyla ters düşen bir sonuca varmış oluyoruz. Eğer durum böyle olsaydı psikanalizin amacıyla Zen in amacı taban tabana karşıt olacaktı, biri anlayışı arttırmaya çalışırken öteki akla vurmaya, yargılamaya dayalı anlayışın egemenliğini bozmaya çalışıyor olacaktı.

Freud'un çalışmalarının ilk yıllarında, henüz hastalığı konusunda gereken bilgileri vermenin hastanın iyileşmesi için yeterli olduğunu sandığı dönemlerde, psikanalizin hedefinin yalnızca anlayışı geliştirmekle bir tutulduğunu kabul etmek zorundayız; pek çok uygulamacı analist bugün bile hâlâ anlayış görüşünün üzerine çıkamamıştır. Freud'un da hiç bir zaman anlayışla o tam bir dönüşümle sonuçlanan, duyguları da içeren, bütünlüğü olan yaşantı arasındaki fark konusundaki görüşlerini açıkça ortaya koyamamış olduğu bir gerçek. Ama psikanalizin hedefini oluşturan kesinlikle bu yaşam - deneysel, anlayışı aşan içgörüdür. Daha önce de söylediğim gibi nefes alıp verdiğimin ayırdında olmam, nefes alıp verdiğimi düşünmemle aynı şey değildir. Elimi oynattığımın ayırdında olmam başka şey, elimi oynattığımı düşünmem başka şeydir. Bunun tersine bir kere nefes alıp vermem ya da elimi oynatmam konusunda düşünmeye başlayınca artık nefes alıp verdiğimi ya da elimi oynattığımı fark etmemeye başlarım. Benim bir çiçeğin, bir kimsenin, bir sevincin, bir sevginin ya da

içbarışın ayırdında olmamda da durum aynıdır. Psikanalizde her gerçek içgörünün özelliği bir düşünce kalıbı. içinde açıklanamamasındadır. Buna karşın bütün kötü analizlerin özelliği, içgörünün, dolaysız yaşantıyla ilişkisi olmayan karmaşık kuram kalıplarına sokulmaya çalışılmasıdır. Asıl doğru psikanalitik içgörü ansızın, apansız olamdır. Zorlanmadan hatta beklenmeden, önceden tasarlanmadan ortaya çıkar. Bir Japon benzetisini kullanırsak; "kafamızdan çıkmaz da, karnımızdan, göbeğimizden çıkar". Tam olarak belirleyici sözlerle anlatılamaz. Eğer bir kimse onları sözlere dökmeye kalkarsa, kaygan bir nesneymişçesine kayıp kayboluverir. Ama gene de gerçektir ve bilinçlidir. Bir kere bir kimse bunları yaşantılaştırmayı başardı mı artık o kimse eski kimliğine geri dönemez. Kimliği değişime uğramıştır.

Bebeğin dolaysız olarak dünyayı kavraması, bilincin, nesnel ve kendinden ayrık bir dış gerçeğin varlığı duygusunun, tam olarak gelişmesinden öncedir. Bu aşamada bilinçdışı içgüdüsel bir bilinçdışıdır, hayvanlarınkinden ve bebeklerinkinden daha ileri olan hiç bir yanı yoktur. Bu bilinçdışı yetişkin ve olgun kimsenin bilinçdışına benzemez. [53]. İlkel bilinçdışından, özbilinçlilik, kendi kendinin bilincinde olma durumuna doğru gelindikçe yaşam - deneyle bilinen dünya, özne - nesne ayrışması, evrensel insanla toplumsal insanın ayrışması, bilinçdışıyla bilincin ayrışması yüzünden yabancılaşır. Ama bilinç her algıya, her yaşantıya karşı açık olmaya göre eğitildiği üç katlı süzgecin etkisini kaldırabildiği oranda bilinçle bilinçdışı arasındaki uzlaşmazlık yok olur. Tam anlamıyla

[53] *Aynı yazı, s. 19.*

yok olduğu zaman, daha anlayış ve düşünce uyanmadan öncekinin kesinlikle eşidi olan dolaysız, düşünceden arınmış, bilinçli yaşantıdır. Bu tür biliş, Spinoza'nın bilginin en ileri biçimi olan sezgi olarak nitelediği biliştir. Suzuki'nin *"o şeyin içine girmek ve sanki onu içinden görmek"* diye tanımladığı türden bir yaklaşımdır; ön kararların, ön yargıların. koşullanmaların bağımlılığından sıyrılıp, yeni çözümlere, yaratıcılığa dönük olarak gerçeğe bakmaktır. Böyle dolaysız, işin içine düşünce katmadan gerçeğin kavranışında insan, *"yaşamın yaratıcı sanatçısı" oluyor. Hepimiz aslında böyleyiz de böyle olduğumuzu unutmuşuz. Böyle yaratıcı yaşam sanatçılarının "her yaptığı iş öncesi olmayan bir' özgürlüğün ve yaşayan kişiliğinin damgasını taşır. Alışılmış, kanıksanmış kurallara uyumu zorlayan engelleyici güdülerden... sınırlı, kısıtlı, bencil, bütünden kopartılmış bir benlikten kendini kurtarmıştır. 0 bütün bu mahpuslukların dışına çıkmıştır"* [54].

"Yetişkin, olgun kimse" eğer bütün bu duygusal birikim bulaşıklıklarından, ya da akla vurmaya, yargıya dayalı anlayış yetisinin işe karışmasından kendini temizleyebilirse *"korkunun, kaygının, güvensizliğin saldırısından kurtarılmış, doğal, zorlamasız, içtenlik ve özgürlük dolu bir yaşamı gerçekleştirebilir."* [55] Suzuki'nin böyle bir noktaya erişmenin bağımsızlaştırıp, özgürleştiren etkisi için söylemiş olduğu bu sözler psikanaliz açısından da, tam olarak içgörüye erişmenin umulan etkisi bakımından da söylenmesi gerekli olan sözler...

Ortada kısaca değinmek istediğim bir terim sorunu kalıyor, bu sorun da bütün terim sorunları gibi çok önemli

[54] *Aynı yazı, s. 16.*
[55] *Aynı yazı, s. 16.*

bir sorun değil. Yukarda Suzuki'nin bilincin eğitilmesinden söz ettiğine değinmiştim; ama başka yerlerde de "*ilk çocukluktan başlayarak geçirmiş olduğu bütün yaşantıları içeren ve varlığımızın bütünlüğünü oluşturan eğitilmiş bilinçdışından*" [56] söz ediyor. Bir kez eğitilmiş bilinç deyimini kullanırken başka kez "eğitilmiş bilinçdışından" söz etmesinde bir çelişki var gibi görünebilir. Ama benim kanımca burada bir çelişkiyle karşı karşıya bırakılmış olmuyoruz. Bilinçdışım bilince çıkarma sürecinde, eksiksiz, bu nedenle de düşünceden öte, gerçek yaşantısına erişilirken, hem bilinç, hem bilinçdışı ikisi de eğitilmiş oluyor. Bilinç toplum kurallarına göre biçimlendirilmiş süzgecin geçirmezliğini biraz azaltacak biçimde eğitilmeli, buna karşın bilinçdışı da o gizli, kopuk varlığından aydınlığa, yukarı doğru bir yöneliş içinde olacak şekilde eğitilmelidir. Ama aslında bilincin ve bilinçdışının eğitilmesinden söz ettiğimiz zaman bir benzeti yapmış, bir eğretileme kullanmış oluyoruz. Ne bilincin ne de bilinçdışının eğitilmesine gerek var (çünkü ne bilinç var, ne de bilinçdışı), ama insan, baskıdan kendini kurtaracak, tam anlamıyla ayırdında olacak, bilimsel sorunların çözümü gibi ya da uygulamayı gerektiren uğraşlar gibi konular zorlamadıkça, düşüncelerin araya girmesine izin vermeden gerçeği tam gerçekliği içinde yaşantılaştıracak şekilde kendini eğitmelidir.

Suzuki bu bilinçdışına kozmik bilinçdışı adını vermeyi öneriyor. Elbet bu deyime karşı çıkmak için geçerli hiç bir gerekçe yok, yeter ki bu deyim Suzuki'nin yazılarındaki kadar açıklıkla tanımlanabilmiş olsun. Gene de ben

[56] *Aynı yazı, s. 20 (İtalikle belirtilmesi benim katkım.)*

Bucke'nin yeni ve giderek gelişen bir tür bilinci anlatmak için kullandığı "Kozmik bilinç" deyimini daha uygun buluyorum. [57] Bu deyimi daha uygun buluyorum, çünkü eğer bilinçdışı bilince çıkarsa, ya da bilince çıktığı oranda bilinçdışı olmak niteliğini yitirir (elbet bu sözlerle anlatılmak istenen şeyin bilinçdışının düşünce ve salt akla dayalı anlayış biçimine dönüştürülmesi demek olmadığını akıldan çıkarmamak gerekli). Kozmik bilinçdışı ancak bizimle bilinçdışı arasında bir bölüklük bir kesiklik olduğu sürece yani bizim gerçeği bilinçleştiremediğimiz sürece bilinçdışıdır. Uyandığımız ve gerçekle ilişki kurabildiğimiz oranda bilinçsizlik kalmaz. Gene şurasını da ekleyelim, bilinç yerine *kozmik bilinçlilik* deyimini kullanmakla kişiliğin içinde bilincin kaplamış olduğu bir alan, bir yer değil de ayırdında olma işlevi daha iyi anlatılmış oluyor.

---

[57] *Richard R. Bucke, "Cosmic Consciousness, A Study in the Evolutipn of the Human Mind". (Kozmik Bilinç - İnsan Zihninin Evrimi Konusunda Bir İnceleme) (Innes and Sons, 1901; New York, Dutton 1923. 17'nci baskı, 1954). Yeri gelmişken Bucke'nin kitabının belki de bu kitapçığın konusuna en uygun düşen kitap olabileceğini söylemeden geçemeyeceğim. Büyük bilgi ve tecrübe sahibi bir ruh hekimi alan Bucke aynı zamanda bireysel mülkiyetin kaldırılmasıyla dünyayı zenginlik ve fakirlik denen iki büyük kötülükten birden bir sosyalist toplumun kurtarabileceğine ya da kurtarması gerektiğine cardan inanan bir sosyalistti. Bu kitapta insan bilincinin evrimi sonucu böyle bir sosyalist toplumun gelişeceğini varsayıyordu. Bu varsayıma göre insan hayvansal "yalın bilinç"ten insana özgü "özbilinçlilik"e, kendi kendinin bilincinde olma durumuna ulaşmıştır. Şimdi de gelişmekte olan "kozmik bilinc"in eşiğinde duruyor. Son iki bin yıl içinde olağanüstü nitelikte, sayılı kimselerde bu devrimsel olay kendini açığa vurmuştur. Bucke'nin "kozmik billnç" diye anlattığı şey benim kanımca Zen Budizm'de satori adı verilen yaşantıyla tam olarak aynı şey...*

Zen Budizm'le psikanaliz arasındaki ilişki bakımından bütün bu tartışmalar bizi nereye getirmiş oldu?

Zen'in amacı aydınlanmaktır: Duygusal birikimlerin bulaşıklığından ve düşünceye, yargıya dayalı anlayıştan arıtılmış bir zihinle düşüncenin ötesinde dolaysız, bir solukta gerçeği kavramam, benim evren içindeki yerimi ve evrenle olan ilişkimi içtenlikle anlamamdır. Bu yeni yaşantı çocuğun daha düşünce, yargı falan gibi akla dayalı yetiler gelişmeden dolaysız, doğrudan gerçeği kavramasının bir yinelenmesidir; ama daha başka bir düzeyde, insanın aklı, nesnel bakış açısı, bireyselliği tam olarak geliştikten sonra yinelenmesidir. Çocuğun bu dolaysız, doğrudan birlik içinde kavrayış yaşantısı yabancılaşma ve özne - nesne ayrışması olgusundan öncedir, buna karşın aydınlanma yaşantısı bunlardan sonradır.

Psikanalizin amacı Freud'un dile getirdiği biçimiyle bilinçdışını bilince çıkarmak, *Id*'in (İlkel Benlik) yerine *Ego*'yu (Benlik) getirmekti. Bilinçdışının araştırılıp, ortaya çıkarılacak içeriği kişiliğin küçük bir bölümü olarak sınırlandırılmış, ilk çocuklukta yaşanıp sonra unutulmuş, bellek yitimine uğramış olan, içgüdüsel itkilere indirgenmişti. Bunları bastırılmış durumdan kurtarıp yeniden belleğe çıkarmak analiz yönteminin amacıydı. Bunun' yanında, Freud'un kuramsal öğelerinin doğrultusu dışında, bilinçdışının hangi kesiminin bilince çıkarılması gerektiğini, yok edilmesi istenen hastalık belirtilerinin türü belirliyordu. Hastalık belirtilerinin oluşmasına neden olan kesimin dışında kalan bilinçdışının bilince çıkarılmasında bir yarar düşünülmüyordu. Yavaş yavaş ölüm içgüdüsü ve eros içgüdüsü görüşlerinin içeri katılması ve son yıllarda Ego konusundaki görüşlerdeki gelişmeler Freudçu

görüşlere bir ölçüde genişlik kazandırdı. Freudçu olmayan okullar bilince çıkarılacak bilinçdışı kesimini adamakıllı genişlettiler. En ileri giden Jung, ama Adler, Rank ve ötekiler de, daha sonraları yeni Freudçu (*Neo-Freudian*) diye adlandırılan yazarlar da bu genişlemeye yardımcı oldular. Ama (bir Jung'u aradan çıkarırsak) böyle bir genişlemeye rağmen, giderilmesi gereken ya şu, ya da bu hastalık belirtisine ya da nevrotik karakter özelliğine göre bilince çıkarılacak kesimin büyüklüğünün saptanması durumu değişmeden kaldı. İnsanın bütünlüğünü içeriye almadı.

Ama insan Freud'un asıl temel amacından ayrılmaz da, sonucu her neye ve nereye varırsa varsın, bilinçdışını bilince çıkarmayı amaç edinirse, öncelikle kendisini, Freud'un, içgüdüsel yönlenişinin ve hastalık belirtilerinin giderilmesi işinin en önde gelen sorun olarak ele alınışının zorladığı sınırlamalardan kurtarmalıdır. Eğer bir kimse bilinçdışının tam olarak bilince çıkarılması amacını sonuna kadar götürecekse, o zaman bu iş, yalnız içgüdülerin ya da diğer sınırlı yaşantı kesimlerinin bilince çıkarılmasına indirgenemeyecektir. İnsanın varlığının bütünlüğü içinde gerçekleştirdiği tüm yaşantıların bilince çıkarılması söz konusu olacaktır. O zaman da amaç çevreyi algılayışımızdaki yabancılaşmadan, özne - nesne ayrışıklığından kendimizi kurtarmak olacaktır; böylece bilinçdışının bilince çıkarılması duygusal birikim bulaşıklıklarından da, düşüncelerin, düşünselliğin araya girişinden de kurtulmuş olmak anlamına geliyor; baskının yok edilmesi, benim içimdeki kopukluğun yani evrensel insanla toplumsal insan arasındaki ayrıklığın yok edilmesi anlamına geliyor; bilince karşı bilinçdışı kutuplaşmasının ortadan

kaldırılması anlamına geliyor; gerçeğin dolaysız olarak, çarpıtılmadan, bozulmadan ve düşünce ve yargıya dayalı anlayış işe karışmadan kavranabilmesi anlamına geliyor; benliğe sıkı sıkı sarılmak, benliğe tapınmak tutkusundan vazgeçmek anlamına geliyor; Mısır firavunlarının kendilerini sonsuza kadar koruyacağını sandıkları mumyalar gibi, yok edilemez kendimize özgü ayrı bir benliğimiz olduğu yanılsamasından kendimizi kurtarmak anlamına geliyor. Bilinçdışının' bilincinde olmak demek, kendini algılara açık tutmak, duyarlı olmak, sahip olmak değil var olmak demektir.

Kuşkusuz bilinçdışının tümüyle bilince çıkarılması amacı genel psikanaliz amacının çok daha ilerisinde olan bir amaç... Bunun böyle olmasının nedenini de anlamak güç değil. Böylesine genişliği olan bir amaca ulaşmak Batı'da insanların üstlenmeye istekli olabileceklerinden çok' daha büyük bir çabayı gerektiriyor. Ama bu çaba konusu bir yana bırakılsa bile böyle bir amacın hedef edinilebilmesi bile ancak belirli koşullarda olabilecek bir şey. Böyle çok ileri bir amaç öncelikle bir felsefeye dayalı bir tutum açısından hedef olarak alınmış olabilir. Bu felsefeye dayalı tutumu ayrıntılarıyla anlatmaya hiç gerek yok, yalnız bu tutumun hasta olmamaya çalışmak gibi olumsuz bir tutum olmadığını: esenliğe ulaşmanın amaç edinilmesi gibi olumlu bir tutum olduğunu söylemek yetebilir sanıyorum. Esenlik deyince bundan dünyanın bir bütün olarak, tüm duygusal ve düşünsel birikim bulaşıklıklarından arıtılmış olarak, dolaysız olarak kavranılışı anlaşılmalıdır. Bu amacı anlatabilmek için Suzuki'nin kullandığı "*yaşama sanatı*" deyiminden daha güzeli bulunamaz. Şurasını da akıldan çıkarmamak

gerekiyor. Böyle yaşama sanatı gibi görüşler, Buda'nın, peygamberlerin, İsa'nın. Meister Eckhart'ın ya da Blake gibi Walt Whitman gibi ya da Bucke gibi kimselerin öğretilerinin içinden yeşeren manevi ve insancı yönelişten büyüyüp kökleniyor. Konuya bu bağlam içinde bakılmadıkça "yaşama sanatı" kavramı bütün özelliklerini yitirir ve bugün sürümü mutluluk adı altında yapılan kavrama doğru aşağılaşır. Gene unutulmaması gereken şurası: Bu tutum ahlâksal bir amacı da içeriyor. Zen ahlâksal amaçların üstüne çıkarken, bir yandan da Budizm'in temel ahlâksal amaçlarından da vazgeçmiyor, bunlar da özünde bütün insancı öğretilerin amaçlarıyla aynı amaçlardır. Zen'in amacına ulaşılması Suzuki'nin konuşmalarında çok açık olarak ortaya koyduğu gibi her türlü açgözlülüğü, her türlü tutkuyu yenmekle olabilir; bu tutkular ister mal mülk tutkusu olsun, ister ün ve şeref tutkusu olsun, isterse başka bir kimseye karşı duyulan aşırı bir tutku olsun, yenilmelidir; gene özseverce (*narcissistic*) bir kendi kendiyle şişinmek ya da kendini her şeye yeter sanmak gibi yanılsamalardan da kurtulmakla olabilir; bunun yanında kendi varoluş sorunlarını kendi çözecek yerde başka üstün bir gücün istencine bırakmak gibi isteklerden de kendini kurtarmakla olabilir. Kuşkusuz bilinçdışını bulup ortaya çrkarmayı, yalnız hastalığının tedavisi amacıyla isteyen kimse baskının yok edilmesindeki bu ileri amaçlara ulaşmak için hiç bir girişimde bulunmayacaktır.

Ama baskının yok edilmesindeki bu ileri ve kökten amaçların tedaviyle hiç bir ilişkisi olamayacağını sanmak büyük bir yanlıştır. Bir hastalık belirtisinin yok edilmesinin ve sonradan da yeniden ortaya çıkmasının önlene-

bilmesinin karakter analizi ve karakterin değiştirilebilmesi sağlanamadıkça gerçekleştirilemeyeceğini gözlemleyebileceğimiz gibi şu ya da bu nevrotik karakter özelliğinin düzeltilmesinin o kimsenin tümüyle karakterinin değiştirilmesi gibi daha ileri. daha kökten bir hedef güdülmedikçe başarılamayacağını da gözlemleyebiliriz. Büyük bir olasılıkla, göreli olarak karakter analizlerinin umut kırıcı sonuçları - Freud'un "*Analysis Terminable and Interminable*" (Sonuçlandırılabilen ve Sonuçlandırılamayan Analizler) adlı yapıtında bu konu bundan daha büyük bir açıkyüreklilikle dile getirilebilir miydi? - nevrotik karakter özelliğinin yeterince geniş kapsamlı ve ileri amaçlı olarak ele alınmamakta olmasına bağlanabilir. Esenliğe ulaşmak, kaygılardan, güvensizliklerden özgür olmak, ancak sınırlı amaç aşılırsa sağlanabilir, yani bu sınırlı tedavi amacı böyle sınırlı kaldıkça bu amaç daha genişlemesine, insancı bir tutumun yalnızca bir parçacığı durumuna getirilmedikçe hastanın iyi edilemeyeceği iyice anlaşılmalıdır. Belki bu sınırlı amaç daha da sınırlı ve çok daha az zaman tüketici bir yöntemle sağlanabilir; uzun analiz sürecinde harcanan zaman ve enerji yalnız karakterin bir özelliğini "düzeltmek" gibi dar bir amaç, yerine tam bir "dönüşüm"ü sağlayabilecek bu ileri amaç için daha verimli bir biçimde kullanılabilir. Bu öneriyi yukarlarda yapmış olduğumuz bir açıklamayla da destekleyebiliriz: İnsan en üstün şekline satori adını verdiğimiz yaratıcı bir tutum içinde çevresiyle uyum içinde olma durumuna ulaşmadıkça tekdüze bir yaşamın getireceği bunalımı yenmek için yapabileceği şey, olsa olsa putlara bağlanmak, yıkıcılık, mala, mülke, üne düşkünlük v.b. şeylerdir. Eğer bu tutamaklardan birisi göçüverirse akıl sağlığı da tehlikeye düşer. Aklı yitirme olasılığının giderilmesi ancak bu tutumun değiştirilmesine,

ayrıklıktan, bölüklükten, yabancılaşmadan kendini kurtarıp duyarlıkla, yaratıcı bir bakış açısıyla, dolaysız olarak dünyanın kavranmasıyla sağlanabilir. Eğer psikanaliz bu yolda yardımcı olabilirse gerçek akıl sağlığının elde edilmesine yardımcı olabilir demektir: eğer yardımcı olamazsa o zaman yapabileceği tek şey ancak tutamak bulmakta, dengeleme mekanizmasında yardımcı olabilmekten ileri geçemeyecek demektir. Bu durumu başka türlü şöyle anlatabiliriz: Bir kimse bir hastalık belirtisinden kurtarılabilse bile bir karakter nevrozundan bütün bütün kurtarılamaz. İnsan bir "eşya" [58] değildir, insan bir "olay" da değildir, analist bir kimseyi bir nesne sayarak iyileştiremez. Analistin bir kimseye yapabileceği yardım analiz süreci içinde birbirlerini daha iyi tanımaları, yani ikisinin de aynı yaradılışı paylaştıklarını yaşantılaştırmaları süreci içinde o kimsenin uyanmasına yardımcı olmaktan daha ileri gidemez.

Bu söylediklerimize karşı şöyle bir itiraza da hazırlıklı olmalıyız. Eğer yukarda söylemiş olduğum gibi bilinçdışının tümüyle bilince çıkarılması aydınlanma kadar ileri ve köklü bir dönüşümü gerektiren güç bir amaçsa, böyle bu kadar ileri ve güç bir amacın sanki genel bir uygulaması olabilirmiş gibi tartışma konusu yapılmasının ne anlamı var? Psikanaliz yoluyla tedaviden umut edilen sonuçlar ancak böyle ileri ve köklü bir dönüşümle sağlanabilecekse böyle bir sorunun ortaya konmasının tümüyle kurgusal görüşlerden daha büyük bir değeri olabilir

[58] *Benim "The Limitation and Dangers of Psychology" (Psikolojinin Sınırları ve Tehlikeleri) adlı denememle karşılaştırınız, . Leibrecht'in yayını (New York, Harper and Brothers, 1959), s. 31 ve sonrası.*

mi?

Eğer ya tam aydınlanma ya da hiç, arasında başka seçenekler olmasa bu itirazı yerinde bulup onaylamaktan başka yapacak bir şey kalmayacaktı. Ama durum tam böyle değil. Zen'de aydınlanmanın birçok aşamaları vardır. Satori bunlar arasında en son ve en kesin olanıdır. Ama benim anladığım kadarıyla satori'ye hiç ulaşılmasa da satori yönünden adım olabilecek her yaşantıya değer veriliyor. Dr. Suzuki bir defasında şöyle söylemişti: "*Eğer kapkaranlık bir odada bir mum yakılırsa oda aydınlanır, artık oda ışıklandırılmıştır. Sonradan, on ya da yüz ya da bin mum daha yakılırsa oda giderek daha daha aydınlanır. Ama, asıl kesin dönüşüm karanlığın içine süzülen birinci mumun ışığıyla başarılmıştır.*" [59]

Analiz sırasında neler oluyor? Bir kimsenin bilincinde, kendisinin alçakgönüllü, yürekli ve sevgi dolu bir kimse olduğu sanısı varken; ilk defa kendini beğenmişliğinin, korkaklığının ve içinin nefretle dolu olduğunun farkına varıyor, kendini böyle görüvermesi onurunu yaralayabilir ama bir yandan da bu görüş bir kapı açılmasına olanak verebilir. Bundan böyle kendisinde bastırıp görmezlikten geldiği şeyleri başkalarına yansıtmaktan vazgeçebilir. Eğer bu yolda yürümeyi sürdürürse, kendi içindeki meme çocuğunu, erginlik çağındaki delikanlıyı, suç işleme tutkusu olan caniyi, deliyi, ermişi, sanatçıyı, hem erkeği hem dişiyi görüp tanıyabilir; insanlıkla, evrensel insanla daha derin, daha içli bir ilişki kurabilir; duygularını, yaşantılarını daha az baskı altına alır, özgürlüğü daha çoğalır, yansıtma gereğini daha az duyar, gerçek duygularının yerine

[59] *Hatırladığım kadarıyla kişisel bir görüşmede söylemişti.*

düşünceleri koymak, düşünsellik alışkanlığından daha çok kurtarır kendini. 0 zaman ilk defa renkleri nasıl gördüğünü, topun yerde nasıl yuvarlanışını gördüğünü yaşantılaştırabilir, şimdiye kadar yalnız duymakla yetinirken kulakları birdenbire müziğin ezgilerine tam olarak açılıverir; başka kimselerle bir bütünlük oluşturmakta olduğunu anlayınca şöyle ilk defa bir aralanma olur, ayrık bireysel egosunun sıkı sıkı sarılması geliştirmesi, kurtarması gereken bir şey olduğu konusundaki kanısının bir yanılsama olduğunu görmeye başlar, yasam sorununa verilecek yanıtın, yaşamla kendini özdeşleştirmek, yaşamak yerine, yaşama sahip çıkmak biçiminde alınmasındaki anlamsızlığı kavrayabilir. Bunlarınhepsi apansız. beklenmedik, birdenbire ortaya çıkan, hiç bir akılcı içeriği, zekâyla, düşünceyle ilgisi olmayan yaşantılar: ama bu yaşantılardan sonra insan kendini hiç bir zaman olamadığı kadar özgür, güçlü .ve kaygısız hissediyor.

Şimdiye kadar amaçlardan söz ettik ve ben, eğer Freud'un bilinçdışının bilince dönüştürülmesi ilkesini en son aşamadaki sonuçlarına kadar götürecek olursak aydınlanma kavramına yaklaşılmış olacağını önermiş oldum. Ama bu amaca ulaşmayı sağlayabilecek yöntemlere gelince gerçekten Zen ve psikanaliz birbirlerinden tam olarak ayrılıyorlar. Zen'in bu algılama alanındaki yabancılaşmaya karşı, oturarak yapılan meditasyon yoluyla olsun, koan yoluyla olsun, bir ustanın yönetimi ve gözetimi yoluyla olsun uyguladığı yöntemi, cepheden yapılan bir saldırıya benzetebiliriz. Kuşkusuz bütün bunlar ustanın kişiliğinde ve manastırın havasında kendini hissettiren Budist düşünce, davranış ve ahlâksal değerler konusundaki temel görüş ve düşüncelerden bütün bütün soyutlanabilecek

bir "tekniğe" indirgenemez. Sonra bu yalnız haftada beş saatlik bir ilgiyle yetinilebilecek bir şey de değildir. Bir yandan da Zen öğrenimi yapmaya karar verip gelmiş olmakla öğrencinin son derece önemli bir karar vermiş olduğunu ve bu kararın bundan sonra olacak şeylerin önemli bir parçasını oluşturduğunu da akıldan çıkarmamak gereklidir.

Psikanalizin yöntemi Zen yönteminden tam anlamıyla değişiktir. Psikanaliz bilinçdışını ele geçirebilmek için bilinci değişik bir yoldan eğitir. Dikkati çarpıtılmış. bozulmuş algılar üzerine çekmeye çalışır: İnsanın içindeki yanılgıları, düzmeceleri ortaya koyup tanıtmaya çalışır: baskıları yok edip insanın yaşantı alanını genişletmeye çalışır. Analiz yöntemi görgüye dayalı, görgül deneysel (*empiric*) bir yöntemdir. Bir kimsenin çocukluktan başlayarak ruhsal gelişimini inceler ve şimdi baskı altına alınmış olan şeylerin bulunmasına yardımcı olabilmek için ilk çocukluk yaşantılarını ortaya çıkarmaya çaba harcar. İnsanın kendisiyle ve çevresiyle olan tutarsızlıklarını bulup çıkarmak için adım adım çabasını sürdürür durur, ta ki ilintisiz çarpıtmalar (*paratasic distortion*) ve yaşantıların düşünselleştirilmesinin neden olduğu yabancılaşmalar giderek azalsın. Bu süreçten geçerek kendisiyle yabancılığı azalan insanın dünyaya karşı olan yabancılığı da azalır. Bunun nedeni de kendi içindeki evrenle ilişki kurmuş olmasıdır. Düzmece bilinç yok olurken onunla birlikte bilinçle bilinçdışı arasındaki kutuplaşma da yok olur. "Gene dağların dağ gibi göründüğü" yeni bir gerçekçilik doğar. Psikanaliz yöntemi elbette yalnızca bir yöntem, bir hazırlıktır. Ama Zen, yöntemi de böyledir. Her yöntem gibi hiç bir zaman kesinlikle amaca ulaşılacağını garanti

etmez. Amaca ulaşmayı sağlayan etkenlerin kökleri bireyin kişiliğinin derinliklerinden geliyor, bu kökleri, uygulamaya yararlı duruma nasıl getirebileceğimiz konusundaki bilgilerimiz de çok az...

Bilinçdışının bilinçleştirilmesi yönteminin en ileri, en gerçekçi biçimini Zen'de görmüş olduğumuz gibi, felsefeye dayalı bir tutarlılık içinde en son aşamaya kadar sürdürülmesinin aydınlanmaya götüren bir adım oluşturacağı konusundaki düşüncemi yukarda açıklamıştım. Böyle bir yöntemin uygulamada bir hayli yaşantısal-deneyimden geçtikten sonra ne kadar öteye götürülebileceği belli olabilir. Burada ortaya atılan görüş olasılıklar konusunda bir varsayım niteliğindedir ve her varsayım gibi denenmesi gereklidir.

Çok daha kesin olarak söylenebilecek bir şey varsa o da Zen'in bilinmesinin ve incelenmesinin psikanaliz tekniği ve kuramı bakımından çok verimli ve aydınlatıcı bir etkisi olabileceğidir. Yönteminde psikanalizden farklı da olsa, Zen gene de konulara bakışın odaklaştırılmasını, keskinleştirebilir. İçgörünün yapısı konusuna daha başka bir açıklık getirebilir, ne'yin görülmesi ne'yin fark edilmesi gerektiği konularında duyarlığı arttırabilir, yaratıcı olanın ne olduğu, özne-nesne ayrışmasının zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan duygusal birikim bulaşıklığının ve yaşantıdan kopuk, düzmece düşünce ve yargıların üstesinden nasıl gelinebileceği konularına ışık tutabilir.

Zen görüşü, yaşantıdan kopuk düşünselliğe, otoriteye. ben yanılgısına karşı olan kesin tutumuyla ve esenliğin amacı konusuna yaptığı özel vurguyla psikanalistin ufkunu genişletecek, en son, en kesin aşamada bilinçli ayırdında olma yoluyla gerçeğin kavranışında daha ileri bir anlayışa

varmasına yardımcı olabilecektir.

Eğer Zen'le psikanaliz arasındaki ilişkiler üzerinde kurguyu biraz daha sürdürmemize izin verilirse o zaman Zen öğrencisi için de psikanalizin bir önemi olabileceğinden söz edebiliriz. Gerçekte aydınlanma olmayan ama kendi kendine telkin yoluyla oluşturulan trans gibi, isteri gibi ya da çıldırma türünden olgular gibi tümüyle öznel olan yalancı aydınlanmanın sakıncalarından korunmakta da psikanalizin bir yararı olabileceği düşünülebilir. Analitik açıklamalar da Zen öğrencisinin yanılsamalara sapılmasını önleyebilir. Yanılsamaların giderilmesiyse aydınlanma için yeterli koşuldur.

Zen, psikanalizden ne yolda yararlanırsa yararlansın, Batılı bir psikanalistin görüş açısından ben, Doğu'nun bu değerli armağanına ve özellikle, özünden hiç bir şey yitirmeden bu Doğulu görüşü Batı'ya aktarma girişiminde o kadar başarılı olabilmiş olan Dr. Suzuki'ye gönül borcumu dile getirmeliyim. Dr. Suzuki bu aktarma işinde öylesine başarılı oldu ki bir Batılı biraz kendini sıkarsa Zen'in hedefine erişilmeden Zen konusunda ne derece anlayışa ulaşılabilirse o da o derece anlayışa ulaşabilir. Eğer hepimiz Buda yaradılışını; paylaşmasaydık. insan ve varoluş evrensel kategoriler, gerçeğin dolaysız kavranışı, uyanma, aydınlanma, evrensel yaşantılar olmasaydı böyle bir anlayışa nasıl varılabilirdi?

Bodhidharma (Daruma), Hakuin, 18. yy. başları...

KENDİ AĞZINDAN ERICH FROMM

Erich Fromm 1980 yılı Nisan ayı başlarında 80 yaşını tamamladıktan bir kaç gün sonra İsviçre'de öldü.

Ölümünden pek kısa bir süre önce Gerard Khoury'yle yapmış olduğu ve "Le Monde" gazetesinin 21 Ekim, 197 9 günü pazar sayısında yayınlanmış olan görüşme, tüm yaşamının bir bilançosu sayılabilir. Erich Fromm'u daha iyi tanımanın yapıtını da anlamayı kolaylaştıracağı düşüncesiyle bu görüşmeyi bu kitaba eklemeden edemedim.

Erich Fromm Freud'un getirdiği kuramlara sıkı sıkı bağlı kalmış bir Freudçu olmadığı gibi Marx'dan önemli derecede etkilenmiş olmakla birlikte koyu bir Marksist de sayılamazdı. Herbert Marcuse'a ve Wilhelm Reich'a çok yakın olması onları açıkça eleştirmesine engel olmamıştır. Özgür düşünmeyi bir gruba, bir doktrine bağlı olmaya her zaman üstün tutmuş olan Erich F'romm'u bir yafta

altına koymak gerçekten güç.

Giderek makineleşen, robotlaşan bir topluma geleceğin ne tür yıkımlar getirebileceği ilgisini odaklaştırdığı temel sorundu.

Erich P'romm'u tanımlamak için, çözümü yalnızca özgürlükte, insanı özgürlüğünü kısıtlayan iç ve dış engellerden kurtarmakta gören bir insancıdır (*humanist*) demek sanırım en doğrusu olacak. Bu konuda yirmi kadar kitap yazdı. Onun gözünde psikanaliz bir kuram olmaktan çok insanları daha iyi anlamayı sağlayan bir yaklaşım yöntemiydi. Ölmeden önce Lokarno gölü kıyılarındaki evinde elli yıllık yaşam deneyinin bir bileşkesi olan "*Psikanaliz Tekniği*" adlı bir kitap hazırlıyordu. (Gönlümün isteği bu kitabı ölmeden bitirmiş olmasıdır.)

- Size bir kaç kişisel soru sorabilir miyim? Birazcık ailenizden, ananızdan, babanızdan söz eder miydiniz?

- Ben orta sınıf bir Yahudi aileden geliyorum. Ailemin tek çocuğuydum. Babam sofu, dininin buyruklarını yerine getiren, İbranice din kitaplarından bir hayli mürekkep yalamış bilgili bir kimseydi. Aslını ararsanız ben ortaçağ havasında büyüdüm. Ama bunu yetiştiğim ortamı kötülemek için söylemiyorum. Tersine bunu yetişmemde olumlu bir etki olarak alıyorum.

Atalarım Talmud'u okuyup yorumlamakla günlerini dolduran, parayla pulla, ticaretle, alışverişle ilişkileri olmayan hahamlardı.

Büyük babamın babası çağının en ünlü hahamlarından biriymiş. Baviera'da küçük bir kentte yaşarmış. Orada bir küçük dükkânı da varmış. Aklına estikçe gezginci

satıcılık da yaparmış. Aile büyüklerinden duyduğuma göre Talmud incelemelerine daldığı bir sırada dükkâna bir müşteri girecek olsa sinirlenir, "Kentte başka dükkân mı yok? Niçin buraya gelip zihnimi karıştırıyorsunuz?" diye söylenirmiş.

Bunu söylemeye bile gerek yok, çok fakirmiş ve pek çok da çocuğu olmuş. Gene de o dönemde Almanya'da çok ünlüymüş: 0 zamanlar her din bilgini Yahudi'nin haham olması gerekmezdi. Böyle bir bilgin ya küçük bir dükkân açıp geçimini sağlar - örneğin Spinoza geçim için gözlük camı yapmakla uğraşıyordu - ya da küçük bir topluluğa pek küçük. bir ücret karşılığında haham olur, bu. arada çalışmalarını sürdürür bir yandan da öğrenci yetiştirirdi.

Bu gelenek benim için çok önemli olmuştur. İnsanların tüm yaşamlarını para kazanmak için harcamalarını yadırgıyordum. İş adamı adı verilen bir adamla karşılaştığımda o adamın tüm zamanını para kazanmak için harcadığını düşündükçe onun hesabına utanç duyuyordum. Alman okuluna gittim. Almanya'da büyüyen tüm çocuklar gibi yabancılık duymadan Alman kültüründen yararlandım. Ama gene de yabancıydım. Yabancı olmaktan hiç bir zaman üzüntü duymadım. Bu yaşantıyı tatmış olduğuma memnunum. Kendiniz de bir yerde, bir parçacık yabancı olmadıkçâ yabancıyı anlayamazsınız. Bir kez yabancı oldunuz mu bir bakıma her. yerde kendinizi evinizdeymiş gibi hissedersiniz.

- *Ya annenizin ailesi?*

- Annemin ailesi dayılarımdan birisi dışında ayni gelenekten gelmiyordu. Ancak sözünü ettiğim dayım o dönemin ünlü bir din bilginiydi. On sekiz on dokuz

yaşlarındayken bana Talmud incelemelerimde yardımcı oluyordu. Bu dayımı çok sever, çok beğenirdim.

- Babanız ne iş yapardı?

- Babam şarap ticareti yapardı. Ama bu işi yaptığı için biraz utanç duyuyordu. Arkadaşları şarap almak için dükkâna uğradıkları zaman babamın huzursuz olduğunu fark ediyordum. Onun isteği özel yaşamını utana utana yaptığı iş yaşamından ayrı tutmaktı.

- Bu dönemde babanız sizin için ne ifade ediyordu? Aranızda ne tür bir ilişki vardı?

- Bu soruya cevap vermek oldukça güç, çünkü bu soru bizi pek uzaklara götürebilir. Ben her zaman annemin yanını tuttuğum duygusu içindeydim. Annem sık sık ağlardı. Ben de annemi babama karşı savunmam gerektiğine inanıyordum. Sonraları pek çok çocuğun büyüyünce fark ettikleri gibi her şeyin o zaman sandığım gibi olmadığını anladım. Babamı seviyordum. Babam da beni seviyordu. Benimle fazlasıyla ilgiliydi, Hatta beni gereğinden çok şımartıyordu. Kuşkusuz benim yaşam boyu üç yaşında bir çocuk kalmam gönlünün isteğine daha uygun düşecekti. Ben büyüdükçe bana olan ilgisi azaldı. Sonra rekabet dönemi başladı. Bütün arkadaşlarımı kıskanıyordu. Bana hiç bir şey öğretmedi.
Benim yetişkinleşmem, olgunlaşmamla ilgilenmedi.

- Bu aile ortamı içinde nasıl oldu da psikanallst olmaya karar verdiniz?

- Psikanalist olmamın ailemle bir ilişkisi yok. Ruh sağlığı bozuk bir genç olduğum için doğal olarak kendimi analiz yaptırmayı düşündüm. İki kez analiz yaptırdım ve bundan da en küçük bir yarar görmedim. Psikanalizden yarar sağlamam hastalarıma analiz yaparken oldu.

Hastalarımda kendi sorunlarıma rastlıyor, hastalarımın sorunlarını çözerken kendi sorunlarımı da çözmüş oluyordum. Böylelikle ben hastalarımı sağlığa kavuşturmaya çalışırken beni sorunlarımdan kurtaran da hastalarım oldu.

- *Yüksek öğretim dalınızı nasıl seçtiniz?*

- Önce Lituanya Üniversitesinde Musevi dini öğrenimi yapmak istemiştim. Babam bu isteğime şiddetle karşı çıkınca vazgeçmek zorunda kaldım. Bu gün iyi ki böyle olmuş diyebiliyorum. Onun üzerine hukuk öğrenimine başladım. Her zaman hukukla ilgilenmişimdir. Hukukun özünde sevdiğim bir şey vardır. Hukukun bir toplumun gereksinimi olan ahlaksal kuralların en azını billurlaştırdığı söylenebilir. Bir karar vermem gerektiği zaman konuyu insancı açıdan incelemeden önce hukuksal açıdan değerlendiririm.

- *Böylece Hukuk öğrenimine Franfurt'ta başladınız. Sonra ne yaptınız?*

- Aslında hukuk öğrenimi beni doyurmadı. Adliyeci olmak istemiyordum. Önce Frankfurt'ta sonra Heidelberg'de Max Weber'in öğrencisi olarak toplumbilim öğrenimine başladım. Max Weber'e büyük bir hayranlık duyuyordum. Gerçekten olağanüstü bir öğretmendi. Hem üstün bir zekâ gücü, hem de sapsağlam bir karakteri vardı. Siyasal özgürlüğün âteşli bir savunucusuydu.

- *Toplum bilimden sonra 1920 -1921 yıllarında Münih'te ruhbilime geçtiniz. O tarihlerde Freud etkisi hissediliyor muydu?*

- Hemen hemen Freud'dan hiç söz edilmiyordu. Hatırladığıma göre psikanaliz enstitüsündeki öğrenci

arkadaşlarımdan bir ruh hekimi Freud'a olan ilgisini üniversitedeki görevinden olmamak için gizliyordu.

- *Size ilk analizi kim yaptı?*

- İlk analizime Freud'un en yakın yedi arkadaşından biri olan Dr: Sachs'la başladım. Bir kaç yıl sürdü. Ama bu süre içinde kendimi tanıma konusunda hiç bir ilerleme sağlayamadım. Dr. Sachs'tan sonra analizimi çok hoş bir adam olan Zürihli Dr. Wiltenberg'le sürdürdüm. Onunla çok tatlı söyleşiler yapardık, ama ondan da bir şey öğrenemedim. Öğrendiğim tek şey kahve servisinde fincana önce sütün sonra kahvenin konulması oldu.

Bu deneyden sonra kendi analizimi kendim yaptım. Böyle demekle hastalarımın dolaylı olarak beni analiz yaptığını söylemek istiyorum. Dertlerini dinlediğim hastalarımın her zaman için sorunlarının dışında kalmamaya, hissettiklerini bende hissetmeye çalıştım. Hâlâ da öyle yapıyorum. Çünkü bana göre başkalarının iç dünyasını tanımanın tek yolu budur. Hasta ne hissettiğinin bilindiğini anlamalıdır. Ama öyle düşünce ve kuramsal bilgi yoluyla değil, içten içe duygularının anlaşıldığına inanmalıdır. Karşısındakinin ne hissettiğini anlayan ve içtenlikle konuşan kimseyle, dışardan izleyen ve yalnızca dinleyen kimse arasında çok açık, çok belirgin bir fark vardır. İşte bu yolla ben kendi kendimi analiz yaptım. Bu yolla analiz yaparken de yeni yeni ilkeler de buluyor muydum?

- *Analiz yaparken bir yandan da araştırma yapıyor böylelikle Frankfurt okulunun çalışmalarına katkıda mı bulunmuş oluyordunuz?*

- Frankfurt Üniversitesinde toplumsal araştırma enstitüsü (Sozialforschung) başkanı Horkheimer'in

önderliğinde bir araya gelmiş küçük bir grubun bu konudaki çalışmaları yayınlanıyordu. Ben bu grup içinde toplumsal konuların anlaşılmasını kolaylaştırması bakımından toplumbilimi ilgilendirdiği oranda psikanalizi temsil ediyordum. Analist olmak için gerekli diplomaları aldıktan sonra Berlin Psikanâlistler derneği üyesi oldum. Berlin de mesleğimle ilgili çalışmalarımı sürdürdüm. Bu ilk yıllardaki meslek yaşamımı düşününce söyleyebileceğim şey o zamanlar oldukça suskun olduğumdur. Ama bana öğretilen saçmalıklar karşısında gene de yeterince ağzımı tutamadığımı anlıyorum.

- Anladığıma göre kendi yönteminizi yavaş yavaş deneylere göre değiştirerek oluşturdunuz?

- Yöntemde değişiklik yapmamı zorlayan hastalara psikanaliz yaparken harcadığım zamanın beni son derece yorduğunu fark etmiş olmam oldu. Hastalara analiz yaparken yorgunluk hissetmemin nedenlerini araştırdım: Bunu yanlış bir yöntem izlemekte olmama ve yaptığım işin bana ilginç gelmemesine bağladım. 0 zaman kuralları bir yana bırakıp içimden nasıl geliyorsa öyle davranmaya başladım, ve bana öğretilenleri unuttum. Ondan sonra yorgunluk hissetmedim. Analiz yöntemini geliştirmek için hiç bir çaba harcamadım. Yıllarla azar azar kendi kendine gelişti. Bu nedenle de şimdiye dek psikanaliz konusunda bir kitap yazmadım. Her geçen yılın bana yeni şeyler öğreteceğini anladım. Ama şimdi yaşımı göz önüne alarak böyle bir kitap yazmamın zamanının geldiğini sanıyorum.

- Birleşik Devletlere gitmek üzere Almanya'dan hangi dönemde ayrıldınız?

- Ötekilerden bir yıl önce siyasal gelişmenin kaçınılmaz sonucu olarak Hitler'in iş başına geleceğini sezdim.

Horkheimer ve enstitünün öteki üyeleri de pek çabuk durumu açıklıkla gördüler. Böylelikle de Hitler iş başına geçmeden enstitünün birikimlerini dışarı aktarma olanağını buldular. Bildiğim kadarıyla bunu başarabilen tek enstitü bu oldu ve bu yolla Nazi'lerin her şeye el koymalarına olanak verilmedi.

- Birleşik Devletlere varınca ne yaptınız?

- New York'ta bir muayenehane açtım ama az sayıda hasta kabul ediyordum. Bütün yaşamım boyunca kendi koyduğum bir kurala uydum: Analistlik görevime öğleden sonra saat iki olmadân hiç bir zaman başlamadım ve sabahlarımı kesinlikle okuma yazma çalışmalarıma ayırdım. Bunu yapabilmiş olmam çok önemli bir başarıdır. Çünkü özellikle insanın para sıkıntısı çektiği bir dönemde daha çok para kazanma isteği ağır basabilirdi.

- Freud'un analizin kesinlikle para karşılığı yapılması gerekliliği konusunda koyduğu kural karşısında hastayla analist arasındaki para ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Freud'un koyduğu bu kural açıkça bir aldatmacadır. Akla uygun neden uydurmaya (*rationalisation*) bir örnek olarak gösterilebilir. Onların savunusu hasta belirli bir özveriyi göze almadıkça analistin başarı kazanamayacağı düşüncesine dayanıyordu. Öyleyse zengin bir hastayı hiç bir zaman iyileştirme olanağı yok demektir. Çünkü bu hastanın saat başına iki yüz dolar ödediğini varsaysak bile bu para onun için yeter bir özveri sayılamaz. Bana göre gerçekten önemli olan hastanın derinlemesine analize katılmakta gösterdiği başarının derecesidir. Ödediği paranın önemi yoktur.

- Öyleyse bu duruma nasıl bir çözüm buldunuz?

- Kuşkusuz en iyisi analiz harcamalarının toplum sigortasınca üstlenilmesi olurdu. Böylelikle analist hastasıyla doğrudan para ilişkisine girmemiş olurdu. Hastaya yaklaşımı para tutkusundan ayıklanmış olurdu. Bana gelince her zaman fakirlerin de bana baş vurmalarına olanak verecek bir ücret tarifesi uyguladım. Tek bir hastam bir yana bırakılacak olursa, hiç bir zaman zengin hastalarım olmadı. 0 hastamdan da başka hastalarımdan aldığımdan fazlasını almadım. Tersine eğer hastamın olanakları el vermiyorsa ücretimi hastanın olanaklarına uyacak düzeye indiriyordum. Ücretimin bir tavanı vardı ama tabanı yoktu.

- Bir yandan da üniversitelerde öğretim görevleri yapmış olduğunuza göre kuşkusuz bu görevleriniz size ek bir gelir sağlamış olmalıdır?

- Yaptığım öğretim görevleri bana fazla bir gelir sağlamamıştır. Küçük bir ücret karşılığı çalıştığım bir kaç üniversite bir yana bırakılırsa hatta çok kez bu görevleri ücretsiz olarak üstlendim. Hiç bir zaman kendimi bağımlı yapacak kadar önemli bir para karşılığında çalışmadım. Hastalarım için de durum aynıdır. Bir bağımlılık yaratmaması için zengin hastalarımdan da fakir hastalarımdan aldığımın üstünde ücret almadım.

- Birleşik Devletlerde kimlerle çalıştınız?

- Birleşik Devletlerde Sullivan, Clara Thomson. Karen Horney'le birlikte Psikanaliz Enstitüsü'nün kurucularından biri oldum.

- Kendiniz yeni bir psikanoliz okulu kurdunuz mu?

- Böyle bir okul kurmamak için elimden geleni yaptım.

- "İnsanın Yüreği" (The Heort of Men) adlı yapıtınızın önsözünde, "Yeni Freudçular ya da Kültür Okulu gibi herhangi bir yeni psikanaliz okulunun içine beni kattıklarını

görmek her zaman beni tedirgin etti. Bu yeni okullardan çoğu doğru sezgilerle gelişmelerini sürdürürlerken Freud'un önemli buluşlarından bir çoğunu gözden kaçırmışlardır. Gene de ben, dar anlamda bir Freudçu da değilim." diyorsunuz, Öyleyse siz nesiniz?

- Kendimi bir okulun kurucusu saymadan Freud'un buluşlarını temel olarak alıp kendi deneyimlerimle onları geliştirmeyi amaçlayan bir psikanalistim. Bütün bilimlerde olduğu gibi kuramlar yeni buluşlarla ve çok sayıda deneylerle gelişir. Ancak belirli bir düşünürün koyduğu kuramları bir dogma olarak aldığınız zaman gelişme durur. Ben belirli bir çekmecede sınıflandırılmayı da, çevremde öğretimi benimseyen bir bölük öğrenciyle çevrelenmeyi de istemiyorum. Benden daha genç olanlar belki böyle bir şeyden hoşlanabilirlerdi. Birbirlerine destek olurlar, bu onlara bir güven duygusu verebilirdi.

- Freud'un dışında pslkanalize önemli katkıları olan kimler var?

- Bana kalırsa en önemli ikisi Ferenczi'yle ona çok yakın olmakla birlikte değişik bir kişiliği olan Baden - Baden'li Groddeck'tir.

- Onların önemleri nereden geliyor?

- Aklıma ilk gelen yanıt entelektüel değillerdi. Çoğunluğu oluşturan analistlere benzemiyorlar, onlar gibi kuramları, kavramları diledikleri gibi didikleyip evirip çevirmiyorlardı. Onlar en başa insan olmayı almışlardı. Anlamak istedikleri kimseyi onun sorunlarını paylaşarak dinliyorlardı. Onların insancı yapıları hastalarını bir nesne gibi değil, beraberce önemli bir iş yaptıkları bir ortak gibi kabul etmelerini zorluyordu.

- Ya siz, siz psikanaliz yaparken nasıl bir yöntem

izliyordunuz?

- Ben önce hastamı uyarmakla işe başlıyordum. Önce oyunun kurallarını belirtmem gerektiğini söylüyordum. Örneğin şöyle diyordum: "Bana gerçeği söylemek zorunda değilsiniz. Azar azar oradan buradan gerçeği bulup ortaya çıkarmak benim görevim. Gerçeği bulunca size ben bildireceğim. Sizin bana karşı buraya gelmek ve benim ücretimi ödemek dışında hiç bir sorumluluğunuz yok. Bunları yaptığınız sürece istediğiniz gibi davranmakta özgürsünüz. Size btıtün söyleyebileceğim su: Aklınıza gelen her şeyi söylemezseniz bu iş yürümez.

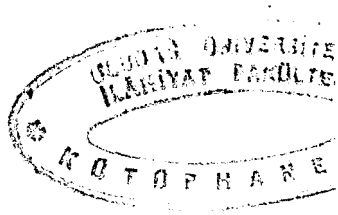
- Frankfurt'ta bunalım içinde olan delikanlıyla bu gün varmış olduğunuz yeri karşılaştırınca bu başarınızı nasıl açıklıyorsunuz. Bu konudaki duygularınız nedir?

- Güç bir soru... Şöyle başlayayım... Her şey bizde aynı zamanda bir arada var. Altı aylık bir bebek, on sekiz yaşında bir delikanlı, bu gün olduğumuz kimse hepsi bir arada. Hatta on ya da yirmi yıl sonra olacağımız kimse de içimizde... Sanıyorum asıl sorun bizde var olan en iyi şeyleri geliştirmek için içimizde itici bir gücün olup olmamasında. Herkesin olabileceklerinin bir üst sınırı var. Kuşkusuz bir insan her şeyi birden olamaz, her şeyi birden yapamaz. Ne çok insan olamayacakları şeyleri olmak için yaşamlarını boşuna harcıyorlar. Sonu kesinlikle başarısızlıkla bitecek yararsız bir zaman yitirmeden başka bir şey değil bu. Onun için herkes önce kendi yeteneklerini ve yeteneklerinin sınırlarını doğru değerlendirmelidir.

Bir yandan da çabalarını bilinçli olarak doğru yöne yöneltmeli, yüreklilikle yeteneklerinin üst sınırına varana kadar bu yolda yürümelidir. Bunu bir piyanistin çabalarına benzetebiliriz. Eksiksizliğe yetkinliğe ulaşana kadar ne

kadar zaman harcamak gerektiğini piyanist bilir.

İnsanların çoğunun, iyi bir yaşamın özel bir çabayı gerektirmediğini sanmaları gerçekten' şaşılacak bir şey

DİZİN

Adem'in Cennet'ten kovuluşu, 105
Adler, Alfred, 106
akılcılık, amacı, 13-16; romantizmle birleşim, 13; akılsızlığa dönüşmesi, 16
aklın üstün çıkması, Freud'un hedefi olarak, 21
aktarma, 61 (bak: transference)
analist hasta ilişkisi, 24-25, 67-68
analiz, Freud uygulamasında süresi, 24 (Bak: Psikanaliz)
analiz süreci, 111, 113
anlayış, 100-102
Aristo, 52, 57
aydınlanma, 111, ve psikanaliz, 106-109; yöntemi, 110, 111-114; gerçek ve yalancı, 75 (Bak: Satori)
aydınlanma felsefesi, amacı, 21
ayrıklığın, bölüklüğün çekinceleri, 29, 55-56
bağımlılık. 32, 36
baskının yok edilmesi, 60-66, 98; Freud'un görüşü. 64
bastırılma, 48, 61
Batılı insanın ruhsal bunalımı, 16-17
Benoit, Hubert, ("The Supreme Doctrine" adlı kitabı anıldı.) 14n
Bergson, Henri, 67
bilinç, içeriği, 43; toplumun etkisi, 46-47; koşullandı-

rılması, 56; genişletilmesi ve Zen anlamında aydınlanma, 65; yapısı, 47, 70; düşünen yargıya varan akıl olarak, 44: öznel bir durum olarak, 44
bilinçdışı, 43, göreli değeri, 62
bilinçli ayırdında olma, 44; bilinçli zihin, aklın işe karışması, 98
bilgi, duygusal, 65-66; deneysel, 62-63, dönüşüm yapmakta etkisi, 23, 65; kendi yaradılışının bilişi olarak, 78, 80
Blake, William, 108
Bucke, Richard R., 48, [illegible] 108, "Kozmik Bilinç, İnsan Zihninin Evrimi Konusundaki İnceleme" adlı kitabı anıldı, 108n
Buda, 104
Budizm; 19,41
bunalım, Batılı insanın geçirmekte olduğu, 16-19
castration, 56
Chao-chou, 73
Chuang-tzu, alıntı, 53
De Forest, Izette. "The Leaven of Love" adlı kitabı anıldı, 68n
Descartes, Rene, 16
dil, belirgin olmaması, 64; ve yaşantı, 51
din, amacı, 17. doğuşu 38, 41; insanlık öncesine dönüş amacı, 37-38
doğum, bir süreç olarak, 30-31, 31n
doğru düşünce, 79-80
duygusal birikim, bulaşıklığı (klesha), 100, 102, 105, 106, 114
düşünce, Batı'nın tutumu, 79; Zen'in tutumu, 80
düşünsellik, 64, baskı altında, 93
düzmece bilinç 48
Eckhart, Meister 72, 108 alıntı, "Benedictus Kitabı" 31n
eğitilmiş bilinç, 103-104
eğitilmiş billinçdışı, 103-104
Ego, 21, 22, 33, 43, 60
Eliade, Mircea, "Birth and Rebirth" adlı kitabından alıntı, 38, 38n
esenlik, 29, 42
existentialist psikanaliz, 20
Ferenczi, Sandor, 68, 91, "Collected Papers" adlı yapıtı anıldı, 68n
Fichte, Johann Gottlieb, 67
Freud, Sigmund. 15.20-28, 43, 61, 62, 65, 87, 88, 91-93, 102, 105, 108; din konusunda tutumu 18;

karşıt duygular görüşü 52; Zen Budizm'e yakınlığı olan görüşleri, 23-28: "Analysis Terminable and Interminable" alıntı 22; sözü geçti, 109. "Giriş Konuşmaları" alıntı, 22; insan portresi, Freud'un çizdiği, 25
Fromm, Erich, "The Art of Loving" 54n: "Escape from Freedom" 56n; "The Limitations and Dangers of Psychology", 69; "The Sane Society" 56n
gerçeğin ayırdında olma. toplumun etkisi 48-61
gerileme, 26, 30, 32, 33. 35, 42, 59
gerilemede bütünleşme. 33
hasta analist ilişkileri, 65. 67-70
hasta çeşitleri, 26-27
hastalık belirtileri, 26-27
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 53
Heidegger, Martin 36. 72
Heraklit,. 53, 72
Herrigel, Eugen. 90: "Zen in the Art of Archery" adlı kitabı anıldı, 90n
Horney, Karen, 14n
Hıristiyan görüşü, Zen Budist görüşü, ortak yanlan, 41
İçgörü, yapısı. 65-66
Ikhnaton, 40
İkicilik, Batı düşüncesinde, 17
İlintisiz. çarpıtma 61, 76, 93, 99 (Bak: Parataxic distortion)
İnsan, Freud'un çizdiği portreye göre, 25
İnsanın varoluş sorunu 29-40
İsa, 108
Joshu, 73 (Bak: Chao-chou)
Jung. C. G, 44, 72, 75, 106; din konusundaki göreci tutumu, 75; "Introduction to Zen Buddhism" önsöz anıldı, 14n.
Kahler, Erich anıldı. 16n
Kierkegaard, Soren anıldı, 16n
klesha, 100 (Bak: Duygusal birikim bulaşıklığı)
koan, 87, 106
Korintoslular, I.. 97n
Kozmik bilinç. 104, 105
Kozmik bilinçdışı, 104-105
kurtuluş, Freud'un amacı olarak, 20-28
Lao-tzu (Lao Tse), 53, 53n
Luka İncili, 96, 96n; alıntı
maddecilik, çağdaş

yaşamda, 16-17
Maimonid, felsefe, 41
mantık, Aristo, 52, 53; paradoks, 52
Marx, Karl, 16n, 53, 56n alıntı
Mesih inancı, 95
Mumford, Lewis, 18n
Musa dini, 40
Musevi görüşü, Zen Budlst görüş0 ortak yanları, 41
narcissism. 33-36 (Bak: Özseverlik)
neden uydurma (akla uygun), 62, 91 (Bak: rationalization)
nevroz, 20, 35, 110
Nletzsche, Friedrich. 16n, 18
nlrvana. 40
özgür çağrışım 23
özseverlik, 26, 33-36 (Bak: Narcissism)
paradoks mantığı, 52
parataxic distortlon, 61, 76, 93, 99 (Bak: ilintisiz çarpıtma)
psikanalistin rolü, 67
psikanaliz, Batı düşüncesine özgü, 13; Zen'le ayrılıkları, 13; insancı ve Varoluşçu, 20; sorun çeşitlerl, 28-29, bilinçdışını bilince çıkarma amacı, 43; Zen'le ortak yanları, ahlâk konusunda, 87-90: din konusunda, 87; bir yol göstericiye gereksinim ve otorite konusunda, 89-93: Zen'in etkisi, 114-115
Püriten ahlâkın amacı 21
Quetzalcoatl, 40
Rank, Otto, 10, 106
rationalization, 62, 91
Riesmann, David, 16n
romantizm, akılcılıkla Freud'un yaptığı bireşim olarak, 13, 21
Saflığın yitirilişi, 95
sahip olmak, Batı'da var-olmanın önüne geçti, 17
Sato, Koji, "Psychotherapeutic Implications of Zen" adlı kitabı anıldı, 14n
satori, 71-76, 80, 87, 109 (Bak: aydınlanma)
Schaschtel, E., "Memory and Childhood Amnesia" adlı kitabı anıldı, 49n
sezgi, 40, 67, 80, 97
sorunlar, psikanalizde, 26-27
Spinoza, 66; 67.?6. 102
Sullivan, Harry Stack, 45, 61, 68. 91
Suzuki, D.T., 72, 74, 79, 84, 97-99, 103, 114; "Introduction to Zen Buddhlsm",

72n, 74n, 75n, 77n; "Mysticism, Christian and Buddhist", 81n; "Zen Buddhism", 72n
Tanrı ve Zen, 81
Tanrıcılığın bırakılışı, 18
Tao, 40
Taocuiuk, 19
tepiler, insanın evrimiyle uyumsuz, 57-58
Tülich, Paul, 16n
toplumun bilinç üzerine etkisi, 47-64
toplumsal karakter kavramı, 55
toplumsal süzgeç, 51, 57
transference, 61 (Bak: aktarma)
varoluş sorunu, Zen Budizmi'in yanıtı, 19; varoluşçu analiz, 20 (Bak: existenlialist analiz)
Vijnana, 100
Whitman, Walt, 108
Whorf. Benjamin, 51n
Wolf, William, 48
yabancılaşma, 16, 28, 36, 64, 71, 79, 96, 97
yaşama sanatı, 107, 108
yaşamın amacı, Musevi, 17: Yunan 17; çağdaş, 17
yaşantı, bilinçli düşünce kategorileri içeriği, 48
yaşantıların ayırdında olma, 48-49
yıkıcılık, 32, 57, 109
Zen Budizm, Doğu düşüncesinin özelliği olarak, 13: psikanalistlerin ilgisi,14; ahlâksal amacı, 87-88; ve Tanrı, 81; psikanalize etkisi, 114-115; otorite konusunda tutumu, 90, 91
Zen Budist görüşü, Hıristiyan görüşü, ortak yanlan, 40
Zen ustası ve öğrencisi,81-82: 88-89
Zerdüşt dini, 40

YOL
YAYINLARI

YOL YAYINLARI

01. **ZEN BUDİZM, BİR YAŞAMA SANATI**
İlhan Güngören

İç özgürlüğe ve bağımsızlaşmaya açılan kapı... Uzak Doğulu bir aydınlanma öğretisini inceleyen bu kitap dünyaya bakış açımızı da değiştirebilir, daha boyutlu, daha mutlu, dolu dolu bir yaşamın yolunu açabilir...

İnceleme, 234 sayfa, ©1978, 4. basım 1995, ISBN 975-7569-08-9

02. **BUDA VE ÖĞRETİSİ**
İlhan Güngören

Karşılaştırmalı din tarihi açısından bilimsel bir inceleme olmanın yanında Buda'nın öğretisinde çağdaş bir yaşam felsefesi arayışı...

İnceleme, 210 sayfa, ©1981, 3. basım 1988, ISBN 975-7569-02-X

03..**PSİKANALİZ VE ZEN BUDİZM**
Erich Fromm, Çev. İlhan Güngören

İnsanı esenliğe ulaştırmayı amaçlayan iki sistem... Erich Fromm'un Batı düşüncesi ve Doğu düşüncesi arasında kurmuş

olduğu bir sentez.

İnceleme, 144 sayfa, © 1978, 5. basım 1997, ISBN 975-7569-07-0

05. **BİR BAŞKA GERÇEKLİK**

Carlos Castaneda, Çev. Nevzat Erkmen

Kızılderili büyücülerin dünyası... Toplumbilimsel araştırmanın akıl almaz bir serüvene dönüşmesi...

Araştırma, 325 sayfa, © 1982

07. **YAZIN VE YAŞAM**

Tahsin Yücel

Prof. Dr. Tahsin Yücel yazınsal göstergebilim alanında yalnız ülkemizde değil dünyada da öncü bir yazar. Bu kitapta yazınla ilgili birçok konu sanatçı duyarlığı ve bilim adamı titizliğiyle inceleniyor.

İnceleme, 200 sayfa, 2. basım 1983

08. **TAOCU SEVİŞME VE SEKS**

Jolan Chang, Çev. İlhan Güngören

Cinsel yaşamda bir devrim!.. Sevişmeyi bilip yaşadıklarımızdan bambaşka bir coşku ve esrimeye dönüştüren, boşalmadan orgazm olma yöntemi. Bu yöntemi öğrenerek dilediğiniz kadar sık ve dilediğiniz kadar uzun sevişebilirsiniz.

İnceleme, 250 sayfa, © 1983, 9. basım 1995, ISBN 975-7569-01-1

10. **DİN VE BÜYÜ**

Claude Lévi-Strauss, Çev. Ahmet Güngören

Lévi-Strauss'un din ve büyü konusundaki çeşitli yazılarını bir araya getirip bunlara Godelier ve Barthes'in birer yazısını da ekleyen bir derleme.

İnceleme, 206 sayfa, © 1983, 2. basım 1993, *ISBN 975-7569-24-0*

14. **ZEN BUDİZM, D. T. SUZUKİ'DEN SEÇME YAZILAR,** D.T. Suzuki, Çev. İlhan Güngören

Okuyucu aydınlanma yaşantısını inceleyen denemelerin yanında birer Zen sanatı olan sumye resmi, haiku şiirleri, kılıç kullanma sanatı ve çay töreni konularındaki yazıları da bu kitapta bulacaktır.

T.D.K 1980 Çeviri Ödülü, İnceleme, 147 sayfa, © 1978, 2 basım 1984, *ISBN 975-7569-30-5*

15. **İKEBANA, ZEN VE ÇİÇEK YOLU**
Gustie L. Herrigel, Çev. Ömer Cemal Güngören

Bir Zen klasiği olan ZEN VE OKÇULUK adlı kitabın yazarı Eugen Herrigel'in eşi Gustie, Çiçek Düzenleme dalında ustalık diploması aldı. Çiçek düzenlemeyi öğrenirken öğrenci, bir yandan da adım adım aydınlanmaya götüren yolu izlemektedir.

İnceleme, anı, 112 sayfa, 39 resim, © 1984, *ISBN 975-7569-25-9*

17. **MARCO POLO'NUN GEZİLER KİTABI**
Marco Polo, Çev. Ömer Güngören

Marco Polo'ya etnoğrafyanın babası sanını kazandıran Harikalar Kitabı... 13. yüzyılda İpek Yolundan Kubilay Han'ın ülkesine, Çin'den Hindistan'a yirmi beş yıl süren bir gezinin gözlemleri.

Gezi, 223 sayfa, © 1985

18. **TAOCULUK, ZEN VE BATI KÜLTÜRÜ**
Alan Watts, Çev. İlhan Güngören

Özgün ve kuraldışı bir düşünür olarak tanınan Alan Watts, özellikle Zen'in ve Taoculuğun yorumcusu olarak ün yapmıştır. Bu kitaptaki yazılarda, içlerinde cinsellik konusu da olmak üzere Uzak Doğu düşüncesinin ışığında Batı kültürünün saplantıları irdelenmektedir.

Deneme, 158 sayfa, © 1985, 2. basım 1996, *ISBN 975-7569-31-3*

20. **BİR ŞİZOFREN KIZIN GÜNCESİ**
M.A. Sechehaye, Çev. Zehra Karaburçak-Ünsal

Kendisine şizofren teşhisi konan bir genç kız René, gerçekliği yitirmeye başlamasından güzel gerçekliğe yine kavuşana dek olağanüstü serüvenlerle dolu zihinsel yolculuğunu çarpıcı ve sürükleyici bir biçimde anlatıyor.

Araştırma, 176 sayfa, © 1986, 5. basım 1993, *ISBN 975-7569-05-4*

21. **TAİ CHİ CHUAN,** GÖLGE BOKSUYLA HAREKETLİ MEDİTASYON, İlhan Güngören

Son derece yavaş, yumuşak ve zorlamasız olan Tai Chi hareketlerine günde on, on beş dakikanızı ayırırsanız bir yıl sonunda daha sağlıklı, daha canlı, daha güçlü, daha esnek, daha rahat olmayı umabilirsiniz.

Sağlık, inceleme, 128 sayfa, © 1987

22. **KARATE'DE ZEN**
C. W. Nicol, Çev. Ömer Güngören

Kitap, yazarın karate öğrenmek için gittiği Japonya'da akkuşaktan karakuşağa geçişinin öyküsüdür. Güçlülük ve yumuşaklık, dinginlik ve iç barış... İşte karate'de Zen bu ...

Anı, sağlık, 192 sayfa, © 1987

23. **İÇ ÖZGÜRLÜK**
Krişnamurti, Çev. İlhan Güngören

Krişnamurti yüz yıla yaklaşan yaşamını "insanların koşulsuz ve mutlak bir özgürlüğe ulaşmalarına yardımcı olmaya" adamış bir bilge. Bu kitaptaki konuşmalarla, sorular ve yanıtlarla Krişnamurti iç özgürlük arayışı içinde olanlara ışık tutuyor.

Konuşmalar, 176 sayfa, © 1988, 4. basım 1996, *ISBN 975-7569-23-2*

24. **CADILARIN GÜNBATIMI,** BİR ANTROPOLOJİ ELKİTABI İÇİN YAZILAR, Ahmet Güngören

Sosyal ve kültürel antropoloji, fizik antropoloji... Etnografi, etnoloji, kültürel ekoloji... Evrimcilik, dağılımcılık, işlevselcilik... İktisadi ve siyasi antropoloji, din antropolojisi, devlet ve devletsiz toplum... Cadılık, büyü, ritüel, mitos, doğaüstü...

İnceleme, 158 sayfa, © 1988, *ISBN 975-7569-00-3*

25. **BAŞKA BİR GÖZLE BİR BAŞKA AÇIDAN,** SEKS YOGASI VE BAŞKA YAZILAR, İlhan Güngören

Bir Başka Gözle Bir Başka Açıdan, Seks Zen ve Ben. Başka Bir Gözle Tarih ve Toplum. başlıklı üç bölümde bir araya getirilmiş yirmi yazı ve söyleşi. Yazıların ve söyleşilerin ortak özelliği konuları hep bir başka açıdan ele almaları.

Denemeler, 158 sayfa, © 1988, *ISBN 975-7569-03-8*

26. **ZEN VE SAVAŞ SANATLARI**

Joe Hyams, Çev.Cem Şen

Yazar, Bruce Lee gibi, Ed Parker gibi ünlü ustaların rehberliğiyle savaş sanatlarında geçirdiği yirmi beş yıllık deneyimin nasıl aydınlanmasına yardımcı olduğunu anlatıyor. Kitabı okuyunca savaş sanatlarının yalnızca bedensel etkinliği arttırmakla kalmadığını zihinsel yeteneklerimizi de geliştirdiğini anlıyoruz.

Anı, deneme, 112 sayfa, © 1989, *ISBN 975-7569-04-6*

27. **ZEN ETİ, ZEN KEMİĞİ**

Paul Reps, Çev. Nevzat Erkmen

Bir Zen klasiği olan bu kitap aydınlanma ya da Zen diliyle "satori"ye bir çağrı olan 101 Zen öyküsünü ve gene aydınlanma yolculuğundaki on aşamayı simgeleyen on boğa resimlerini içermektedir.

Derleme, 166 sayfa, © 1990, *ISBN 975-7569-06-2*

30. **SEVİŞEN ÇİFTLERE TAOCU SEVİŞME**
Jolan Chang, Çev. İlhan Güngören

TAOCU SEVİŞME VE SEKS'in yazarı Jolan Chang bu kitabında erkeklere olduğu kadar kadınlara da sesleniyor. Çağdaş bir dünyada cinselliği Taoculuğun süzgecinden geçiriyor ve cinsel aydınlanmanın ve cinsel mutluluğun yollarını gösteriyor.

Deneme, inceleme, 192 sayfa, © 1991, 2. basım, 1991
ISBN 975-7569-09-7

31. **ITIRLI BAHÇE**
Şeyh Nefzavi, Çev. Nevzat Erkmen

Tunuslu bilgin Şeyh Nefzavi'nin bundan beş yüz yıl önce yazdığı ve tüm Batı dillerinde sayısız baskıları olan bu seks elkitabı, aleyhine açılan davada aklanarak sonunda Türk okuruna da sunulmuş oldu. İlginç öyküleri de kullanarak seks eğitimi vermeyi amaçlayan bu kitap İslam kültürüyle ilgilenen okuyucuya da çok şey öğretiyor.

İnceleme, 400 sayfa, © 1991, *ISBN 975-7569-10-0*

32. **MEDİTASYON VE ZAZEN,** İlhan Güngören

Zihinsel yoğunlaştırma gücünüzü arttırmak, iç duyarlığınızı geliştirmek ve kendinizi bulmak, kendiniz olmak istiyor musunuz? Öyleyse meditasyon yapmalısınız. Meditasyon yapmasını öğrenmek için bir ustaya, bir kuruma gerek yoktur. İyi bir kitaptan da meditasyon yapmasını öğrenebilirsiniz. İşte size bu iddiaları denektaşına vurabileceğiniz bir kitap!...

Deneme, inceleme, 208 sayfa, © 1992, *ISBN 975-7569-11-9*

33. **SOĞUK DORUKTAKİ ADAM**
Han Şan, Çev. Ömer Tulgan

7. yy.'da yaşamış, efsaneleşmiş ünlü Çinli şair Han Şan, Beat kuşağının özgürlük simgesiydi. Soğuk Doruk'ta onlarca yıl bir başına yaşayarak kendi özünü bulmuş ve şiirlerini taşlara,

kayalara ve ağaç kabuklarına kazımıştı. Soğuk Doruk şiirlerinin bir bölümünü içeren bu kitapta Han Şan'la ilgili bir dizi Çin resmine de yer verilmiştir.

Şiir, 110 sayfa, © 1993, 20 resim ve kaligrafi, *ISBN 975-7569-12-7*

34. CİNSELLİĞİN FARKLI BOYUTLARI

Ümit Sayın

Cinsellik konusunda son yıllarda yapılmış araştırma ve bulguları kolay anlaşılabilir ve uygulanabilir bir biçimde sunan bu kitabı cinsellikte daha güçlü, daha üstün hazların arayışı içinde olan herkes okumalıdır. Cinselliğin farklı boyutlarını yakalayabilmek için tek gereken şey bilgidir ve bu bilgiyi de okuyucu bu kitapta bulacaktır.

İnceleme, araştırma, 252 sayfa, © 1993, *ISBN 975-7569-13-5*

35. ZEN VE OKÇULUK

Eugen Herrigel, Çev. Ömer Cemal Güngören

Gerek Almanya'da gerek Amerika'da büyük ilgi görmüş ve Almanya'da 33. basıma ulaşmış bu kitap, bugün artık Zen klasikleri arasına girmiştir. Kitapta, bir Zen sanatı olan okçulukla yurdumuzdaki eski okçuluk gelenekleri arasındaki benzerlikleri konu alan bir inceleme yazısı da bulunmaktadır.

Deneme, 110 sayfa, © 1993, *ISBN 975-7569-14-3*

36. İLKÇAĞ FELSEFESİ - HİNT, ÇİN, YUNAN

Hans J. Störig, Çev. Ömer Cemal Güngüren

Batı'da yazılmış çoğu felsefe tarihinin dar sınırları bu kitapta aşılmış ve gerçeği akıl yoluyla arama serüveninin incelenmesine Yunan felsefesinden değil, eski Hint ve Çin'de gelişmiş düşünce sistemlerinden başlanılmıştır.

Felsefe Tarihi, 352 sayfa, © 1994, *ISBN 975-7569-26-7*

37. **ŞİATSU, DOKUNMAYLA GELEN SAĞLIK VE RAHATLIK,** Toru Namikoshi, Cev. İlhan Güngören

Şiatsu'nun Japoncadaki anlamı "parmakla bastırmak"tır. İşte Şiatsu budur! Uzak Doğu'da bedenin üzerinde iyileştirici gücü saptanmış olan noktalar olduğu bilinmektedir. Yapılacak iş bu noktalara bastırmaktır. Bunu siz de yapabilirsiniz.

Sağlık, 252 sayfa, 290 çizim, © 1994, ***ISBN 975-7569-27-5***

38. **TANRIOĞLU**
Yaşar Oğuz Ergun

Genç bir araştırmacı akıl almaz bir serüven içinde bulur kendini... Ne bulacağını bilmeden çaldığı kapı açılmış, BÜYÜK GİZEMLER çağların ötesinden günümüze gelmiştir.

Roman, 229 sayfa, © 1994, ***ISBN 975-7569-28-3***

39. **TAO TE CHİNG,** YOL VE ERDEM KİTABI, SÖZ VE CAN KİTABI, Lao Tse, Yorum ve Çev. Ömer Tulgan

Taocuların temel kitabı... Günümüzden 2500 yıl önce yazılmış bir bilgelik öğretisi...

Bilgelik öğretisi, 158 sayfa, © 1994, ***ISBN 975-7569-29-1***

40. **YOGA HAREKETLERİ VE BESLENME**
Eve Diskin, Çev. İlhan Güngören

Kolay anlaşılabilir, kolay uygulanabilir bir Yoga öğretisi... Bu kitabın amacı okuyucuya tam bir sağlık ve pırıl pırıl ve uyanık bir zihin kazandırmaktır.

Sağlık, 160 sayfa, resimli, © 1995, ISBN 975-7569-32-1

41. **TAOCULUK ÜZERİNE MESELLER - DİYALOGLAR**
Chuang Tzu, Çev. Ömer Tulgan

Lao Tse ve Chuang Tzu, Tao Te Ching ve Meseller-Diyaloglar... Birbirlerini tamamlayan iki ad, iki kitap... Tao Te Ching'in ağırbaşlı üslubuna karşın Meseller ve Diyaloglar'ın şakacı,

kıvrak, öykülerle, mesellerle bezenmiş, çarpıcı üslubu...

Deneme, 192 sayfa, © 1996, ISBN 975-7569-34-8

42. **YUMUŞAK SEVİŞME**

İlhan Güngören

Sevişmeyi uzatmanın, hazzı çoğaltmanın yolu... Herkes, iyi kötü sert sevişmeyi bilir, bir dereceye kadar da becerir. Ama Yumuşak sevişme çok az bilinen bir gizli öğretidir. Sert sevişmenin aksine yumuşak sevişmede eşlerin uzun uzun, doya doya sevişecek bol bol zamanları vardır. Karezza, Taocu Sevişme, Tantra, İmsak ve daha birçok yumuşak sevişme öğretisinin incelendiği bu kitapta yumuşak sevişmenin eğitimine ayrılmış bir bölüm de vardır.

Deneme, İnceleme, 256 sayfa, resimli, © 1996, ISBN 975-7569-37-2

43. **IŞIK DAĞI**

Haydar Ersöz, Roman,

Sürükleyici bir kurgu içinde Alevi dünya görüşüne çağdaş bir bakış...

Yakında çıkacak...